

Litterarische fantasien en kritieken. Deel 23

Cd. Busken Huet

bron

Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien en Kritieken (drie en twintigste deel)*, H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, z.j.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/busk001litt23_01/colofon.htm

© 2001 dbnl

Voorberigt.

Deze studien, meest op buitenlandsche litteratuur betrekking hebbende, zijn bijna allen op het papier gesteld gedurende de laatste maanden van het leven des auteurs. De tekst is onveranderd gelaten; slechts hier en daar is aan den voet der bladzijde eene aantekening geplaatst, die men reden had te gelooven dat de schrijver, indien hij zelf het oog over den druk had laten gaan, er bijgevoegd zou hebben.

G.B.H.

Molière.

I

Molière's werken boeijen en bekoren ons in hooger mate dan zijne levensgeschiedenis. Zelfs de vraag welk oordeel wij ons over zijn persoonlijk karakter te vormen hebben, boezemt ons maar eene getemperde belangstelling in.

Molière's werken! Die tien of twaalf beroemde blijspelen, tweehonderd jaren oud en, door gestadig herdrukken in den aangenamen grondtekst, door gestadig overzetten in alle talen, langzamerhand een gemeenschappelijk geestelijk eigendom der beschaafde wereld geworden, - wie onzer erkent niet dat die spelen, ook zonder dat wij er weet van hebben, of ons herinneren kunnen van wanneer de invloed strikt genomen dagteekent, dat die spelen van zeer nabij den inhoud van ons binnenste bepalen?

Hetgeen Molière belagchelijk, hetgeen Molière eerwaardig of ernstig vindt, op onze beurt vinden wij het ernstig of belagchelijk, degelijk of wuft, ingetogen of dartel en ligtzinnig, betamelijk of onbetamelijk. En er is niets wat in zulke mate ons zedelijk wezen beheerscht, als het gevoel van hetgeen betaamt en niet betaamt.

Ook wanneer Molière toestanden schildert die wij anders zouden wenschen, of uitdrukkingen bezigt die ons kwetsen, ook dan nog erkennen wij zijne heerschappij over ons gemoed. Andere tijden, denken wij, andere zeden en eene andere taal. Tot de hoofdzaak doet het niet af. Wij erkennen hem

voor den populairsten moralist dien sedert den val van het romeinsche rijk Europa voortgebracht heeft.

Moge deze hulde den lezer verzoenen, zoo ik onmiddellijk daarna met mijzelf in tegenspraak schijn te komen en, ondanks hetgeen ik over het ondergeschikt belang van Molière's persoon en bijzonder leven zeide, aandacht vraag voor den arbeid van sommige zijner jongste levensbeschrijvers in Frankrijk.

Fransche filologen en geschiedvorschers van naam achten het tegenwoordig niet beneden zich aan dit onderwerp ernstige studiën te wijden. Uit de handen van het dilettantisme is het onderzoek in die der wetenschap overgegaan. Het nagaan van Molière's leven wordt allengs een wederopbouwen der fransche zamenleving van zijn tijd uit echte bescheiden. Er openbaart zich eene belangstelling die onze waardeering vraagt, niet enkel om de piëteit van welke zij getuigt, maar ook om het uitmuntend voorbeeld dat zij geeft. Zoo veel kennis, zoo veel scherpzinnigheid, zulk een volharden in den dienst der waarheid en der openhartigheid, - inderdaad, deze fransche geleerden hebben het ver gebracht.

Met welgevallen herdenk ik op dit gebied den voortreffelijken Adolphe Régnier, verleden jaar gestorven, die, zoo hij indertijd den eed aan het Tweede Keizerrijk had willen afleggen, zich een grooten naam had kunnen maken als beoefenaar van het sanskriet. Maar hij bragt zijn leerstoel aan zijne overtuiging ten offer, en werd in den nederigen dienst van het huis Hachette en Cie uitgever der Grands Écrivains de la France. Uit gehechtheid aan den graaf van Parijs, wiens gouverneur hij was, is Régnier van Februarij 1848 tot December 1853 vrijwillig balling geweest.

Van Régnier dagteekenen die kostelijke tekst-editiën van fransche klassieken der 17de eeuw (de reeks werd geopend door de brieven van mevrouw De Sévigné), waar men de methode der filologen, bij het uitgeven van schrijvers der oudheid, in al haar eerbied en hare gestrengheid op de nieuweren toegepast vindt. De ministers van Napoleon III hebben niet geweten welken dienst zij aan de fransche letteren bewezen, toen zij den indianist weerden die door het Instituut

tweemaal werd voorgedragen als hoogleeraar aan het Collège de France.

In 1873 verscheen in de Grands Écrivains het eerste deel der komedien van Molière. Het was bewerkt door Eugène Despois, Régnier's waardigen medearbeider. Ook Despois, verbonden aan het Lycée Louis le Grand, weigerde den eed aan het Tweede Keizerrijk, en werd eerst in 1871 door Jules Simon weder tot eene eervolle betrekking geroepen. Men moet het bejammeren dat hij zijne taak niet mogt voltooijen. Toen in 1878 het vierde deel van Despois' Molière het licht zag, was de uitgever reeds overleden, maar niet zonder zichzelf een teeken gesticht te hebben. Zijne editie is eene onuitputtelijke mijn. In 1883 is van Despois' Molière het 8ste Deel verschenen, voortgezet door Paul Mesnard, die ten behoeve der Grands Écrivains ook den geheelen Racine bewerkte, 1865-1873. Acht deelen.

Terwijl ik dit schrijf verschijnt het laatste deel, tweede druk, eener niet minder geleerde uitgaaf van Molière door Louis Moland. Ook zij is bewerkt overeenkomstig de grondslagen, gelegd door Régnier, en onderscheidt zich door eene nieuwe uit de bronnen bewerkte biografie. Eene wetenschappelijke tekstuitgaaf, gevolgd naar de beste oude drukken, zag onlangs het licht door de goede zorgen van den hoogleeraar Montaignon, verbonden aan de École des Chartes. Populaire uitgaven volgen elkander schier zonder tusschenpoozen op. Het maandwerk *le Moliériste* houdt het publiek op de hoogte van al hetgeen Molière en de Molière-litteratuur betreft. Redakteur van *Le Moliériste*, opgericht in 1879, is de heer Georges Monval. - Eene andere hoofdbron zijn de Bibliographie Moliéresque en de Iconographie Moliéresque van Paul Lacroix (le Bibliophile Jacob).

De eerste ernstige proef eener zamenhangende studie, zoowel de geschiedenis der werken als die van het leven omvattend, werd geleverd in 1825 door Jules Taschereau, naderhand directeur der Nationale Bibliotheek. Goethe maakte kennis met deze eersteling en prees haar zeer. Maar zestig jaren zijn sedert voorbijgegaan, en ik verzeker u dat de moliéristen intusschen niet stilgezeten hebben. Van Taschereau's *Histoire de la vie et des ouvrages de Molière* bestaan vijf uitgaven. - Goethe's gunstig oordeel over dit geschrift is te vinden in de Gesprekken met Eckermann.

Sommige officiële bescheiden aangaande Molière's leven door Taschereau aan het licht of voor het eerst ter kennis van het groote publiek gebragt, Taschereau erkent zijne verplichtingen aan Beffara's *Dissertation sur Molière* 1821. - De archeoloog Beffara was kommissaris van politie. zijn oorzaak geweest dat schrijvers der romantische, daarna der sociaal-demokratische school, zich van Molière meester gemaakt en beslag op hem gelegd hebben. Teregt beweerden zij dat zich te zijnen aanzien eene valsche overlevering gevormd had, - de overlevering van den clown, die geen hooger doel heeft dan door grappen de schare te vermaken; van den zigeuner, die een ongebonden leven leidt; van den hoveling, die uit winstbejag de booze hartstogten van een koning vleit. Met minder regt stelden zij op den voorgrond dat Molière veeleer beschouwd moet worden als een heilige, martelaar van het genie, onbewust dienaar der volkszaak, voorlooper der maatschappelijke denkbeelden van onzen tijd.

Levendiger dan door iemand anders is deze opvatting uitgedrukt door George Sand in haar tooneelstuk *Molière*, een drama in vijf bedrijven, vertoond 10 Mei 1851 in het Théâtre de la Gaîté, toen een volksschouwburg. Opgenomen in het 1ste Deel van George Sand's *Théâtre Complet*, 1866. Met opzet onthield George Sand haar stuk aan het aristokratisch en litterarisch Théâtre Français, waar het volk zich vreemdeling gevoelt. Molière, oordeelde zij, moest begrepen worden door de fransche schare. De schare moest in hem den Franschman bij uitnemendheid leeren eerbiedigen, den grooten lijder, wiens zwakheden zelf ons met des te meer liefde voor hem behooren te vervullen, omdat zij bewijzen dat niets menschelijks hem vreemd geweest is.

George Sand dweept in die dagen met wijsgeerig-politieke idealen, en deze welgemeende maar zonderlinge Molière-verheerlijking was slechts één harer vele stokpaarden van toen. Niet tevreden dat haar drama vertoond en goed vertoond was (ofschoon met bekortingen), zond zij haar volledig handschrift afzonderlijk in het licht, en gaf in eene voorrede niet onduidelijk te verstaan dat zij Molière als eene soort van

Messias beschouwd wilde hebben, een Man der Smarte. Slot van George Sand's overigens beminnelijke voorrede: 'La pièce était faible de contexture et peu réparable de ce côté. Mais, ceci accordé, on trouvera peut-être quelque intérêt à la lecture. Du moins, ceux qui se sont attendris naïvement à voir souffrir un grand homme, ceux qui aiment le côté humain des caractères, le calice de l'homme divin et sa défaillance à la veille du sacrifice, les larmes de Jeanne d'Arc blessée et découragée, la faiblesse des forts, en un mot, cette faiblesse touchante qui les fait aimer de tous, parce qu'en ces moments-là tous les comprennent et les sentent vivre dans leur propre coeur, ceux-là, dis-je, liront avec bienveillance une étude plus développée et pardonneront ainsi à l'absence des qualités dramatiques.'

De openbare meening in Frankrijk, kan men zeggen, heeft na 1851 vele jaren op deze voorstelling geteerd; of, zoo niet op die apotheose zelf in al de scherpte harer lijnen en al den gloed harer kleuren, dan toch op iets wat zekeren familietrek met haar vertoonde. Gelijk er in Engeland geruimen tijd een vlekkelooze Shakespeare bestaan heeft, zoo schonk in Frankrijk George Sand een vlekkeloozen Molière het aanzijn; en indien er thans ten opzichte van Molière reactie valt waar te nemen, - hoewel het in den grond der zaak slechts de geschiedenis is welke tegen eene nieuwe legende in verzet komt, - dan doet men best daarbij aan de overdrijving der geniale vrouw te denken, die niet uitmuntte door historischen zin en nooit smaak vond in hetgeen men thans onder historische studiën verstaat.

Een der bekwaamste moliéristen van den nieuwen tijd, Jules Loiseleur, heeft over sommige duistere punten in het leven van Molière weinige jaren geleden een afzonderlijk boek geschreven, en is, in eene op zichzelf staande beschouwing over de jongste Molière-studiën van anderen, onlangs op dit onderwerp nog eens teruggekomen. Ik erken dat de onpartijdigheid van dezen onderzoeker mij toeschijnt vertrouwen in te boezemen, en verwijs gaarne mijne lezers, zoo zij een volledig onderrigt verlangen, naar hem. Bij mij vinden zij slechts aanduidingen. Jules Loiseleur, *Les points obscurs de la vie de Molière*, 1877. - Dezelfde, *Les nouvelles controverses sur Molière*, 1885. In *Le Temps* van Oktober en November. - De heer Loiseleur is stedelijk bibliothekaris van Orléans.

In een opstel over Shakespeare vond ik weleer gelegenheid op het gevoelen van sommige duitsche uitgevers en kommen-

tatoren te wijzen, - Delius, Bodenstedt, Gildemeister, - die de autobiografische opvatting van Shakespeare's sonnetten verwerpen omdat zij haar met Shakespeare's zedelijk karakter en dichterlijken rang niet rijmen kunnen. 'Sie ist', zegt Otto Gildemeister van die overigens zoo natuurlijke en zoo aannemelijke verklaring, 'sie ist gleichbedeutend mit der Behauptung, dass der grösste Dichter der schwächste, haltloseste Mensch gewesen sei.'

De eene helft van Molière's kommentatoren en biografen stuit bij de andere helft op soortgelijke bezwaren. Molière heeft onder de mannen van het vak niet slechts zijne onderzoekers, maar ook zijne fanatieken. De laatsten gaan uit van het feit dat hij bij zijn leven door onwaardige mededingers, en kort na zijn dood door even onwaardige jongere tijdgenooten, schandelijk bezwaard is. Bij Molière's leven verscheen, in 1670 en 1672, het blijspel *Élomire hypocondre ou les médecins vengés*, door den zich noemenden *Le Boulanger de Chalussay*. Het stuk werd nooit vertoond. De naam van den hoofdpersoon, *Élomire*, is eene omzetting van Molière. - In 1688, vijftien jaren na Molière's dood, zag het licht: *La fameuse Comédienne ou Histoire de la Guérin auparavant femme et veuve de Molière*. *Guérin* is de naam van den acteur met wien Molière's jonge weduwe in 1677 hertrouwde. In 1877 is door *Ch.-L. Livet*, moliérist van naam, eene nieuwe uitgaaf van *La fameuse Comédienne* bezorgd, met inleiding en noten. - Over de aantijgingen in beide geschriften spreek ik hierachter. Aan den anderen kant wijzen zij op het onberispelijk en dikwijls verheven zedelijk karakter in zijne stukken. Hunne slotsom luidt dat niets van hetgeen te zijnen nadeele verhaald wordt geloof verdient. Toe te geven dat hem die of die fouten hebben aangekleefd, zeggen zij met andere woorden eene klasse van Shakespeare-vereerders na, zou gelijk staan met te beweren dat de edelste man, de bewonderenswaardigste menschenkenner, de handhaver der zuiverste moraal bij meer dan één gelegenheid fierheid te kort gekomen is, en wij hem beurtelings verachtelijk en belagchelijk moeten vinden.

Het goed regt van dergelijke beschouwingen mogen wij niet volstrekt betwisten, doch mogen het evenmin volstrekt erkennen.

Er is de onloochenbare zamenhang van aard en werken bij denzelfden schrijver. Zuiver water welt noodzakelijk uit eene zuivere bron, of onderstelt althans, indien men daarbij aan een

auteur denkt, het voorhanden zijn eener zeldzaam voortreffelijke inwendige filtreermachine. Een moralist, wiens zedeleer den toets van twee eeuwen heeft doorstaan, kan in het algemeen niet anders geweest zijn dan een zedelijk goed mensch.

Maar er is ook het aan geen wet gebonden genie. Alle beschavingsvolken hebben van tijd tot tijd, op onderscheiden gebied, het aanzijn gegeven aan sommige bevoorregte personen. In het rijk der letteren worden door deze zondagskinderen sommige onderwerpen op éénmaal uitgeput en hun regel voor alle volgende geslachten vastgesteld. Voor discussie is deze gaaf niet vatbaar: men bezit haar of men bezit haar niet. Maakt zij den bezitter maar zelden gelukkiger, even zelden maakt zij hem zedelijk beter of burgerlijk braver. Men heeft haar vergeleken bij den voortgesleurden, op zijn paard gebonden Mazeppa, en zeker is dit een fraai beeld. Een beroemd gedicht van Hugo, gelukkig vertaald door Ten Kate, heeft deze vergelijking gepopulariseerd. Doch, hoe men beproeve haar te omschrijven of te bepalen, niet-verantwoordelijkheid is haar wezen. Terwijl zij den sterveling sterveling laat, hecht zij hem tegelijk iets goddelijks aan.

In elk geval, er is de iederen dag waarneembare tegenstrijdigheid van eigenschappen bij denzelfden persoon, - eenvoudigheid gepaard met slimheid, bezieling met berekening, schrielheid met gulheid, wreedheid met zachtheid of toegevendheid, zwakheid met kracht. Men moet niet vergen dat iemand, omdat hij een groot blijspeldichter is, een geestig berisper van het lachwekkende in anderen, daarom voor zich met zijn geheelen persoon en zijn geheele leven buiten de satire staan zal. Er zijn gebreken der menschelijke natuur in wier medepligtigheid zelfs door de heiligen gedeeld wordt; hoeveel te meer door een man van de wereld dien in zijne jeugd het volgen van zijn hartstogt voor één vak, en van een geminacht vak, buiten de maatschappij heeft doen werpen; een man, die slechts door eene gelukkige vereeniging van buitengewone gaven op later leeftijd er in is kunnen slagen weder een ordelijk lid der samenleving te worden.

II

Molière is betrekkelijk jong gestorven, één jaar jonger nog dan Shakespeare die nauwelijks de twee en vijftig haalde.

Het verbaast ons dat ook Molière, ofschoon weggenomen in een leeftijd waarop de geest in den regel eerst zijn vollen wasdom bereikt, reeds daarvoor zulk een groot aantal volmaakte werken heeft voortgebracht; werken die, van den dag hunner geboorte, het merk der onsterfelijkheid aan het voorhoofd droegen, en, om klassiek te worden, zich slechts behoefden toe te vertrouwen aan den tijd.

Tevens verheugt het ons om zijnentwil dat hij, evenals Shakespeare, vóór zijn vroegen dood tot welvaart gekomen is, zij het ook dat de gelegenheid tot rusten (dit slag van menschen zijn eene soort van Wandelende Joden, en moeten altijd voort) hem ontbroken heeft. Shakespeare's geval leert dat zelfs het rusten op lauweren, voor zulke diepe en bewogen geesten, gewoonlijk maar kort duurt.

Het staat nagenoeg vast dat Molière's inkomsten in het jaar van zijn dood, 1673, naar de tegenwoordige waarde van het geld 100.000 franken bedroegen. Zijn bloeiende schouwburg werd door LodewijkXIV ruim gesubsidieerd, en hij had vier aandeelen in de winsten der exploitatie: één als directeur, één als auteur, één als tooneelist, één als echtgenoot zijner vrouw, aan het gezelschap verbonden als actrice. De tijdgenooten raamden Molière's inkomsten in zijn bloeitijd op 25.000 à 30.000 franken 's jaars. Om thans tot eene juiste voorstelling ten aanzien van deze en dergelijke cijfers te komen, doet men wél ze te vermenigvuldigen met vier.

Drie vierde gedeelten dezer baten, wel is waar, nam hij met zich in het graf; maar zijn voorspoed had, sedert hij in 1658, zesendertig jaren oud, voor goed zich te Parijs was komen nederzetten, lang genoeg aangehouden om een man als hem, edelmoedig van aard maar een goed financier en het tegenovergestelde van een verkwister, van een burgerlijk bestaan te verzekeren.

Al behoefde hij zich niets te ontzeggen, groote verteringen

maakte hij niet. Geen koets, geen paarden, zooals Rubens of Van Dyck. Zijn stadsverblijf was een gehuurd burgerhuis in de Rue Richelieu, dicht bij zijn schouwburg en bereikbaar per draagkoets. Gedurende de zomermaanden betrok hij in de laatste jaren van zijn leven een gehuurd appartement in een groot buitenverblijf te Auteuil, drie passen van Parijs, met vrije wandeling in den tuin of het park. Zijne vrouw had eene kamenier, hijzelf een knecht. Huis- en keukenwerk werd verrigt door één meid, de uit alle litteratuurgeschiedenissen bekende La Forêt, die, toen de dood haar opgeroepen had, vervangen werd door eene La Forêt de Tweede.

Laat men het verschil van bedrijf buiten aanmerking; let men op het onderscheid van land en landaard en omgeving, dan was Molière's levenswijs ongeveer hetgeen in zijne goede dagen, vóór het heengaan van Saskia, Rembrand's levenswijs geweest kan zijn, - gelijk er in het algemeen, tusschen het eene en het andere genie, verwijderde punten van overeenkomst bestaan hebben. De sobere Molière, om zijn in zichzelf gekeerden en nadenkenden draai van geest door Boileau *le Contemplateur* bijgenaamd, doet somtijds aan den soberen en eenzelvigen Rembrand denken. Had deze den *Tartuffe* kunnen zien vertoonen, hij zou den modernen Farizeër treffend hebben weergegeven in een of ander fantasie-portret. Sommige van Molière's kluchten zelfs, het slot van *le Malade Imaginaire*, het slot van *Monsieur de Pourceaugnac*, zijn zoo grootsch van opvatting, dat men, wanneer zij goed gespeeld worden, er een deel van het fantastisch licht op meent te zien vallen aan hetwelk Rembrand zijn naam gegeven heeft.

Historische anecdoten staven Molière's gulheid. Een ieder kent de geschiedenis van den bedelaar wien hij bij vergissing een goudstuk gaf, en die, toen hij den gever op het buitensporige der aalmoes opmerkzaam maakte, tot loon zijner eerlijkheid een tweede goudstuk bekwam.

Even bekend is het geval van den bejaarden en behoeftigen akteur Mondorge. Met vier louis zou hij te helpen zijn, pleitte de jonge akteur Baron. Geef hem die uit mijn naam, zeide Molière, en voeg er uit den uwen deze twintig bij, want ik wil dat hij ú dank wete voor den dienst dien ik

hem bewijs. - Zoo bekwam Mondorge vierentwintig louis in plaats van vier, en daarenboven, ten einde voor het publiek weder voegzaam te kunnen optreden in het karakter van père-noble, een duren en bijna vonkelnieuwen geborduurden rok. Baron was lid van Molière's gezelschap, Mondorge lid van een ander. Deze en andere anecdoten worden aangetroffen in oude Levens van Molière: 1° door den acteur La Grange, die in 1682, met Vinot, de eerste volledige uitgaaf der Werken bezorgde, 2° door Le Gallois de Grimarest, 1705. Voltaire (1739), en die na hem gekomen zijn, hebben uit La Grange en Grimarest veel overgenomen.

Echter kan men nooit weten of zulke bijzonderheden, al werden zij opgeteekend uit den mond van tijdgenooten, niet gedeeltelijk verzonnen of averegts versierd zijn.

Noch versierd noch verzonnen is het verhaal hoe Molière, weinige jaren vóór zijn dood, op kiesche wijs zijn vader bijstond. Het volgende is geput uit echte stukken, notariële en andere akten, gevonden en uitgegeven door wijlen de heer Eudore Soulié. Eudore Soulié, *Recherches sur Molière et sa famille*, 1863.-Régnier wendde zich indertijd tot Eudore Soulié als den aangewezen persoon om Molière te bewerken voor de reeks der Grands Écrivains. Soulié verontschuldigde zich, en Eugène Despois verving hem.

Een huis te Parijs, door Poquelin den Vader in 1638 gekocht en in 1643 betrokken, verkeerde omstreeks 1669 in zulk een bouwvalligen staat dat het voor eene som van 40.000 franken onzer tegenwoordige geldswaarde aan reparaties behoefde.

Op welke wijs Poquelin de Zoon er achter gekomen is dat het dak zijns vaders, toen een man van drieënzeventig of vierenzeventig jaren, boven het hoofd van den eigenaar dreigde in te storten, dit weet men niet regt, maar het kwam hem ter oore. De vader was braaf, een eerzaam stoffeerder en kamerbehangen, in het minst geen doorbrenger, maar een dier kleine industriëlen die het genie der zaken missen en wien bij het naderen van den ouden dag alles tegenloopt. Aan het hoofd eener achtbare maar uitgedroogde affaire was hij wezenlijk arm. Mogelijk bedroeg de waarde van zijn inboedel hoogstens 5000 franken. Kapitaal in por-

tefeuille bezat hij niet. Waar zou hij de noodige 40.000 voor herstellingen vandaan gehaald hebben?

In gewone omstandigheden zou het natuurlijk geweest zijn zich te wenden tot zijn zoon Jean-Baptiste, die met zijne schouwburgdirectie zoo veel geld verdiende. Maar juist ten aanzien van dien zoon bestond er van vaderszijde een oude wrok. Vijfentwintig jaren was het geleden dat Jean-Baptiste, in plaats van naar de betrekking van advocaat te staan waarvoor men hem had doen grootbrengen, zijn moederlijk erfdeeltje opgeëischt had en komediant geworden was, reizend komediant! Nooit had de kamerbehangster dit leed kunnen verzetten. Over Molière's studeeren in de rechten, en over den vervallen staat van het fransche hooger onderwijs in die jaren, worden nieuwe bijzonderheden aangetroffen hij Loiseleur, Points Obscurs, 1ste Gedeelte, § VI vgg. Ofschoon hij in 1662 bij Jean-Baptiste's huwelijk als getuige stond, hij had zijn eerstgeborene feitelijk verstooten. Tot geen prijs zou hij voor zulk eene aanzienlijke som de verpligte hebben willen zijn van den uit het nest gevallen, dien hij met weemoedige verbittering in zijne schrifturen *monsieur Molière* noemde. In die twee woorden lag de geschiedenis van een teleurgesteld en onverzoend vaderhart.

De zoon was edelmoediger. Vastbesloten den grijsaard van dienst te zijn, nam hij een tusschenpersoon in den arm, een vriend, den wiskunstenaar en fysikus Jaques Rohault, en belast dezen, kwanswijs uit eigen fondsen de noodige gelden te verstrekken, op zulke wijs dat de burger noch bemerken zou van wien de 40.000 franken eigenlijk afkomstig waren, noch den indruk zou ontvangen niet met een man van zaken te doen te hebben. Jacques Rohault, 1620-1675, was een Cartesiaan van beteekenis. Zijn *Traité de Physique* (1671) gold langen tijd voor een klassiek werk. Rohault zou op het te verbouwen perceel hypotheek vragen, dan wel de verbouwer moest aannemen tweeduizend franken 's jaars rente te voldoen, gelijkstaande met de gemiddelde huurwaarde.

In hetzelfde jaar dat deze schikking getroffen werd stierf Poquelin de Vader, zoodat hij van de heusche oogmerken van zijn zoon, nooit door hem vermoed, nagenoeg geen genot heeft gehad. Het huis, of de vaste rente van tweeduizend

franken, werd mettertijd het eigendom van Molière's éénige dochter. Maar dit verkleint in het minst niet het edele der daad, terwijl het op nieuw ongezocht doet uitkomen dat hetgeen, in dit tijdperk van zijn leven, verhaald wordt omtrent Molière's welvaart, geen fabelen zijn.

Er moet bijgevoegd worden dat hij dien voorspoed, behalve aan de omstandigheden, grootendeels te danken heeft gehad aan het administratief talent der vrouw, zijne toekomstige schoonmoeder, die gedurende weinig minder dan dertig jaren kashouderes geweest is van het tooneelgezelschap welks directeur hij was.

Molière verstond de kunst aanhoudend nieuwe stukken te schrijven; het publiek te boeijen door zijn vindingrijk vernuft; kameraden van beide seksen te vormen; zijne troep te disciplineren; voor het verkrijgen van treffende tooneleffecten op alles bedacht te zijn en van alles partij te trekken. Hij blonk niet minder uit als régisseur, dan als medevertoonster en als schepper van typen of karakters.

Maar hetgeen hij nog leeren moest, en in den loop des tijds van Madeleine Béjart geleerd heeft, was te passen op de kleintjes, en niet enkel aan de artistieke maar ook aan de financiële eischen zijner troep de onmisbare zorgen te wijden. Sommige fransche vrouwen zijn geboren handelaarsters, geboren industriëlen, geboren winkeljufvrouwen of modemaaksters. Madeleine Béjart was eene geboren tooneeldirektrice, en er kan niet aan getwijfeld worden dat tusschen Molière en haar van het begin af eene soort van compagnieschap bestaan heeft. *Hij* leverde kunst en opgang, *zij* droeg zorg dat de vette jaren niet verslonden werden door magere. Aan haar behoorde de eer dat de schepping van één dag duurzaamheid verkreeg. Beffara, *Dissertation sur Molière*, 1821: 'Il y avait eu vraisemblablement entre Madeleine Béjart et Molière une association pour l'administration du spectacle; car on trouve sur le registre de La Grange, sous les dates des 20 juillet, 3 et 17 août 1659, des sommes payées pour vieilles décorations et frais, à mademoiselle Béjart et à Molière.'

Van het bijzonder leven dezer vrouw valt zoo weinig goeds

te zeggen, dat het niet meer dan billijk is aanteekening te houden van hare verdiensten in andere opzigten.

Madeleine's parijsche jeugd is samengetroffen met eene dramatische opwekking in Frankrijk die niet tot Parijs beperkt bleef.

Toen Molière en zij in 1647 de stoute schoenen aantrokken en er besloten werd met hun *Illustre Théâtre* (dien wijdluftigen naam droeg aanvankelijk het nog onberoemd gezelschap) eene rondreis in de provincien te gaan ondernemen, toen hadden zij de mededinging te trotseren en te overwinnen van twaalf of vijftien andere troepen, afkomstig uit verschillende voornamste steden en altogader tuk op denzelfden buit. En nog laat ik de italiaansche concurrenten, insgelijks vereenigd in troepen en voorstellingen gevend in het italiaansch, buiten rekening. Van de oudere italiaansche troepen te Parijs was de vermaardste die van Tiberio Fiorelli, bijgenaamd Scaramuccio of Scaramouche. Een bijschrift van Lafontaine, onder het portret van dien uit Napels afkomstigen acteur, maakt van hem Molière's leermeester:

Cet excellent comédien
Atteignit de son art l'agréable manière;
Il fut le maître de Molière,
Et la nature fut le sien.

De toen heerschende minder sterke centralisatie liet aan het leven in de provincie meer ruimte van beweging dan tegenwoordig. De belangstelling, verdeeld over een grooter aantal punten, was algemeener. De provinciale gouverneurs, waaronder leden der koninklijke familie, - gelijk de prins de Conti wiens oudere medeleerling Molière weleer geweest was op de jezuieteschool te Parijs en dien men naderhand als zijn vroegsten openbaren beschermer vermeld vindt, Nieuwe bijzonderheden bij Loiseleur, *Points Obscurs*, 1ste Gedeelte, § III vgg. - Het jezuietegymnasium van Clermont, waar Molière latijn leerde, telde in die jaren een 400tal pensionnaires en 1600 externes. - De prins de Conti is op later leeftijd een tegenstander van het tooneel geworden. - de provinciale gouverneurs hielden er ieder eene kleine hofhouding op na, en bij de feesten, ter gelegenheid dat in hunne commandementen voor korter of langer de Provinciale Staten vergaderden, mogten tooneelvoorstellingen niet ontbreken. De koningen zelf gaven het voorbeeld. Vertrokken zij naar het leger, of gingen zij de zomermaanden op het

land doorbrengen, dan werden er in hun naam overeenkomsten met reizende komedianten gesloten, en de troep die het meest voldeed maakte de beste zaken.

Zonder overdrijving kan beweerd worden dat in den tijd waarvan ik spreek, de jaren van Anna van Oostenrijks regentschap, onmiddellijk voorafgegaan aan de schitterende regering van den jongen Lodewijk XIV, het fransch tooneel sterker in de provincie bloeide dan in de hoofdstad.

Madeleine en Molière (zij was vier jaren zijne oudere, ook als actrice, en bezat in tooneelzaken, zeide ik reeds, eene ondervinding die hij nog moest opdoen); vóór 1647 hebben Madeleine en Molière te Parijs bijna niets dan tegenspoed gekend, op bankroet-gaan af. Twee, drie verschillende schouwburgen, voor hunne rekening ingerigt in verschillende gewezen kaatsbanen, moesten achtereenvolgens gesloten en verlaten worden. Het water was voortdurend aan de lippen. Zelfs is het toen gebeurd dat de jonge Molière, omdat hij de kaarsen niet betalen kon die bij de tweede of derde proef zijn lokaal schamel verlicht hadden, voor schulden in de gijzeling moest. Een kaarsenfabrikant die geen scherts verstond bezorgde hem eene gedwongen vacantie in de sombere gevangenis van het Châtelet. De akten waaruit blijkt welke schouwburgen van 1643 tot 1646, vóór het vertrek naar de provincie, door Molière en Madeleine te Parijs zijn opgerigt, werden deels gevonden door den heer Soulié, deels door den heer Gosselin. Men vindt ze bijeen onder de Pièces Justificatives achter Loiseleur's Points Obscurs.

Anders gedurende de twaalf jaren (1647-1658) die hij daarna, door den honger en de wanhoop uit Parijs verjaagd, met Madeleine en hunne gemeenschappelijke troep nu de eene dan de andere provincie exploiteerde en meestentijds, met Lyon tot hoofdkwartier, zich in het Zuiden ophield. Als bij tooverslag was het met de ellende gedaan.

Scarron heeft in zijn *Roman Comique* (1651) eene troep reizende komedianten zijner dagen geschilderd, welke ten onregte somtijds voor een portret der reizende troep Molière-Béjart is aangezien. Scarron's komedianten herleven, zoo men wil, in Théophile Gautier's *Capitaine Fracasse*; maar

het is niet onder het beeld dier havelooze en verwilderde schaar dat wij ons de dramatische huishouding te denken hebben welke gedreven werd door Madeleine.

Die twaalf jaren zijn integendeel, zoo niet de weelderigste of de roemrijkste, althans de onbezorgdste van Molière's leven geweest. Het was de tijd dat hij aan de italiaansche navolging voor goed zich ontworstelde en als oorspronkelijk tooneelschrijver zijne eerste lauweren plukte. Het was een vermoeijend, een ongedurig, maar voor hem genoegelijk bestaan. De gaande en komende kunstbroeder vond bij de zwervende kameraden de tafel gedekt, den beker volgeschonken; en zoo goed zorgde Madeleine voor de geldzaken der troep en de hare, dat zij voor 40.000 franken kon deelnemen in eene provinciale leening, uitgeschreven door de Staten van Languedoc.

III

Molière's gemeenzame omgang met Madeleine Béjart, in de jaren van beider zwerversleven, was ruchtbaar. Vijanden hebben, kort na zijn huwelijk met Armande in 1662, er een wapen uit gesmeed, bestemd hem maatschappelijk te vernietigen.

Armande, beweerden zij, Armande, eenëntwintig jaren jonger dan hij, was een kind van hemzelf, door hem gewonnen bij Madeleine. De afgunstige acteur Montfleury, verbonden aan eene mededingende troep, maakte bij Lodewijk XIV zich tot tolk dezer aanklagt. In een schrijven aan den koning beschuldigde hij Molière (van kunstbroeders moet men het hebben in deze wereld) met zijne eigen dochter getrouwd te zijn.

Ik moet toegeven dat hetzelfde venijnig verwijt, na Molière's dood, herhaald is in een tegen Armande gerigt pamflet van 1676. Een voormalig vriend, dien zij van zich vervreemd had en die door hare schuld in handen der justitie dreigde te vallen, schreef tot zijne zelfverdediging en ten einde de waarde van Armande's getuigenis te verzwakken: 'Tout le monde sait que la naissance de la Molière est obscure et indigne, que sa mère est très incertaine, que son père n'est que trop certain, qu'elle est fille de son mari, femme de

son père.' De tijdgenoot die, bijgestaan door een advocaat, dit liet drukken, was een teleurgesteld opera-directeur en heette Guichard.

Molière, willens en wetens in den echt verbonden met zijn eigen kind! Een moralist, schuldig aan eene overtreding der zedewet, voor welke geen naam bestaat!

Deze kwestie, gesteld dat men haar zoo noemen wil, zou geen kwestie, zij zou niets dan een verzinsel zijn, indien wij volstaan konden met te verwijzen naar het schitterend démenti, door Lodewijk XIV den boosaardigen akteur gegeven. Niet alleen stemde de koning er in toe als peter te staan over Molière's eerstgeborene uit het huwelijk met Armande, maar hij vergunde bovendien zijne schoonzuster, de hertogin van Orléans, hetzelfde als meter te doen.

Ziedaar Molière glansrijk vrijgesproken. Ware hij schuldig geweest, nooit zou de hooghartige vorst door zulk een plegtige handeling zich gecompromitteerd, nooit veroorloofd hebben dat de hertogin van Orléans, door het volgen van zijn voorbeeld, hare waardigheid verzaakte.

Doch ik verbond mij te zullen beproeven een denkbeeld te geven van de schrandereheid der moliéristen onzer dagen; en met argumenten als die koninklijke logenstraffing komt men niet ver. Op historische, niet op gemoedsbewijzen komt het aan.

Molière heeft de onkieschheid begaan een jong meisje te trouwen wier moeder, na de geboorte van dat kind, zijne minnares geweest was. Meent men, hem deze fout niet te kunnen vergeven, - zelfs niet ter wille van zoovele schoone werken als door hem voortgebracht zijn, - een ieder moet dit weten voor zichzelf. Ik verwittig alleen in tijds dat op deze overtreding zijne geheele misdaad nederkomt, en al het overige uitgedacht is door den tijd. De echtgenoot van Armande was de gewezen minnaar van Madeleine: eens voor al misprijst de zedekunde zulk eene verhouding, en laat voor het overige het woord aan de geschiedenis.

Vooreerst: hoe heeft Molière het aangelegd om Lodewijk XIV te overtuigen dat Armande zijne dochter niet was?

Vermoedelijk heeft er over deze zaak tusschen den koning en den tooneelspeler een gesprek onder vier oogen plaats gehad.

Molière (het stuk is in 1821 teruggevonden en sedert wereldkundig gemaakt), Molière kon eene huwelijksakte vertoonen wier echtheid onmogelijk in twijfel viel te trekken, en uit wier bewoordingen zonneklaar bleek dat Armande niet was de dochter van Madeleine, maar de dochter van Madeleine's wettig gehuwde moeder, Marie Béjart geboren Hervé. Dit document zal hij den koning hebben voorgelegd en de koning zal daarmede genoegen genomen hebben. Het stuk werd gevonden door Beffara, van wien Taschereau, met vermelding der bron, het overnam in zijne noten bij het 2de Boek. Taschereau deelt ook de doopakte mede van Molière's eerste kind, een jonggestorven knaapje Louis, dus geheeten naar den koning.

Indien het vrijstaat het onderhoud-zelf en den gang van het onderhoud ons aldus voor te stellen, dan is Lodewijk XIV geregvaardigd. Armande, stond met even zoovele woorden in de onwraakbare akte te lezen, Armande was niet Madeleine's dochter, maar Madeleine's zuster. Het lasterlijke der aantijging sprong daardoor vanzelf in het oog.

Er was echter iets wat de koning niet wist, maar Molière wel, en waardoor de bewijskracht van het ingeroepen stuk, in de oogen van het nageslacht, aanmerkelijk ontzenuwd wordt.

Onze tijdgenoot Ludovic Halévy, die in compagnieschap met zijn vriend Meilhac verschillende geestige tooneelstukken en voor eigen rekening enkele veelgelezen kleine romans schreef, is ook de auteur van een boekje dat hier in aanmerking komt. De reeks typen, bedoel ik, die tot opschrift dragen: *Madame Cardinal*, *Monsieur Cardinal*, en *Les petites Cardinal*.

Het pikante dezer verhalen is de naieve verdorvenheid die er in geschilderd wordt. De familie behoort tot den geringen parijschen burgerstand. De vader verdient eene kleinigheid met het verrigten van schrijfwerk voor kantoren. Twee dochters worden voor balletdanseressen opgeleid. De moeder doet niets of welligt een winkeltje. Maar niet dit is de eigenlijke kostwinning van het gezin. Teneinde zichzelf en haar man een rustigen ouden dag te verzekeren, bestuurt de moeder met vaste en geoefende hand de koketterie der meisjes. Het doel is, in wilden echt voor beide kinderen een man van fortuin te vinden, die haar op zulke voorwaarden koopt of huurt

dat ook de ouders daarbij op tastbare baten rekenen kunnen. Ontdoe dezen walgelijken toestand van Halévy's kunstige inkleeding, en gij bekomt, het verschil der tijden in aanmerking genomen, eene tamelijk juiste voorstelling der familie BÉjart uit welke van verre Molière's jonge vrouw stamde. 'Cette ignoble vieille, le type de *Madame Cardinal*.' Jules Loiseleur. *Nouvelles Controverses*.

Het deurwaardersambt van den vader was deftig genoeg; maar er kwamen elf kinderen, en de inkomsten vloeiden traag. Zonder door schoonheid van gelaatstrekken uit te munten was het oudste meisje een knappe jonge vrouw met een buitengewonen aanleg voor actrice. Daar het tooneel toen in de mode begon te komen, stemden de ouders, of althans de moeder, er in toe dat vier der kinderen, twee zonen en twee dochters, op deze wijs hunne fortuin beproeven zouden. Dit waren die BÉjart's in wier troep de jonge Molière verzeild geraakte en met welke hij zich associeerde. Twee broeders: Joseph BÉjart en Louis BÉjart. Twee zusters: Madeleine BÉjart en Geneviève BÉjart. De laatste heette in de wandeling Mad^{lle} Hervé, naar den meisjesnaam harer moeder.

Maar de moeder verstond onder fortuin beproeven, ten minste voor zoover hare oudste aanging, nog iets anders en iets meer dan alleen maar het dagelijksch brood verdienen. Toen Madeleine op de planken verscheen trok zij de aandacht en bragt zij hoofden op hol, - onder meer het hoofd van een aanzienlijk man, den graaf De Modène, die beloofde (of niet beloofde) haar te zullen trouwen zoodra hij weduwnaar zou geworden zijn. Het was bekend dat de gravin niet lang meer leven kon.

Madeleine was eerezuchtig, en niet kiesch. Ook niet slim. Zij verbeeldde zich dat, haar minnaar een kind te schenken, het ware middel was, om hem des te vaster aan zich te verbinden.

Nog minder kiesch was de grootmoeder. Toen het kind ter wereld kwam, een meisje, stond zij er als meter over en schandvlekte zich door dit wettigen van het wangedrag harer dochter.

Het is waar dat de graaf De Modène Madeleine zeer genegen was, en zelfs om harentwil iets deed wat aan het ongeloofelijke grenst. Uit zijn huwelijk had hij een zoon, een

zevenjarigen knaap, en dezen deed hij over het dochttertje van Madeleine als peter staan.

Maar het was toen te Parijs een onrustige tijd in het politieke, en de graaf, betrokken geweest in eene ontdekte zamenzwering tegen Richelieu, moest in allerijl naar het buitenland vlugten. Onderwijl stierf zijne echtgenoot.

Tijdelijk sprong de berekening der oude jufvrouw BÉJART-HERVÉ, - hare dochter de wettige vrouw van een vermogend edelman te zien worden, - daardoor af; doch zij volhardde niettemin in hare verwachtingen. Richelieu stierf, Lodewijk XIII stierf, de moeder van den minderjarigen Lodewijk XIV aanvaardde het regentschap, eene amnestie werd afgekondigd, de weg naar het vaderland stond voor de ballingen weder open. Het liet zich aanzien dat de graaf De Modène eerstdaags naar Parijs terugkeeren zou. Fortia d'Urban, *Lettres sur la femme de Molière*. - Julien de Courcelles, *Généalogie de Raimond Modène*. - Jal, *Dictionnaire critique de biographie et d'histoire*. - Jules Loiseleur, *Points Obscurs*.

Noodlottig struikelblok: Madeleine was tusschentijds haar eersten minnaar ontrouw geworden, had zich een nieuwen beschermer aangeschaft, en wachtte iederen dag hare tweede bevalling. Elke kans dat de graaf De Modène bij zijne thuiskomst gevolg zou geven aan vroegere huwlijksplannen, scheen verdwenen.

Toen verzon de vindingrijke oude jufvrouw BÉJART-HERVÉ een ander stuk; en het gevolg bewees dat zij den bijnaam van onuitputtelijk niet geroofd had.

Hoewel zij reeds drieënvijftig jaren telde, en de bureu het onwaarschijnlijk moesten vinden (zou men toen in Holland gezegd hebben) dat nogmaals bij haar de klopper uithangen zou, zij stoorde zich aan die bedenking niet. Eerst vier jaren was het geleden dat zij haar elfde ter wereld had gebragt; en wat de bureu betref, waar bemoeiden zij zich mede? Men kon hun toezigt ontwijken.

Vader en moeder BÉJART (de vader financieel en lichamelijk geknakt) gingen met Madeleine tijdelijk buiten wonen, in een dorpje of een gehucht niet ver van Parijs, en eerlang werd daar een kind van het vrouwelijk geslacht geboren welks ware

moeder Madeleine was, doch als welks moeder voor de wet de grootmoeder zich uitgaf.

Voor de wet, ja. Het tweede dochttertje van Madeleine, geboren in 1643, was de Armande welke Molière's vrouw zou worden en van welke Guichard eenmaal naar waarheid beweren zou dat hare moeder *très-incertaine* was. Want Guichard, die een huisvriend der Molière's geweest was, kende het geheim der familie Béjart en wist dat de oude jufvrouw indertijd, ten einde van den goeden naam harer dochter te redden wat er nog te redden viel, eene meer of minder fabelachtige eigen bevalling voorgewend had.

Béjart de vader stierf, niets dan schulden nalatend; zoo vele schulden dat zijne erfgenamen de nalatenschap niet verkozen te aanvaarden, en zij te rade werden deswege eene verklaring af te leggen voor den lieutenant-civil. Van die gelegenheid maakte de weduwe gebruik om het aanzijn van haar voorgewend jongste dochttertje, dat eigenlijk haar kleindochtertje was, te doen staven in eene authentieke akte.

Madeleine was op het tijdstip van haars vaders overlijden meerderjarig; haar oudere broeder, de acteur Joseph, nog meerderjariger dan zij. Ware alles ordelijk toegegaan, Joseph zou door een familieraad tot toezienden voogd benoemd zijn. Daar hij echter geen lust had de knoeijerij zijner moeder en zijner zuster te endosseeren, werd besloten dat Madeleine en hij voor *minder* jarig zouden doorgaan en de aangifte van het repudiëeren der nalatenschap geschieden zou door de moeder alléén.

Zoo gezegd, zoo gedaan. Er kwam een echt stuk in de wereld, waarin de weduwe Béjart, geboren Hervé, zich schuldig makend aan twee valschheden tegelijk, verklaarde te zijn de moeder der minderjarige kinderen die en die, en bovendien de moeder eener onlangs geboren en nog niet gedoopte kleine. Aangezien het eene unilaterale aangifte gold, en er voor den regter geen termen bestonden een onderzoek in te stellen naar hare juistheid, werd de verklaring der weduwe in de door haar zelf gekozen bewoordingen geregistreerd. Deze 'renonciation par la veuve Béjart' is gevonden door Eudore Soulié in de Archives Nationales, en vormt N° XI der Pièces Justificatives achter de Points Obscurs van Loiseleur.

En ziedaar hoe het mogelijk was dat in Molière's huwlijksakte van 1662 Madeleine Béjart optrad als Armande's zuster, terwijl zij in waarheid Armande's moeder was. De valsheid, gepleegd in het stuk van 1643, eenentwintig jaren te voren, had eene legale fictie in het leven geroepen. Door den tijd was eene denkbeeldige werkelijkheid ontstaan.

Ziedaar ook de geheime reden waarom de anders zoo dappere Molière geen openbare vervolging tegen zijne lasteraars heeft ingesteld, of durven instellen. Den koning (aangenomen dat de huwlijksakte door hem aan Lodewijk XIV vertoond is), den koning kon hij op deze wijs voldoen, niet zijne verbitterde vijanden of mededingers.

Reeds zijne vrienden wisten - Chapelle, Lafontaine, Racine, Boileau - dat Armande Madeleine's dochter was en hij weleer met Madeleine geleefd had. De geheele wereld wist het, gelijk het daarna, honderd vijftig jaren lang, door de geheele wereld geloofd is. Claude Brossette, in zijne persoonlijke Herinneringen van Boileau, 1716: 'M. Despréaux m'a dit que Molière avait été amoureux premièrement de la comédienne Béjart, dont il avait épousé la fille'. - Racine: 'Montfleury a écrit une requête contre Molière et l'a donnée au roi; il l'accuse d'avoir épousé la fille, et d'avoir aussi vécu avec la mère'. Hoewel Racine de beschuldiging van Montfleury verzwakt, wederlegt hij haar niet.

Waren de vijanden aan het woord gekomen, zij zouden de familie Béjart - en Armande was toch óók eene Béjart! - met schande overladen hebben.

IV

Onwillekeurig lacht men wanneer de hedendaagsche moliéristen, genaderd aan hetgeen zij welstaanshalve Molière's *infortunes conjugales* noemen, in vollen ernst, de eenen vóór de anderen tegen, de vraag van Armande's ingetogenheid gaan behandelen.

In zichzelf is de zaak volstrekt niet lachwekkend. Wanneer wij aan Molière's gevoeligheid denken, en aan zijne bittere teleurstelling toen hij ontdekte niet op wederliefde te kunnen rekenen, - hij die Armande zoo hartstogtelijk

bemide, - dan vinden wij haar bijna tragisch. Maar wij kunnen het niet helpen. Er is aan dat uitpluizen iets komieks.

Men wordt er door herinnerd aan eene anekdote uit de groote fransche wereld in Molière's eigen tijd, of een weinig later, opgeteekend door mevrouw De Caylus. In hare gedenkschriften verhaalt deze dame hoe op zekeren dag de markies De Lassay, die verplichtingen had aan mevrouw De Maintenon (trouwens mevrouw De Caylus zelf niet minder), in tegenwoordigheid zijner vrouw een zoo warm en zoo langademig pleidooi ten gunste van mevrouw De Maintenon's vlekkelooze onschuld hield, dat het de markiezin begon te vervelen. 'Maar lieve vriend', vroeg zij hem eindelijk met uitgestreken gelaat, 'hoe legt gij het aan om daar zoo zeker van te zijn?' De 'Souvenirs' der markiezin De Caylus, waaraan deze plaats ontleend is, zijn het eerst uitgegeven door Voltaire in 1770. - Eene studie over den markies De Lassay wordt gevonden in het 9de Deel van Sainte-Beuve's *Causeries du Lundi*.

Comment faites-vous, monsieur, pour être si sûr de ces choses-là? Dit zou men ook wenschen te vragen aan meer dan één moliérist, uitweidend over de deugd of de ligtzinnigheid van Armande Béjart. Hier doet de geleerdheid dezer heeren, vinden wij, hen de maat te buiten gaan.

De een zou, als onderpand van zijn geloof in Armande's braafheid, zijne hand desnoods in het vuur willen steken. Hij werpt de geheele schuld van Molière's rampzaligen echt op Molière's onoverwinlijke jaloerschheid en achterdocht. Volgens hem is Molière een ingebeeld bedrogen echtgenoot geweest, zooals hij levenslang een ingebeeld zieke was. 'Molière avait sa vision comme Pascal. Il en avait même deux, et marcha toujours entre deux abîmes. Sa vie, comme son théâtre, va du *Cocu imaginaire* au *Malade imaginaire*'. Edouard Thierry, *Registre de La Grange*.

Een ander verzekert dat Armande koket was ja, maar koket gelijk Célimène in den *Misanthrope*, niet verder. Koket omdat zij er lief uitzag, geest en talent bezat, aangehaald werd, en omdat zij, liever dan altijd thuis te zitten met een man zooveel ouder dan zij, genieten wilde van hare jeugd. Buiten hare schuld moge zij Molière ongelukkig ge-

maakt hebben, - de huwelijkstrouw geschonden en hem belagchelijk gemaakt, dit heeft zij niet. 'Molière, s'il a été Alceste, n'a pas été... Sganarelle'. Ch.-L. Livet, Excommunications des Comédiens.

Een derde laat al de verzachtende omstandigheden gelden welke in Armande's voordeel kunnen aangevoerd worden, - Molière's veertig jaren, Molière's ernst, Molière's opvliegendheid, de zelfzucht van Molière's liefde voor haar, - doch vindt haar kerfstok niettemin *te* gevuld. Geen rook zonder vuur, zegt hij, vooral niet zulk een dikke en donkere. 'Prétendre qu'elle fût une épouse irréprochable serait aussi hasardeux qu'affirmer son inconduite. Il n'y a pas, dit-on, de fumée sans feu, et ici la fumée est particulièrement épaisse et noire'. Gustave Larroumet, Deux-Mondes 1885, 1 Mei en 15 Junij.

Een vierde vergelijkt haar bij eene om hare eerbaarheid beroemde vrouw der romeinsche geschiedenis, en geraakt tot de slotsom dat er aan Armande's zijde geen punten van overeenkomst bestaan hebben. 'Malgré quelques tentatives de réhabilitation, il est certain que Mad^{lle} Molière ne fut pas une Lucrece.' Ferdinand Brunetière, Études Critiques.

Een vijfde laat hare kuischheid in het midden, doch noemt Armande eene bekrompen, onhartelijke vrouw, plaag van haar man en medepligtig aan zijn vroegen dood. 'Cette femme d'esprit médiocre et de coeur nul, qui abreuva d'amertumes l'homme illustre dont la destinée était unie à la sienne, et qui, à la fin, abrégea ses jours.' Jules Loiseleur, Points Obscurs.

Ik laat al die oordeelvellingen aan hare plaats - ook die met welke ik geheel of gedeeltelijk instem, - en sluit mij nogmaals op binnen den kring der echte stukken.

Van Oktober 1675 bestaat er een vonnis van het Parijsche hof van justitie (Cour du parlement de Paris), waarbij ten gevolge eener door de weduwe Molière ingediende aanklagt eene onteerende straf wordt opgelegd aan de twee parijsche wijven, en eene vernederende schuldbelijdenis aan een magistraatspersoon van aanzien: François Lescot, conseiller du Roi, président du parlement de Grenoble. Dit vonnis, opgespoord door Beffara, wordt gevonden bij Taschereau, onder de noten bij het 4de boek.

In het kleine en het vieze was dit regtsgeding een voorlooper van het Procès du Collier, waarin eene eeuw later de

ongelukkige koningin Marie Antoinette gewikkeld zou worden.

Vriend van galante avonturen, te Grenoble verstoken van de gelegenheid dien hartstogt in te willigen, was de president Lescot (voegzamer kan men het niet wel uitdrukken) te Parijs komen pierewaaijen. Hij zag Armande Béjart optreden in de eerste voorstelling van Thomas Corneille's *Circé* (17 Maart 1675), en werd doodelijk van haar. Armande Béjart onderscheidde zich niet enkel als comédienne, maar ook als tragédienne, en bovendien als zangeres en als danseres.

De veilheid van alle actrices dier dagen, Molière's weduwe niet uitgezonderd, schijnt bij den deftigen heer Lescot voor een geloofsartikel gegolden te hebben. Althans, hij klopte bij een verdacht vrouwspersoon aan, zekere Jeanne Le Doux, weduwe van Pierre Le Doux, en verwierf van haar de toezegging dat zij hem in de gelegenheid zou stellen Armande Béjart te harent te ontmoeten.

De president kreeg zijn verdiende loon, en liep er in. Jeanne Le Doux had eene jonge vrouw aan de hand, Marie Simonnet, zich noemend De Hervé de la Tourelle, die sprekend op Armande Béjart geleek en onbeschaamd genoeg was zich voor Armande uittegeven. Met deze werd Zijn HoogEdelAchtbare in kennis gebragt en, op één voorwaarde, gelukkig gemaakt. La Tourelle bedong dat hij haar nooit zou komen aanspreken in den schouwburg, achter de coulissen of op het tooneel. Zij was dit verschuldigd aan haar goeden naam, zeide zij; en hij beloofde onthouding. Onbaatzuchtigheid veinzend wilde zij geen geld van hem aannemen (jufvrouw Le Doux wél, en zij deelden zamen), maar vroeg enkel zeker halssieraad ten geschenke.

Toen echter dit spel geruimen tijd geduurd had, de minzieke president al verliefder geworden was van zijne denkbeeldige Armande, en deze op een namiddag hem ten huize van Jeanne Le Doux te vergeefs had laten wachten, toen werd hij jaloersch en driftig, vergat zijn gegeven woord, ging naar den schouwburg nogmaals *Circé* zien vertoonen, en kwam na afloop der voorstelling, in tegenwoordigheid van verschillende andere actrices, de echte Armande, die er niets van begreep, in hare kleedkamer eene scène maken.

Niet alleen voer hij, tot hare verbazing en hare ontsteltenis, geweldig tegen haar uit en verweet haar hare ontrouw, maar dreigde ook tot dadelijkheden te zullen overgaan. Was het toeval? Had de afgerigte La Tourelle ook dit détail weten na te bootsen? Daar ziet hij om Armande's hals de wedergade prijken van een hem wel bekenden collier, en houdt dien voor zijn eigen geschenk.

Nu kent zijne woede geen palen, doch met Armande's geduld is het tevens gedaan. Wanneer hij de hand naar haar uitstrekt en haar het snoer van den hals rukt, dan roept zij de hulp van een commissaris in, en de wacht verschijnt. Men arresteert den president en zet hem in den pot welgenaamd, - want *le pot aux roses* moest nu zijn deksel missen, en de geheele schandelijke intrige kwam aan het licht.

Jeanne Le Doux en Marie Simonnet werden veroordeeld, op het bloote lijf in het openbaar gegeeseld te worden: eens vóór de poort van het Châtelet en nogmaals vóór de deur van Mademoiselle Molière. Bovendien bande men beiden voor den tijd van drie jaren buiten de stad Parijs.

Nooit is het uitgekomen wie de vlugt van Marie Simonnet bevorderd heeft, maar dat zij vóór de ten uitvoerlegging van het vonnis heeft weten te ontsnappen is een nieuw punt van verwijderde overeenkomst tusschen de geschiedenis dezer La Tourelle en van De la Motte in het naar Marie Antoinette genoemd regtsgeding.

Wie *niet* ontsnapte was de weduwe Le Doux, en evenmin de president Lescot. Ondanks zijn hoogen rang bij de regterlijke magt moest hij, in tegenwoordigheid van vier getuigen harer keus, Armande vergiffenis voor zijne insolentie vragen, haar zijne verontschuldigen aanbieden en 800 franken schadevergoeding betalen, met de kosten van het proces. De leden der regterlijke magt in Oud-Frankrijk *kochten* hun ambt, en konden daaruit niet verwijderd worden. In onze dagen zou François Lescot tot aftreden gedwongen zijn, gelijk in 1884 de oud-minister Cazot om een licht vergrijp, uit onvoorzigtigheid voortgekomen, zijn ontslag moest nemen als voorzitter van het Hof van Cassatie.

Dit voorval geeft een vrij juist denkbeeld van de maatschappelijke stelling der fransche acteurs en actrices van dien

tijd. Sedert 1641 bestond er een koninklijk besluit van Lodewijk XIII waarbij de tooneelspelers als stand, zonder onderscheid van sekse, van het vroeger op hen rustend pariaschap ontheven werden. De Kerk, bij Molière's begrafenis is het gebleken, de Kerk handhaafde naar welgevallen hare eeuwenheugende excommunicatie; de Staat werd toegefelijker. Geen komediant, zeide het besluit, mogt voortaan quâ komediant infaam geacht worden.

De reden schijnt geweest te zijn dat in den loop der regering van Lodewijk XIII, door de toenemende populariteit van het tooneel, een betrekkelijk groot aantal personen, dochters en vooral jongere zonen van berooide adellijke familiën, in het acteursbedrijf een middel van bestaan waren gaan zoeken en dit somtijds gevonden hadden. Het ging niet aan, al deze lieden te blijven beschouwen als maatschappelijke ballingen. De wijdluftige namen welke destijds vele acteurs en aktrices voerden waren dikwijls verzonnen. Doch even vaak waren zij echt, en bewezen dat het fransch tooneelwezen noch Jonckers Ian Hen noch Jufvrouwen van Grevelinckhuysen te kort kwam.

Had Molière's weduwe, alleen omdat zij voortging de planken te betreden, buiten de wet gestaan, het hof van justitie zou niet om harentwil een aanzienlijk lid der magistratuur vergelijkenderwijs zoo zwaar gestraft hebben. Want de president Lescot is niet veroordeeld omdat hij te Parijs het hermelijn van zijn regterlijken mantel was komen bezoedelen, maar enkel omdat hij zonder grond eene vrouw gebrutaliseerd en de hand naar haar uitgestoken had. Het vonnis maakt van Armande's betrekking als comédienne zelfs geen melding. Zij wordt er eenvoudig genoemd 'damoiselle Claire-Armande-Grésinde-Elisabeth Béjart, veuve de Jean Poquelain, sieur de Molière.'

Aan den anderen kant bewijst het voorval niet dat de aktrices in Frankrijk toen den algemeenen naam hadden door zedigheid uit te munten. Ware het niet in 1785 een publiek geheim geweest dat koningin Marie Antoinette den opschik beminde en dikwijls *argent-court* was, de kardinaal De Rohan zou minder gemakkelijk de speelbal der gravin De la Motte

geworden zijn. Evenzoo in 1675 de president Lescot. Dat hij blindelings geloofde Armande Béjart te ontmoeten toen hij het Marie Simonnet deed, bewijst dat Armande teregt of ten onregte den naam had in avonturen te doen, en dat liefhebbers, in den trant van Grenoble's parlements-voorzitter, dit natuurlijk vonden. Is het vermoeden gewettigd dat Marie Simonnet toen niet voor de eerste maal in Armande's karakter optrad, maar zij reeds vroeger gelegenheid had gevonden zich in die rol te oefenen, dan komt de ruchtbaarheid van Armande's koketterie nog sterker aan het licht. De eene vrouw geeft in zulke gevallen zich slechts voor de andere uit, wanneer er naar de andere buitengewoon veel vraag is.

De zeden der acteurs en der aktrices waren los, en bij zijn leven wist niemand dit beter dan Molière zelf. De drie aktrices wier namen men op de lijst der vertooners van zijne eerste stukken bijna onafgebroken terugvindt, waren om beurten zijne minnaressen; en indien al somtijds het hebben van al die vrouwen aan den hals, om haar naijver, hare kuren, of hare ijdelheid, hem verdrotten heeft, - zoodat hij schrijvend voor het tooneel aan zijne verlegenheid eene enkele maal lucht gaf, - nooit heeft hij wegens deze ligtzinnigheid of háár veroordeeld of zichzelf. Naar alle gedachten was, toen zijn genie in zijne jonge jaren hem verleidde komediant en schouwburgdirecteur te worden, dit avontuurlijke en ongebondene eene aantrekking te meer.

Verandering is er te dien aanzien in zijne denkwijzen eerst gekomen toen hij naar de veertig begon te loopen en zijn hartstogt voor Armande ontwaakte. 'Ma passion', zeide hij toen tot een vriend die hem zijne zwakheid voor Armande verweet, 'ma passion est venue à un tel point qu'elle va jusqu'à entrer avec compassion dans ses intérêts; et, quand je considère combien il m'est impossible de vaincre ce que je sens pour elle, je me dis en même temps qu'elle a peut-être la même difficulté à détruire le penchant qu'elle a d'être coquette, et je me trouve plus de disposition à la plaindre qu'à la blâmer. Vous me direz sans doute qu'il faut être poète pour aimer de cette manière; mais, pour moi, je crois qu'il n'y a qu'une sorte d'amour, et que les gens qui n'ont point senti de semblables

délicatesses n'ont jamais aimé véritablement. Toutes les choses du monde ont du rapport avec elle dans mon coeur: mon idée en est si fort occupée que je ne sais rien, en son absence, qui me puisse divertir. Quand je la vois, une émotion et des transports qu'on peut sentir, mais qu'on ne saurait exprimer, m'ôtent l'usage de la réflexion; je n'ai plus d'yeux pour ses défauts, il m'en reste seulement pour ce qu'elle a d'aimable: n'est-ce pas là le dernier point de la folie, et n'admirez-vous pas que tout ce que j'ai de raison ne serve qu'à me faire connaître ma faiblesse, sans en pouvoir triompher?'
 Uit het pamflet: *La fameuse Comédienne*, 1688. - Men houdt deze bladzijde voor een citaat uit een brief van Molière aan Chapelle, welk vertrouwelijk schrijven op de een of andere wijs den onbekenden auteur in handen zou gekomen zijn, Aan de echtheid kan niet getwijfeld worden. Chapelle en Molière waren oude schoolkameraden, leerlingen van het Collège de Clermont.

Deze taal, vinden wij, is de schoonste bladzijden van Molière's komediën waardig. Wij gevoelen er aan dat zijn Alceste, en al zijne verdere ernstige minnaars, niet maar eene van buiten geleerde les opzeggen. Molière heeft in hunne liefdesbetuigingen zijn eigen hart gelegd.

Maar het is onze schuld niet dat hij ons toeschijnt het onmogelijke verlangd te hebben, toen hij wilde dat Armande hem eene wederliefde schenken zou die hijzelf te voren nooit aan andere vrouwen geschonken had. Gelijk door hem gehandeld was met jufvrouw Du Parc, met jufvrouw De Brie, zoo handelde Armande met hem. Zij trouwde hem om getrouwd te zijn; omdat hij intusschen een beroemd man geworden was, omdat hij veel geld verdiende; omdat aktrice te zijn voor haar gelijkstond met schitteren; omdat zij het aardig vond aan het hof te verschijnen en met de edellieden des konings of den koning-zelf balletten te dansen, - om honderd redenen die met hare liefde voor hem of de zijne voor haar niets te maken hadden.

Men ziet dat het er niet veel toe doet hetzij Armande BÉjart wat schuldiger of wat minder schuldig geweest is. Haar eigen man wilde dat zij comédienne worden zou, en zij werd er eene. *Zijne* rolletjes waren afgelopen toen de hare nog in werking moesten treden. Die werking te bevorderen was, voor

zoover wij oordeelen kunnen, de eenige drijfveer van Armande's geregeld of ongeregeld maar in elk geval wuft bestaan.

V

Bij de instructie van Armande's proces en het hooren der getuigen vóór en tegen (inderdaad heeft het den schijn alsof wij met een regtsgeding niet alleen, maar met eene *cause célèbre* te doen hadden) komen de moliéristen ook te spreken over Lulli. Niet ten onregte, zal ons blijken.

Men herinnert zich den een- en andermaal genoemden Henri Guichard, van wien ik zeide dat hij geruimen tijd met de Molière's bevriend geweest is.

Guichard, intendant der paleizen van den hertog van Orléans, was een man van smaak en van geest. Hij behoorde onder de eersten die vóór Lulli beproefden de opera in Frankrijk in te voeren, en was op volkomen wettige wijs, in compagnieschap met een of twee anderen, eigenaar geworden van een daartoe onmisbaar brevet of privilegie. Hij bezat eene zaal; kon rekenen op eene troep zangers en zangeressen, en had in allen deele zich ingerigt als aanstaand opera-directeur.

Maar Lulli, wiens eigen soortgelijke plannen dit dwarsboomde en die van Lodewijk XIV alles gedaan kon krijgen, wist te bewerken dat de koning het registreeren van Guichard's privilegie verbood en aan hem, Lulli, een ander privilegie schonk, gelijkstaand met een volstrekt monopolie voor het geven van opera's, geen schouwburg uitgezonderd; zelfs niet den schouwburg van het Palais Royal die sedert jaren door de troep van Molière bespeeld was.

Het gebeurde niet lang na Molière's overlijden; en Lulli maakte van het hem verleend voorregt een schandelijk vrijpostig gebruik. Op hetzelfde oogenblik dat hij Guichard's onderneming in de geboorte vernietigde, noodzaakte hij tevens de tooneelstukken van zijn pas gestorven vriend het Palais Royal te ontruimen, zoodat de artisten van Molière blijde waren tijdelijk een onderkomen te vinden in Guichard's ledigstaand operagebouw.

Werkelijk waren Molière en Lulli, hoewel de laatste tien

of elf jaar jonger was, zoowel vrienden geweest als kunstgenooten. Broederlijk had Molière aan Lulli, voor een onbepaalden tijd, eene som van 40.000 à 45.000 franken geleend. In meer dan één van Molière's spelen was door Lulli met goed gevolg eene hoofdrol vervuld. Gedurende zes der roemrijkste jaren van Molière's leven, van 1664 tot 1670, schreef hij de muziek voor al de balletten en al de intermezzo's van Molière's repertoire, te beginnen met *la Princesse d'Élide*. Doch Lulli was een even hatelijk mensch als geniaal virtuoos en componist, en reeds bij zijn leven had Molière hem opmerkzaam moeten maken dat hij geen regt had voor zijne opera's sommige melodien te gebruiken die hem niet langer toekwamen. Zij waren door Molière besteld, voor Molière geschreven, en vast ook door Molière betaald.

Guichard, dit spreekt, verklaarde Lulli den oorlog, en liet geen gelegenheid voorbijgaan den onderkruiper ten toon te stellen. Toevallig kende hij van nabij Lulli's voorgeschiedenis. Hij wist hoe deze in zijne jonge jaren, toen hij arm en onbeschermd uit Florence te Parijs kwam (Lulli, het is bekend, was een geboren Italiaan), alles te danken had gehad aan de edelmoedigheid van Mad^{lle} de Montpensier, bijgenaamd la Grande Mademoiselle, volle nicht des jongen konings. Maar óók wist Guichard met welken ondank op zekeren dag door Lulli, nadat hij door de prinses was opgenomen onder de aan hare hofhouding verbonden artisten, Mademoiselle's goedheden beloond waren. Ik laat de anecdote onvertaald, gelijk zij door een uitstekend moliérist Guichard naverteld wordt:

‘C'était au temps où Mademoiselle, qui se savait la plus riche héritière de l'Europe, aspirait à s'asseoir sur le trône de France et soupirait pour le roi. Un jour que la princesse venait de sortir de sa chambre pour passer dans son cabinet, les courtisans restés dans la chambre entendirent un bruit que les plus polis appelèrent un grand soupir, bien qu'il ne partît pas du coeur. On fit des couplets sur cet accident si désagréable pour une femme, et surtout pour une princesse chez laquelle, disait-on, tout était grand, le nom, le nez, etc. Lulli donna une sorte de vogue à ces couplets, par la musique qu'il

adapta aux paroles et surtout par la ritournelle, qui était des plus expressives. Mademoiselle en fut instruite et le chassa. Ce fut le principe de la haute fortune de Lulli. Le roi, qui n'aimait pas sa cousine, voulut entendre les couplets sur le soupir de Mademoiselle chantés par le musicien lui-même, et le Florentin l'amusa tant par ses bouffonneries que bientôt il fut impossible au monarque de se passer de lui.' Jules Loiseleur, *Nouvelles Controverses*.

Ziehier hoe het kwam dat ten slotte ook Armande Béjart door Lulli gecompromitteerd werd.

De ongunstige geruchten, door Guichard omtrent Lulli's verleden uitgestrooid, hadden tot gevolg dat Lulli op eene wraakoefening peinsde. Door eene aanklagt, welke zijn tegenstander in handen der justitie moest brengen, wilde hij Guichard voor altijd onschadelijk maken.

Parijs, herinnert ons te goeder uur de heer Loiseleur, was in die dagen als getroffen door den schrik voor vergif. De wandaden der markiezin De Brinvilliers, die de wijk genomen had naar het buitenland, waren uitgekomen. Priesters van Notre-Dame waarschuwden de justitie dat een ongeloofelijk groot aantal vrouwen, in het afgelopen jaar, biechtend bekend hadden hare mannen door vergif naar het leven gestaan te hebben.

In het voorbijgaan doe ik opmerken dat deze feiten een eigenaardig licht op de eeuw van Lodewijk XIV werpen, *Le grand siècle* is niet minder groot geweest door zijne misdaden, dan door zijne tucht en zijne beschaving.

Het was juist iets voor Lulli met deze omstandigheden zijn voordeel te doen, en Guichard te beschuldigen een komplot gesmeed te hebben om hem het leven te benemen. Hetgeen in gewone tijden voor ongehoord zou doorgedaan zijn, klonk nu waarschijnlijk. In November 1674, luidde Lulli's bij den lieutenant-criminel ingediende aanklagt, had er ten huize der weduwe Molière een gastmaal plaats gehad, bijgewoond door Guichard en door zekeren Aubry. Bij die gelegenheid was aan Aubry door Guichard voorgesteld hem, Lulli, door middel van met arsenicum vermengde tabak te vergiftigen.

Maar Aubry had berouw gekregen, en was den bedreigde het schelmstuk komen aanbrengen.

Twee en een half jaar heeft het geduurd eer er, door het vernietigen van het eerste vonnis, waarbij Guichard schuldig was verklaard, aan dit geding een einde kwam; en in dien tusschentijd deed Guichard door een advokaat de brochure zamenstellen waardoor men het geheele geval thans haarfijn kent en welke gestoffeerd is met velerlei ten nadeele van Lulli. *Response du sieur Guichard aux libelles diffamatoires de Jean-Baptiste Lulli et de Sébastien Aubry à Messieurs les gens tenans le siège présidial en la chambre criminelle de l'ancien Chastelet de Paris. Augustus 1676.* De afloop beantwoordde niet aan Lulli's verwachting. Door het te niet doen van Guichard's veroordeeling werd beslist dat er eene lasterlijke aantijging had plaats gehad, Onmiddellijk na de cassatie werd Guichard hersteld in zijne intendantsbetrekking bij den hertog van Orléans.

Uit het door Armande te harent aangerigt feest van November 1674 zien wij dat zij nog geruimen tijd na Molière's dood leefde op denzelfden grooten voet als te voren. Zij had vele gasten genood, en de geregten werden opgedragen door een talrijk personeel van manlijke en vrouwelijke bedienden. Te dien aanzien was Lulli naauwkeurig onderrigt geweest.

Het zal wel waar zijn dat er aan den maaltijd, althans aan het nagerecht, wanneer de tongen plegen los te komen, onvriendelijk over hem gesproken was. Het geheele gezelschap verkeerde nog onder den verschen indruk van Lulli's trouweloosheid. Armande zelf was door hem, die haar verdreven had uit het Palais Royal, regtstreeks benadeeld. Al Armande's vrienden en vriendinnen hadden zich over hem te beklagen. Met name voor Guichard bestond er reden woedend op hem te zijn. Lulli had het natuurlijk behooren te vinden dat men in dezen kring hem niet spaarde, en menige krachtige verwensching er hem naar het hoofd geslingerd werd.

Des te vreemder is het dat Armande, die gedurende de eerste maanden van het proces zich stil gehouden had, daarna eensklaps partij gekozen heeft *tegen* Guichard, en zij op een schoonen dag, wetend en bedoelend dat dit ter kennis van den regter

gebragt zou worden, aan haar pastoor is gaan vertellen, 'qu'au mois de novembre de l'année précédente, le sieur Lulli, étant à souper chez elle, on vint à parler du sieur Lulli, et que, sur ce sujet, Guichard dit à elle déposante que ledit Lulli *crèverait bientôt*.'

Misschien was zij bang geworden ten gevolge van sommige toen van de kansels afgelezen *monitoire's*, waarbij, onder bedreiging met zware kerkelijke straffen, de geloovigen vermaand werden al hetgeen hun bekend was omtrent geheime misdaden mede te deelen aan de justitie.

Welligt ook vond zij het veiliger vrede te sluiten met Lulli, die meer en meer een persoon van invloed werd en met wien het niet geraden was op voet van vijandschap te leven.

Tegenover Guichard was de daad trouweloos. Guichard had regt te verwachten dat al wie tot de troep van Molière behoorde, en in de eerste plaats Molière's weduwe, kort geleden zijne gastvrouw, met hem tegen Lulli één lijn zouden trekken, gelijk zij verbonden waren door één belang.

Genoegen heeft Armande aan haar stap niet beleefd. Guichard's vrijspraak, gevolgd door herstelling in zijn ambt, wierp voor een deel ook op háár de blaam welke Lulli trof; en zij moest zich verwijten nutteloos verraad gepleegd te hebben ten aanzien van een bondgenoot, tevens een oud vriend. Het blijft echter mogelijk dat zij alleen bedoeld heeft genoeg te geven aan hare zuster Geneviève (eigenlijk hare tante) die getrouwd was met een broeder van Guichard's medebeschuldigde Aubry.

Wat Lulli betreft, wij zouden uit onze rol vallen indien wij wegens zijn intrigeeren en zijne inhaligheid zijn genie ontkenden, en wij het beneficie der verzachtende omstandigheden, welke ten gunste van vrouwen of mannen met zulke buitengewone gaven kunnen aangevoerd worden, hem misgunden. Een onafhankelijk en tevens waarderend artikel van Fétis over Lulli wordt gevonden in de Biographie des Musiciens, 5de Deel.

Onder degenen die Lulli ongunstig beoordeelden (ik spreek niet over mindere goden als Guichard) zijn er geweest, het

is zoo, die nóg meer gaven bezaten dan hij, en van wier werken wij nog heden, terwijl de zijne bijna geheel aan de geschiedenis behooren en alleen nog van beteekenis zijn voor de muzikale archeologie, het volle genot hebben. Zelfs van Boileau is meer overgebleven dan van Lulli. De geheele Lafontaine, hij leeft nog voor ons. Portret van Lulli door Lafontaine:

C'est un paillard, c'est un mâtin,
 Qui tout dévore,
 Happe tout, serre tout: il a triple gosier;
 Donnez-lui, fourrez-lui, le glout demande encore;
 Le roi même aurait peine à le rassasier.

Portret van Lulli door Boileau:

En vain par sa grimace un bouffon odieux
 A table nous fait rire et divertit nos yeux:
 Ses bons mots ont besoin de farine et de plâtre:
 Prenez-le tête à tête, ôtez-lui son théâtre,
 Ce n'est plus qu'un coeur bas, un coquin ténébreux:
 Son visage essuyé n'a plus rien que d'affreux.

Schiep Lulli het fransche zangspel, Molière schiep het fransch tooneel. Lulli is vervangen door Glück en Rameau, Molière door niemand. De *École des Femmes* is heden nog even jong als toen twee eeuwen geleden Molière-zelf hare berispers wederlegde en in het *Impromptu de Versailles* hen tot zwijgen bragt.

Maar ik denk aan mevrouw De Sévigné, voor welke Lulli weinig minder dan een wezen uit hooger sfeer geweest is; iemand wien zij uit den grond des harten diepgevoelde kwinkslagen nazegde, en dien zij met bewondering door zijne heerschappij over de toonen, de zielen der menschen boven de aarde zag verheffen. Brief van 6 Mei 1672: 'Je ne crois point qu'il y ait une autre musique dans le ciel.' Over Lulli's *Miserere* en *Libera* bij den lijkdienst van den kanselier Seguier. - Brief van 24 Juli 1689: 'Je songeai, en le voyant assez joli à la tête de ces escadrons [haar zoon, den kavallerie-officier], comme Baptiste [Jean-Baptiste Lulli] disait d'un air qu'il avait fait pour un opéra et qu'on chantait à la messe: *Seigneur, je vous demande pardon, je ne l'avais pas fait pour vous.*' Ik denk aan de duizenden en duizenden voor wien gedurende eene lange loopbaan, en nog honderd jaren na zijn dood, de muziek van Lulli eene bron van genot geweest is. Lulli's inborst, Lulli's fouten, zij hebben voor die ongetelde schaar nooit bestaan, maar alleen en des te overvloediger de kunst van den *charmeur*.

In nog hooger mate geldt hetzelfde van Molière. Uit verschillende trekken leert men Molière kennen als een beminlijk man, edelmoedig, hulpvaardig, vriend van leven en laten leven. Er kan bijna niet aan getwijfeld worden dat hij in zekeren zin voor zijne troep zich afgewerkt heeft, en de laatste aanval zijner ongesteldheid niet doodelijk zou geweest zijn zoo hij, ter wille van kameraden en van machinisten wier daggeld er mede gemoeid was, niet doorgedreven had dat de *Malade Imaginaire* dien avond vertoond zou worden, met hem-zelf in de hoofdrol.

Molière's onafhankelijkheid van denkwijis was bewonderenswaardig. Noch ter wille van het lidmaatschap der Fransche Akademie, noch om genoeg te geven aan zijn vriend Boileau, - dien hij met dat al zeer hoog stelde, - heeft hij ooit afscheid willen nemen van de planken. De zucht naar sommige wereldsche onderscheidingen; het hechten aan de soort van deftigheid van welke Larochefoucauld zeide dat zij een mysterie van het ligchaam is, uitgevonden om een gebrek van den geest te verbergen, waren hem te eenemaal vreemd. Liever wilde hij akteur zijn en aan niemand verpligting hebben, dan een titel te voeren en dank te moeten betuigen. In November 1778, meer dan honderd jaren na Molière's dood, vereerde d'Alembert aan de Fransche Akademie Molière's buste door Houdon, en bij dezelfde gelegenheid werd uit dertien opschriften, door medeleden aan de hand gedaan, met algemeene stemmen de voorkeur gegeven aan dat van Saurin:

Rien ne manque à sa gloire, il manquait à la nôtre.

Bij Molière's leven is er herhaaldelijk spraak van geweest hem tot lid der Akademie te kiezen; doch het ligchaam wilde geen komediant toelaten, en Molière niet ophouden dit te zijn.

Maar zijne minnarijen? Zijn huwlijk? Zijne dubbele betrekking tot Madeleine Béjart en Armande Béjart? Welnu, ofschoon niemand ontkennen kan dat Molière uit de ware geschiedenis van zijn leven verminderd te voorschijn komt, de souveriniteit van het genie is zoo volstrekt dat de zaak ons onverschillig laat. Molière's persoonlijke tekortkomingen gaan ons niet aan. Bijna durf ik volhouden dat wij hem even buitengewoon zouden vinden, al ware hij in den trant van Lulli een trouweloos, boosaardig, en ondankbaar schepsel geweest.

VI

Molière's tooneelarbeid kan gesplitst worden in eene groep spelen van vroeger dagteekening, welke buiten zijne inborst en toevallige omstandigheden staan, en eene andere groep waarin men hem voor het tooneel partij ziet trekken van zijne persoonlijke levenservaring, zijne zelfbespiegeling, zijne hoop, zijne teleurstellingen. Dertig jaren geleden noemde een zijner uitgevers in Frankrijk dit verschijnsel: *L'avènement de la personnalité de Molière dans son propre théâtre*. De opmerking was toen nieuw. Charles Louandre, uitgaaf van 1854, I 326.

Ik zou er willen bijvoegen dat, behalve met Molière's inwendig leven, bij dit alles ook rekening moet gehouden worden met zijne gezondheid in die tweede periode. *L'Amour médecin* (1665), de *Médecin malgré lui* (1666), *Monsieur de Pourceaugnac* (1669), de *Malade imaginaire* (1673), al die geweldige en dikwijls onregtvaardige hekeldichten in proza, zijn de werken geweest van een satiricus die de medische faculteit aansprakelijk stelde voor haar onvermogen hem van eene zwakke borst te genezen. Zoo Molière, vóór hij in 1658 zich voor goed te Parijs kwam vestigen, geen enkele maal den draak met de doktoren gestoken heeft, dan ligt dit voor een deel hieraan dat het zachtere klimaat, gedurende zijn veeljarig verblijf in Zuid-Frankrijk, hem minder gevoelig maakte of zijne aandoenlijkheid hem gemakkelijker deed vergeten.

Door brieven van Chapelle aan hem weet men met zekerheid dat Molière dikwijls heel wat te stellen heeft gehad met de drie voornaamste actrices zijner troep, die, niet tevreden met de rollen welke hij haar aanwees, en hem verdenkend de eene van haar aan de anderen voor te trekken, door haar naijver hem het leven vaak moeilijk genoeg maakten. Chapelle aan Molière, voorjaar van 1659: 'J'ai fait les vers qui vont suivre pour répondre à cet endroit de votre lettre où vous particularisez le déplaisir que vous donnent les partialités de vos trois grandes actrices pour la distribution de vos rôles.' - Daarna vergelijkt hij Molière's toestand bij dien van Jupiter tijdens den trojaanschen oorlog, toen deze god beurtelings Juno, Minerva, en Venus tevreden moest stellen.

Dubbel pikant worden daardoor de tooneelen der *Femmes*

Savantes, waar de jonge Armande hare zuster Henriette het hart van Clitandre betwist. Molière had weleer, lang vóór de dames het met elkander aan den stok kregen over hare rollen, het hof gemaakt aan Mad^{lle} Du Parc, die eerst niet van hem hooren wilde, maar naderhand, sedert hij troost gezocht en troost gevonden had bij Mad^{lle} De Brie, berouw kreeg en, toen het te laat was (want nu wilde *hij* niet), hem op nieuw aan zich zocht te verbinden. Er kan niet aan getwijfeld worden dat bij het schrijven der *Femmes Savantes* (1672) deze herinnering uit zijne zwerfjaren hem voor den geest heeft gestaan. In de spijtige Armande en de inschikkelijke Henriette van het blijspel herleven om beurten de twee aktrices der werkelijkheid, en Clitandre spreekt of handelt niet anders dan indertijd gedaan was door Molière zelf.

Met *l'École des Maris*, geschreven in 1661, het jaar vóór Molière's huwelijk, begint de reeks stukken waar het voor de moliéristen meest van al op aankomt. Men ziet er, nu in dezen dan in genen persoon, zonder dat ooit aan de eischen der handeling te kort gedaan of voor de objectieve karakterschildering het persoonlijk feit in de plaats gesteld wordt, de gemoedsgesteldheid des auteurs zich duidelijk afspiegelen.

Eerst noemt hij zich Ariste en vertelt aan zijn broeder Sganarelle - die ten aanzien van het jonge meisje hetwelk hij voor zijne vrouw bestemt de leer der afzondering, der effen gewaden en van het thuisblijven toegedaan is, - dat *zijne* plannen daarvan hemelsbreed verschillen. Ook hij is een man van leeftijd, erkent hij; evenals Sganarelle is ook hij voornemens een zeer jong meisje te trouwen. Maar hij heeft als stelsel aangenomen zijne Léonor in alles te wille te zijn, haar te winnen door edelmoedigheid en toegevendheid, haar niets te verbieden of te onthouden wat tot de natuurlijke wenschen behoort eener schoone, levenslustige, door de fortuin begunstigde vrouw in den bloei der jeugd.

Uit dit oogpunt is *l'École des Maris* zeer merkwaardig. Men hoort er den veertigjarigen Molière, die in stilte het jawoord reeds bekomen heeft, zichzelf rekenschap geven van de wijs waarop hij, wanneer zij zijne vrouw zal geworden zijn, rekest om te gaan met de negentienjarige Armande Béjart. Men ziet

hem, in den persoon van Léonor, het beeld van Armande schilderen zooals hij zich haar voorstelt en zooals zij op dat oogenblik werkelijk is, - onschuldig, vol goede voornemens, vastbesloten hem gelukkig te maken, haar woord verpandend dat zij hem nooit ontrouw worden zal. De dichter is vervuld met blijde hoop. Hij spreidt het zelfvertrouwen ten toon van den man, rijp van geest, die zich overtuigd houdt een onberispelijk programma ontworpen te hebben, en wiens karretje voortaan, dank zij zijne wijze voorzorgen, zich over een ligten zandweg bewegen zal.

In 1662 verschijnt *l'École des Femmes*. Sedert eenige maanden is Molière de gelukkigste der stervelingen. De uitkomst, waant hij, heeft hem volkomen in het gelijk gesteld. Armande bemint hem. Armande geniet volop van alles. Armande misbruikt geen enkele vrijheid.

Vandaar de onbegrensde vrijmoedigheid waarmede Chrysalde (zoo heeft de dichter zich ditmaal gedoopt) zijn vriend Arnolphe, anders Monsieur De la Souche, voor het lapje houdt. De dwaze Arnolphe! juicht hij. Als een vogeltje met de pen, zoo heeft Arnolphe zijne Agnès van kind af gevoed en opgevoed; opgevoed voor zich, ten einde zij toch maar onkundig blijven zou van de listen der wereld. Zij gaat gekleed als een meisje uit een gesticht. Een weetnietje heeft hij van haar gemaakt, een domoortje, een idiootje. Maar de liefde is slimmer geweest dan hij. Onder Arnolphe's neus koketteert Agnès met Horace, laat zij door Horace zich schaken, wordt zij Horace's vrouw. Dat komt er van wanneer een man de voorzorgen overdrijft!

In *l'Impromptu de Versailles*, onmiddellijk daarna, bereikt Molière's zelfvertrouwen het toppunt. Zijn *child-wife* zal voor het eerst in deze satire eene rol vervullen, voor haar geschreven door haar man. 'Taisez-vous, ma femme, vous êtes une bête', durft hij in den overmoed van zijn geluk haar toevoegen; en, niets kwaads vermoedend, enkel er op uit haar te doen schitteren door haar vernuft, verstout hij zich in haar antwoord eene toespeling op haar kort te voren voltrokken huwelijk te leggen: 'Grand merci, monsieur mon mari. Voilà ce que c'est! Le mariage change bien les gens, et vous ne m'auriez pas dit cela il y a dix-huit mois!'

De ontgoocheling zou spoedig volgen. Wanneer in 1666 *le Misanthrope* vertoond wordt, in 1667 *le Tartuffe*, in 1668 *George Dandin*, in 1670 *le Bourgeois Gentilhomme*, dan bemerkt men dat het met Molière's huiselijken vrede gedaan is. Dat zijne jonge vrouw zich misdraagt, hij zal het niet openlijk beweren; maar dat zij aan hare zucht tot opschik toegeeft, en toegeeft op aanstootelijke wijs, ja. Madame Pernelle zegt het met ronde woorden tot Elmire:

Vous êtes dépensière; et cet état me blesse,
Que vous alliez vêtue ainsi qu'une princesse.
Quiconque à son mari veut plaire seulement,

Ma bru, n'a pas besoin de tant d'ajustement *Tartuffe*, 1ste Bedrijf. - Bij de algemeene repetitie van *Tartuffe*, beweert de overlevering, verscheen Armande Béjart, die Elmire spelen zou, in zulk een opzigtig gewaad, dat Molière haar wegzond met de berisping: 'Oubliez-vous donc que vous faites le personnage d'une honnête femme?'

Erg zijn, in *le Misanthrope*, Alceste's uitvallen tegen Célimène (Molière zelf vervulde de eerste rol, Armande Béjart de andere). Erg is hetgeen Alceste aan Philinte bekend tot zijne schande maar al te waar te wezen: dat hij ondanks hare ligtzinnigheid, hare verstoktheid, hare onhartelijkheid, de kokette noch vergeten, noch ophouden kan haar te beminnen:

Il est vrai: ma raison me le dit chaque jour,
Mais la raison n'est pas ce qui régle l'amour.

Minder woest, bezadigder, maar niet minder geestig, is in den *Bourgeois Gentilhomme* het tooneel waar Cléonte, sprekend met zijn knecht Covielle, eerst zich over Lucile's trouweloosheid beklagt, en onmiddellijk daarna, wanneer Covielle hem in het gelijk stelt, alles terugneemt. Indien dit een welgelijkend portret van Armande Béjart is, dan moet zij even innemend als onverdragelijk geweest zijn:

'Je ne lui vois rien que de très-médiocre, à votre Lucile,' zegt de knecht, 'et vous trouverez cent personnes qui seront plus dignes de vous. Premièrement, elle a les yeux petits. - Cela est vrai, elle a les yeux petits, mais elle les a pleins

de feu, les plus brillants, les plus perçants du monde, les plus touchants qu'on puisse voir. - Elle a la bouche grande. - Oui; mais on y voit des grâces qu'on ne voit point aux autres bouches; et cette bouche, en la voyant, inspire des désirs, est la plus attrayante, la plus amoureuse du monde. - Pour sa taille, elle n'est pas grande. - Non, mais elle est aisée et bien prise. - Elle affecte une nonchalance dans son parler et dans ses actions... - Il est vrai, mais elle a grâce à tout cela; et ses manières sont engageantes, ont je ne sais quel charme à s'insinuer dans les cœurs. - Pour de l'esprit... - Ah! elle en a, Covielle, du plus fin, du plus délicat. - Sa conversation... - Sa conversation est charmante. - Elle est toujours sérieuse. - Veux-tu de ces enjouements épanouis, de ces joies toujours ouvertes? et vois-tu rien de plus impertinent que les femmes qui rient à tout propos? - Mais, enfin, elle est capricieuse, autant que personne du monde. - Oui, elle est capricieuse, j'en demeure d'accord; mais tout sied bien aux belles, on souffre tout des belles.'

Ziedaar tot regtvaardiging der moliéristen meer dan genoeg. Zij beweren niet dat hunne onderzoekingen ooit de studie van Molière-zelf zullen kunnen opwegen of vervangen. Zij zijn tevreden wanneer men erkent dat onopgemerkte kleine trekken bij hen tot hun regt komen. Zij zouden voor hun arbeid ook dan zich beloond achten, indien hij geen andere vruchten droeg dan, van den mensch, het publiek gedurig terug te voeren naar den blijspeldichter.

Twee eigenschappen bovenal stempelen Molière voor goed tot den onvergelykelijken komikus dien reeds vele geslachten vóór ons in hem vereerd hebben, en na ons, veilig kan men zeggen tot het einde der wereld, vele andere in hem bewonderen zullen.

In de hoogste mate bezit hij het genie van het natuurlijke. Hij is natuurlijk in zijne taal, in de keus en de behandeling zijner onderwerpen, in de schildering zijner karakters. De natuur zelf had hem tot blijspeldichter gevormd, en hij kon niet anders zijn dan hij was.

Het terrein zijner waarnemingen is scherp afgebakend. 'L'affaire de la comédie', zegt hij ergens, 'est de repré-

senter en général tous les défauts des hommes, et principalement des hommes de notre siècle'. *L'Impromptu de Versailles*, 3de Tooneel. Binnen dezen kring sluit hij in al zijne hoofdwerken zich op. Menschelijke gebreken en nogmaals menschelijke gebreken in beeld brengen, - anders doet hij niet. Het doen uitkomen der menschelijke deugden, hij laat dit over aan de deugd. Op den bodem zijner gissingen ligt het vast geloof dat niemand ooit bij hem in het onzekere verkeer kan omtrent de eigenschappen welke den mensch hetzij tot eer verstreken, hetzij ontsieren.

Molière's zin voor het natuurlijke doet hem in alles het *cant* onderscheiden van den ernst: het *cant* der vroomheid, het *cant* der spaarzaamheid, het *cant* der ingetogenheid, het *cant* der achtbaarheid, het *cant* der ouderliefde. Wij geven hem volkomen gelijk wanneer hij uitgaat van de onderstelling dat vaders en moeders alleen regt hebben op ontzag, wanneer zij gevoelens koesteren en handelingen plegen die hun daarop aanspraak doen verwerven.

De man die al het lachwekkende ziet, verlevendigt tegelijk de herinnering van al het eerwaardige. Vandaar dat Molière's blijspelen zulk eene kolossale hoeveelheid moraliteit vertegenwoordigen, en de massa dier moraliteit zoo dicht is.

Men moet niet meenen dat zoo vele knechts en meiden, in Molière's stukken, die het publiek doen lagchen om hunne meesters of meesteressen; zoo vele dochters, die tegen de ouderlijke tucht in opstand komen; zoo vele zonen, die hunne vaders ridiculiseeren; in mindering komen van het zedelijk gehalte der nalatenschap.

Geen vader, die een stuk van Molière ziet geven, mag op het denkbeeld komen getuige te zijn van een schouwspel hetwelk de grondslagen der zamenleving ondermijnt. Veeleer behoort hij toe te stemmen dat, indien hij geleek op den Argante, den Géronte, den Harpagon der komedie, het zijn verdiende loon ware aldus te worden beetgenomen en bespot.

Molière's andere groote eigenschap is zijn genie voor het dramatische.

Een hekeldichter die slechts hekeldichter is brengt het nooit verder dan het voordragen van een zeker aantal hatelijkheden. Juvenalis zal zijn vers een harpoen of een roskam noemen, en betuigen dat de verontwaardiging hem dichter heeft gemaakt. Het is de zuivere waarheid. Hij deelt zelfs verontwaardiging mede. Maar roskammen en harpoenen zijn onvriendelijke werktuigen. Zij doen enkel pijn.

Molière is *niet* hatelijk. Hij vermijdt het te zijn, niet omdat hij braver of zachtzinniger is dan andere moralisten, maar omdat hij aan één ding nóg meer waarde hecht dan aan het vieren zijner antipathie. Hij behoort tot het goddelijk geslacht hetwelk tot zichzelf zegt: *Laat ons menschen maken*, en dat in dit scheppingswerk zijn hoogste behagen vindt. De toeschouwers worden op den duur alleen geboeid, dit weet hij, door de zuiver objectieve voorstelling, onhartstogtelijk, welwillend, humaan, der gebreken die men aan hun lachlust prijsgeeft.

Slechts de onderwijzer, verbonden aan eene tooneelschool, beschikt over de noodige gelegenheden en middelen om zijne leerlingen in elk van Molière's spelen afzonderlijk dit dramatische te doen opmerken.

Wij voor ons kunnen er enkel op wijzen hoe met die eigenschap de humaniteit samenhangt welke Molière's repertoire ademt. Misschien is hij de humanste van alle blijspeldichters die ooit geleefd hebben, omdat nooit iemand in zulk een hoogen graad de kunst heeft verstaan de toestanden te doen geboren worden waaruit het zedelijk gebrek, welks berisping aan de orde is, noodwendig naar voren springt. Eene geschikte proef is het tooneel uit *l'École des Femmes* waar Alain en Georgette, eenvoudige buitenlieden aangesteld om Agnès te bedienen en te bewaken, redeneren over de jaloezie van hun meester Arnolphe, en de boer onderneemt de boerin duidelijk te maken waarin die hartstogt eigenlijk bestaat:

GEORGETTE.

Mais que diantre est-ce là, qu'avec tant de rudesse
Il nous fait au logis garder notre maîtresse?
D'où vient qu'à tout le monde il veut tant la cacher,
Et qu'il ne saurait voir personne en approcher?

ALAIN.

C'est que cette action le met en jalousie.

GEORGETTE.

Mais d'où vient qu'il est pris de cette fantaisie?

ALAIN.

Cela vient... Cela vient de ce qu'il est jaloux.

GEORGETTE.

Oui; mais pourquoi l'est-il? et pourquoi ce courroux?

ALAIN.

C'est que la jalousie... entends-tu bien, Georgette,
Est une chose... là... qui fait qu'on s'inquiète...
Et qui chasse les gens d'autour d'une maison.
Je m'en vais te bailler une comparaison,
Afin de concevoir la chose davantage.
Dis-moi, n'est-il pas vrai, quand tu tiens ton potage,
Que si quelque affamé venait pour en manger,
Tu serais en colère, et voudrais le charger?

GEORGETTE.

Oui, je comprends cela.

ALAIN.

C'est justement tout comme.
La femme est en effet le potage de l'homme;
Et quand un homme voit d'autres hommes parfois
Qui veulent dans sa soupe aller tremper leurs doigts,
Il en montre aussitôt une colère extrême.

In één kort bestek ontmoeten wij hier bij Molière den opmerker die de neigingen der menschen tot een voorwerp van studie maakt; den dramatikus die zijne waarneming beligchaamt in een levend wezen buiten zich; den komikus die het lachwekkende der fout gevoelt en doet gevoelen; den meester over de taal wiens zangerig vers zonder inspanning de eenvoudigste uitdrukking vindt en spreuk wordt:

La femme est en effet le potage de l'homme.

Misschien vervult bij geen ander volk als de Franschen *le potage* zulk eene hoofdrol in de voeding van alle standen. Ofschoon Molière ook een werelddichter is, hij is in de eerste plaats dichter zijner natie.

1885.

Nieuwe Russische letteren.

I De slavische beweging.

De opkomst van Rusland, of zoo men liever wil van het slavisch ras, is een van de kapitale feiten der nieuwere geschiedenis. Achtereenvolgens zag onze leeftijd de Italianen en de Duitschers tot aanzien geraken. Thans zijn de Russen aan de beurt. Niet de halffransche Russen uit het begin onzer eeuw die een bondgenootschap met Napoleon aangingen en Parijs naar de oogen zagen; evenmin de Russen der Oostzee-provincien die halve Duitschers zijn; maar de groote afdeeling der slavische volkegroep welke het eigenlijk Rusland vormt en in de laatste jaren Centraal-Azie veroverde.

Het is nog zoo lang niet geleden dat het overig Europa van het bestaan der Slaven nauwelijks kennis droeg. Op dit oogenblik mag Europa blijde zijn dat die tweeënnegentig millioen slavische hoofden vele zinnen hebben. Gingen Russen, Polen, Bohemers, Serviers, Montenegrijnen, Bulgaren, met terzijdestelling van hetgeen hen onderling verdeelt, een bondgenootschap aan, en keerden deze vereenigde stammen zich tegen het Westen, er zou een vervaarlijke strijd ontbranden.

Wij moeten onderscheiden tusschen het feit, en onze kennis van het feit.

Het feit, in den ruimsten zin, is dat onder de heerschappij van Turkije, van Hongarije, van Oostenrijk, van Pruissen,

van Rusland, Slavische volken leven die verschillende slavische talen spreken, en zonder uitzondering er prijs op stellen dat hunne nationaliteit erkend worde.

De Slaven in Boheme verlangen evenmin los te komen van Oostenrijk als de Vlamingen van Belgie. Zij vragen alleen eerbiediging van hunne czechische autonomie. Sommige Slaven in Polen zouden tevreden zijn indien het voormalig poolsche koninkrijk hersteld werd. De Slaven in Pruissen maken oppositie, doch stellen er prijs op tot het duitsche rijk te blijven behooren. De Slaven in de Oostzee-provincien zouden niets liever verlangen dan dat Rusland hen beschermde tegen hunne oudduitsche overheerschers. De Slaven der Beide-Bulgarijen zullen desnoods berusten in het voortduren van Turkije's suzeriniteit, mits zij hun afzonderlijken prins Alexander Battenberg behouden mogen.

Bovenal komt in aanmerking het ontwaken van het slavisch bewustzijn in Rusland zelf, - tegelijk oorzaak en gevolg van het vrijverklaren der lijfeigenen door czaar Alexander II.

In engeren zin is dit hetzelfde feit als daareven. Terwijl de meeste overige Slavische volken ingedeeld zijn bij niet-slavische, vormen de veertig millioen slavische Russen eene afzonderlijke groote natie; en onze leeftijd is er getuige van, dat dit volk zijne plaats komt eischen onder de zon.

Verwonderlijk is de onkunde waarin westelijk Europa geruimen tijd verkeerd heeft ten aanzien van het russische rijk en der slavische aangelegenheden in het algemeen. Alleen door een schijnbaar toeval is daarin voor de zich noemende beschaafde wereld verandering en verbetering gekomen. Louis Léger, *La chaire de Mickiewicz et le monde slave au 19e siècle*. *Revue Politique et Littéraire*, 18 Avril 1885. - Openingsrede bij het aanvaarden van den leerstoel voor de slavische talen aan het Collège de France.

Het was, toen in 1840 de fransche minister Victor Cousin, belast met de portefeuille van Onderwijs, in de Kamers het voorstel bragt het aantal leerstoelen bij het Collège de France met één te vermeerderen en den uitgeweken poolschen dichter Mickiewicz, destijds in waardschap te Lausanne, tot hoogleeraar in de slavische talen te Parijs aan te stellen.

Vraagt men naar het eigenlijk doel dezer benoeming (zij volgde in hetzelfde jaar), dan is het antwoord eenvoudig. Evenals de minister Guizot een pensioen had toegekend aan den onbemiddelden Heine, omdat Heine een geniaal dichter en een slagtoffer der reaktie in Duitschland was, evenzoo schiep de minister Cousin een leerstoel voor den onbemiddelden Mickiewicz, omdat de door Rusland verraden Polen op dat oogenblik in Frankrijk zeer populair waren en Mickiewicz terecht voor een martelaar van het russisch absolutisme gold. De vrijzinnige fransche staatkunde van den dag vond bij deze demonstratie tegen Rusland hare rekening.

Indien de overlevering waarheid spreekt, dan zijn de openbare lessen van Mickiewicz te Parijs (naderhand herschreven en geordend: *Leçons sur l'histoire et les États slaves*, 1849) aanvankelijk eene soort van dichterlijk-politieke deklamatie geweest, meer dan eene proef van hooger onderwijs. Mickiewicz was zulk een eenzijdig Pool, dat hij in de slavische letteren te nauwernood eene plaats aan Rusland toekende. Het scheen alsof er, buiten de poolsche, geen andere noemenswaardige slavische litteratuur bestond. De poëet, de patriot, benevelde den blik van den filoloog.

Er staat tegenover dat Victor Cousin zelf, en wie verder met hem Mickiewicz' kandidatuur ondersteunden, niet beter wisten of het behoorde zoo. Van den omvang der slavische letterkunde in het algemeen hadden zij slechts eene schemerachtige voorstelling. Niemand bevroedde op dat oogenblik welke vlugt eerlang de russische dichters en de russische romanschrijvers nemen zouden, en welke populariteit voor hen ook buiten Rusland weggelegd was.

Het ware overdrijving te beweren dat door het aanstellen van Mickiewicz bij het Collège de France de studie der slavische oudheden, der slavische geschiedenis, der slavische talen, uit het niet te voorschijn geroepen is en geen andere oorzaken medegewerkt hebben. De europesche omwentelingen van 1848 hebben integendeel veel bijgedragen om in den kring dezer volken een nieuw leven te wekken.

Doch de zamentreffing kan niet gelochend worden. Mickiewicz, overleden in 1855, is te Parijs opgevolgd door Cy-

prien Robert; daarna door zijn eigen landgenoot en leerling Alexander Chodzko, op dit oogenblik nog in leven en pas zeer onlangs vervangen door den nieuwen titularis Louis Léger. En juist in dezelfde jaren dat aan het Collège de France de studie van het slavisch op die wijs voortgezet werd en allengs een strenger wetenschappelijk karakter bekwam, ontwaakte in verschillende slavische landen eene te voren ongekende of niet gebleken belangstelling.

De herinnering der russisch-ethnografische tentoonstelling te Moskou, onder de regering van Alexander II, leeft nog. De czechische schouwburg te Praag heeft vermaardheid. Te Warschau, te Krakau, te Posen, te Lemberg, zijn Slavische akademien en genootschappen verzezen. Steden als Belgrado, Sofia, Philippopoli, die vijftig jaren geleden niet veel meer dan half barbaarsche dorpen waren, bezitten op dit oogenblik wetenschappelijke Slavische instellingen. Te Sofia hebben de Bulgaren de groote turksche moskee herschapen in eene openbare bibliotheek en eene nationale drukkerij. In het Mei-nummer van het tijdschrift *Nederland* [1885] is eene goede studie van den heer H. Wolfgang van der Meij over het Servische Epos verschenen. De russische nationale letteren zijn europeesch gemeenbezit geworden. Gogol gaf het sein; Tourguénef volgde; Dostoievski geraakte op de voordragt; Tolstoï voltooit.

Dat de slavische beweging zulk een litterarisch en wetenschappelijk karakter draagt is een normaal verschijnsel onzer bovenal in de wetenschappen en de taalstudie uitmuntende eeuw. Even natuurlijk is het dat Rusland daarbij in de voorhoede marcheert. De profetie van Napoleon I op Sint-Helena, - dat vijftig jaren na hem Europa republikeinsch of kozak zou zijn, - gaat op geheel andere wijs dan men gedacht zou hebben hare vervulling te gemoet. Ook al breekt het onlangs met Engeland ontstaan geschil niet weder uit, Rusland heeft zich eene nieuwe plaats in de wereldgeschiedenis veroverd.

Indien de zonen der nu levende Nederlanders op de hoogte van hun tijd wenschen te blijven, dan zullen zij in den kring hunner studien het russisch moeten opnemen; en, heeft de

Tweede Kamer eene gulle bui, dan wordt er aan minstens één der rijksuniversiteiten weldra een leerstoel voor de slavische talen verbonden.

II Dostoievski.

Vijftig jaren geleden, dan, bestond er voor het overig Europa geen russische litteratuur. Buiten Rusland had niemand er spijt van geen russisch te verstaan. De Russen zelf schenen slechts fransch te spreken en te schrijven.

Het verdient opmerking dat geen boeken over wijsbegeerte, bespiegelend of natuurlijk, geen standaardwerken over geschiedenis of filologie, daarin verandering gebragt en ons de oogen geopend hebben. Enkel zeker aantal romans deden dit. In Rusland is noch een Darwin opgestaan, noch een Schopenhauer, noch een Ernest Renan, noch een Pasteur, noch een Ranke, noch een Dozy, een Cobet, of een Donders. Alleen Tourguénef zag er het licht; en door den opgang dien Tourguénef maakte, is langzamerhand de algemeene aandacht zich op eene groep moderne russische dichters en russische romanschrijvers gaan vestigen.

De lezer wordt verzocht het ten goede te houden, zoo deze voorstelling te zeer een hollandsch karakter draagt. In Duitschland heeft het te geener tijd aan beoefenaars der russische letterkunde volstrekt ontbroken. Gogol en Tourguénef zijn bekend en vermaard geweest in Frankrijk, toen in Nederland hunne namen nog voor het eerst genoemd moesten worden.

Het dóórdringen van den russischen roman in Europa moet ongetwijfeld worden toegeschreven aan het voortreffelijke daarin, het oorspronkelijke, het frissche. Onze romanverslindende eeuw, geblaseerd maar altijd hongerig, werd aangenaam verrast door de schildering van nieuwe toestanden, in een nieuw kader, met nieuwe vormen. Bovendien gevoelden wij dat deze russische schrijvers, de eenen voortgekomen uit de klasse der apostelen met de pen, de anderen uit de hoogste kringen der russische zamenleving, mannen waren die hunne

medemenschen iets te zeggen hadden. Geen broodschrijvers, geen fabrikanten van litteratuur, maar geboren dichters in proza, en bij voorkeur heldedichters.

Er bestaat echter nog eene andere reden. De russische roman komt in den vreemde niet alleen de algemeene onwetendheid omtrent dit groote rijk uitnemend te hulp; hij leert ook hetgeen in Rusland voorvalt min of meer begrijpen.

Wanneer de romanschrijvers daarginds, zonder aan ons te denken of zich om ons te bekommeren, enkel vervuld met de behoeften van het lezend publiek onder hunne eigen landgenooten; wanneer zij verhalen wat er in de russische zielen omgaat, dan openen zij ons nieuwe vergezigten. Wij maken kennis met aandoeningen, nooden, verwachtingen, die ons toeschijnen den sleutel te geven tot veel schijnbaar raadselachtigs.

Het is een voorregt, wanneer bij een volk in een gegeven tijd de fraaije letteren op die wijs de draagsters en tolken van iets belangrijks worden. Geen eeuw heeft in dezelfde mate den roman zich zien vermenigvuldigen als de onze; en mogelijk is het daaraan toe te schrijven dat er thans op onze aarde zulk een groot aantal onbeduidende exemplaren van die soort bestaan. Onbeduidendheid is het voornamelijk kenmerk der meeste verhalen die in onzen tijd zich als romans komen aanmelden. Niet zelden zijn zij welgeschreven, en slechts bij uitzondering geeft de inhoud aanstoot. Maar hoe onverschillig laten zij ons! Hoe moeten wij ons inspannen om ze belangwekkend te vinden! Welke bovenmenschelijke zachtmoedigheid is noodig, welke beginselloosheid bijna, zal onze kritiek, na lang en geduldig zoeken, er hier of daar eene levende bladzijde in weten aan te wijzen!

Van Dostoievski, die vier jaren geleden overleed, is onlangs te Petersburg eene biografie verschenen, aanvulling en voortzetting van een door hemzelf gehouden dagboek. Naar aanleiding daarvan hebben verschillende tijdschriften studien aan hem gewijd. Van zijne romans, lijvig en talrijk, ken ik er maar één wel is waar; doch het is de beroemdste van allen: *Misdaad en Straf*. Er bestaan fransche en duitsche verta-

lingen van. Hetzelfde geldt van de hierna te noemen voornaamste romans van Tolstoï. Onder den indruk dier lectuur schrijf ik deze regelen.

Geboren in 1821 zou Dostoievski geen goed Rus geweest zijn, zoo hij onder czaar Nikolaas niet tot zeker aantal jaren dwangarbeid veroordeeld was. Zijne fatsoenlijke afkomst, zijne beschaafde opvoeding, zijn ontluikend genie, zijne onafhankelijke denkwijzen, deden voor die onderscheiding hem al vroeg in aanmerking komen, en gaven er hem bijna regt op.

Wachten wij ons echter, bedorven kinderen der rustige rust die wij zijn, groot geworden bij moeders pappot, ligtvaardig te spreken over vier jaren siberische tuchthuisstraf, gevolgd door vier jaren inlijving bij een regiment als gemeen soldaat! Voor Dostoievski is deze afschuwelijke leerschool, die hij op zijn achtentwintigste jaar binnentrad en waaruit hij in zijn zesendertigste ontslagen werd, een louterende smeltkroes van het talent en het karakter geweest. Doch wie zal het cijfer der medescholieren noemen, enkel wat minder begaafd of wat zwakker van gezondheid, die reddeloos te gronde gingen en wier in de sneeuw geschreven namen ons onbekend bleven?

Toestanden als de russische van 1849 (het jaar van Dostoievski's vonnis) vormen met hetgeen toen in sommige bevoorregte landen van Europa werd aangetroffen zulk eene scherpe tegenstelling, dat wij van de geniale russische schrijvers dier dagen onwillekeurig iets buitengewoons verwachten.

De in Italië heerschende tirannie was misschien weinig zachtzinniger: de Gioberti's, de Nicótera's, de Manin's, de Mazzini's, wisten er alles van. Maar die de Italianen onderdrukten waren Oostenrijkers, waren vreemdelingen; terwijl in Rusland het schrikbewind werd uitgeoefend door den erkenden en geëerden soeverein van het land zelf.

Op den geest der Dostoievski's moest het een verpletterenden indruk maken dat zij met galeiboeven werden gelijkgesteld, enkel om het aankleven van denkbeelden die in Engeland, in Frankrijk, in Zwitserland, in België, in Nederland, als de gewoonste zaak der wereld beschouwd en in

praktijk gebragt, in Duitschland door wijsgeeren en dichters straffeloos van de daken verkondigd werden; dan wel, indien zij ergernis gaven, hoogstens blootstelden aan de plagerijen eener kleingeestige censuur.

Het besef moest ontwaken dat er in Rusland iets omging, iets kookte. Aan den eenen kant was het noodzakelijk te besluiten dat de nieuwe denkbeelden bij de massa des volks weerklank vonden. Dit volgde van zelf uit den hartstogtelijken ijver waarmede men poogde ze te onderdrukken.

Maar tevens moest aangenomen worden dat de jonge hervormers utopisten waren. Het volk legde wel deelneming voor hunne personen en hunne wreede vervolging aan den dag, maar omhelsde hun stelsel niet. Zij bleken anti-nationaal. Eene omwenteling van beneden naar boven bleef uit. De natie scheen alleen verbetering te wachten van regeringsmaatregelen, werkend van boven naar beneden.

Dostoievski erkent in zijn Dagboek dat dit de groote les geweest is, door hem in het siberisch tuchthuis geleerd. Daarvóór kende hij alleen de jongelieden van zijn eigen stand, helden der fraze, dweepend met verwarde vrijzinnige denkbeelden van duitschen of franschen oorsprong, edelmoedig van inborst maar onpraktisch en negatief.

Zulk een Rus is de hoofdpersoon van *Misdaad en Straf*, en hetgeen waarde geeft aan dit boek zijn de naar het leven gevolgde schilderingen waar men Raskolnikof - zoo heet hij - in aanraking ziet komen met de volksklasse te Petersburg.

Wie den roman niet kent zal verwonderd opzien dat Raskolnikof een doodslager is, pleger van een dubbelen moord. Dit boezemt afschuw in. Twee vrouwen in eene achterbuurt, op eene vierde verdieping, - eene bejaarde woekeraarster en hare ietwat jongere halve zuster, - worden door Raskolnikof om het leven gebragt; de eene met voorbedachten rade, de andere uit vertwijfeling, opdat zij het geheim niet uit hem aanbrengt. Met een bijl klooft hij beiden den schedel.

Even tegenstrijdig klinkt het dat de heldin, door wier weldadigen invloed Raskolnikof tot bekentenis en boete gebragt wordt, eene genumeroteerde jonge dochter is. Door het zamen-

brenge eener publieke vrouw en van een sluipmoordenaar schijnt de schrijver het er op toe te leggen indruk te maken op de bedorven verbeelding van onwaardige lezers.

Doch wie zoo oordeelen kennen de wereld niet welke hij zich heeft voorgenomen ons nader te brengen. In hare vernedering is de rampzalige Sonia het christelijk mysticisme trouw gebleven dat den grondtoon van het russisch volkskarakter vormt. Zij is eene zondares uit het Nieuwe-Testament.

Niet Dostoievski verwondert er zich over dat, ondanks de in Rusland heersche ontevredenheid, ondanks den nood en het lijden der armen in de groote steden, de partij der nihilisten en der revolutionairen eene minderheid blijft vormen.

Ook hijzelf, verhaalt hij in zijn Dagboek, is in Siberie door het lezen en herlezen van een Nieuw-Testament, dat edelaardige russische vrouwen in de gevangenis hem ten geschenke gegeven hebben, tot het nationaal christendom bekeerd.

Het is hem duidelijk geworden dat Rusland uit de evangelische geschiedenis een eerbied en eene deernis voor het lijden put, een gevoel van hulde voor de berusting, een geloof en eene verwachting voor de toekomst, waartegen het nihilisme voorsnog niets vermag. Het hooger ideaal ontzenuwt en ontwapent, door zijne eigen verhevenheid, het lagere. De wetenschappelijk ontwikkelde of half-ontwikkelde Raskolnikof moet zijns ondanks voor de havelooze en onkundige Sonia zwichten, die niets anders weet dan dat zij bij de politie een geel briefje is gaan halen, ten einde het tweede huisgezin haars vaders van den hongerdood te redden.

Bewonderenswaardig is in *Misdaad en Straf* de beschrijving der ziektegeschiedenis (anders kan men haar moeilijk noemen) van den moordenaar.

Door armoede en eigenwaan gedreven, volvoert Raskolnikof zijn opzet met een overleg en eene vastberadenheid die omtrent zijne geestkracht de beste verwachtingen doen koesteren.

Zoo maar het geluk wil dat zijne misdaad niet ontdekt wordt, denkt hij, dan zal zijne koelbloedigheid hem ten einde toe trouw blijven. Van het bij de doodgeslagen woekeraarster gevonden geld zal hij op zijne wijs een nuttig gebruik maken.

De drieduizend roebels zullen dienen als eerste bijdraag voor een fonds, en dat fonds zal de liberale russische zaak ten goede komen.

Welnu, het toeval is hem gunstig. Hij volvoert de booze daad zonder door iemand opgemerkt te worden. Geen sterveling verdenkt hem. Sommige vermoedens worden, door de justitie zelf, om hunne onwaarschijnlijkheid verworpen. Een halfwaaninnige, die uit godsdienstig fanatisme zich komt aangeven, gaat voor den waren moordenaar door. Raskolnikof heeft de schoonste gelegenheid zijne lievelingsstelling waar te maken: dat er twee klassen van menschen gevonden worden, gewone en ongemeene, en men hemzelf te rangschikken heeft in de klasse der ongemeenen die boven of buiten de wet staan.

Maar zie, naauwlijks heeft hij den moord gepleegd, of al zijne kranigheid begeeft hem.

In plaats van de drieduizend roebels, op welke het aankwam, kaapt hij met onvaste en haastige hand enkel eenige armbanden, eenige horlogekettingen, en eene slechts matig gevulde beurs. Hij verstopt die voorwerpen, begraaft ze ergens, en wint door het doodslaan van twee vrouwen niet één penning.

Beven als een juffershondje, anders doet hij niet na den moord; zoozeer dat hij aan zijne vrienden, zijne moeder, zijne zuster, - en weldra ook aan een regter van instructie met wien hij in kennis gekomen is - zich verraadt. Niet uit lafhartigheid, maar omdat hij met al zijn overmoed en zijne logica niet opgewassen is tegen het vooroordeel: 'Ik heb bloed vergoten,' of gelijk in de bijbelsche Tien Geboden te lezen staat: 'Gij zult niet doodslaan!'

Meen echter niet, om den toon waarop ik over Raskolnikof spreek, dat ook Dostoievski op die wijs zich over hem uitlaat. De russische romanschrijver is edelmoediger en humaner. Hij zelf is, min den dubbelen moord, in zijne jonge jaren een Raskolnikof geweest, een russische knaap met eene gebersten hersenpan, een martelaar van het russisch despotisme, een broedeloos staatkundig hervormer, iemand met t e v e e l wilskracht om in zijn noodlot te berusten, en met t e w e i n i g om uit het kwade iets goeds te doen voortkomen. Dostoievski

veracht noch bewondert den held van zijn verhaal. Hij beschrijft alleen Raskolnikof's zielstoestand, en tot het einde gaat de lezer met den jongen Rus en moordenaar mede.

De oplossing van het zedelijk vraagstuk heb ik reeds aangeduid. Raskolnikof wordt op zijne beurt tot deportatie naar Siberie veroordeeld. In Sonia's persoon vergezelt het lijdend Moskovie hem naar het land van den dwangarbeid. Eindelijk ontwaakt in hem het bewustzijn dat hij nooit iets anders dan een zelfzuchtig en onnut dienstknecht der volkszaak geweest is. Het geloof in Ruslands toekomst redt hem van de wanhoop. Vertrouwen, berusten, deernis gevoelen, wordt zijn wachtwoord.

III Graaf Tolstoï.

Tourguénef was reeds beroemd, toen Tolstoï, tien jaren jonger, zich in de letteren nog een naam verwerven moest. Een naam in de wereld, dit behoefde niet. Door zijne geboorte behoort graaf Tolstoï tot een historisch geslacht; en zelfs worden er maar weinig russische edelen gevonden, verzekert men mij, wier stamboom zoo hoog opklimt als de zijne, en in zulk goed gezelschap. Van czaar Peter den Grooten tot czaar Alexander III zijn er altijd vermaarde Tolstoï's geweest.

Eén oogenblik van vervreemding uitgezonderd, heeft er levenslang tusschen Ivan Tourguénef en Leo Tolstoï warme vriendschap bestaan. De oudere vereerde den jongere met de gulheid en onbaatzuchtigheid welke onder letterkundigen (mag ik mij op Goethe en Schiller beroepen?) slechts aangetroffen wordt wanneer beiden tuchtige Kerle zijn.

Van de omstandigheden welke tot eene korte verwijdering aanleiding gegeven hebben, draag ik geen kennis. Hoog moet de oneenigheid geloopt zijn. Er is spraak geweest van een tweegevecht, zegt men. Ik weet alleen dat de twist spoedig bijgelegd, het vernieuwd vriendschapsverbond daarna in stand gebleven, en Tolstoï de laatste Rus geweest is aan wien Tourguénef stervend gedacht heeft.

Te midden van onlijdelijke pijnen schreef Tourguénef hem

uit Parijs één maand vóór zijn dood in Julij of Augustus 1883: 'Il y a longtemps que je ne vous ai pas écrit, car j'ai été et je suis sans phrases sur le lit de mort. Je ne puis pas guérir; il ne faut même pas y penser. Je vous écris, à proprement parler, pour vous dire que j'ai été heureux d'être votre contemporain, et pour vous exprimer ma suprême et sincère prière: mon ami, revenez aux occupations littéraires; car le don qui est en vous vient de là d'où tout nous vient. Ah! que je serais heureux de pouvoir me dire que ma prière produira sur vous l'effet tant désiré! Quant à moi, je suis un homme fini. Les médecins ne savent même pas quel nom donner à mon mal. Névralgie stomacale goutteuse. Ni marcher, ni manger, ni dormir. Bah! il est ennuyeux de répéter tout cela. Mon ami, grand écrivain de la terre russe, entendez ma prière! Faites-moi savoir si vous avez reçu ce bout de papier et permettez-moi encore une fois de vous embrasser fortement, vous, votre femme et tous les vôtres. Je ne puis pas vous écrire d'avantage; je suis las!' Vertalingen van Ernest Dupuy, in *Les grands maîtres de la littérature russe*. Parijs 1885.

'De Duitschers,' moet onlangs, in een onderhoud met een oostenrijksch staatsman, prins Bismarck gezegd hebben, 'de Duitschers behoorden ten aanzien der Slaven andere en betere gevoelens te koesteren dan zij doen. Laat hen een voorbeeld nemen aan mijn omgaan met de Russen. De Slaven hebben veel onaangenaams. Ik bewonder noch hunne marokijnen laarzen, noch hun maneschijn-weemoed. Kwamen zij aan het roer, de wereld zou er niet veel beter bij varen. Maar hun ras verkeert in een tijdperk van groei, en men moet hen niet noodeloos voor het hoofd stooten. Bovendien onderscheiden zij zich door bevattelijkheid. De aarde is groot genoeg voor hen en voor ons.' Uit een te Leipzig verschenen Vlugschrift, September 1885.

Bij het beoordeelen van Tolstoï zullen wij wel doen de eene en de andere uitspraak te gedenken: Bismarck's beperking en Tourguénef's onvoorwaardelijke hulde.

Zonder mede te doen aan maneschijn-weemoed is Tolstoï

niettemin mettertijd een echt slavisch mysticus geworden. Hetgeen hij in *Mijne Godsdienst* en in *Mijne Geloofsbelijdenis* verkondigt - zijne twee jongste geschriften - wordt door hem in praktijk gebracht. De bergrede van Jezus Christus, opgevat naar de letter der bijbelsche redactie, is voortaan zijn maatschappelijk evangelie. In het ééne woord *d u l d e n* lost tegenwoordig zijne geheele levensbeschouwing zich op. Liefde is hem het hoogste gebod. Men moet het kwaad niet tegenstaan, maar uit menschemin ook het onregt verdragen. Zalig de zachtmoedigen! Zalig de armen! Het ware leven wordt bij de averegts dusgeheeten misdeelden gevonden, die in het zweet huns aanschijns arbeiden voor hun brood, tevreden zijn met hun lot, en in het vraagstuk der menschelijke bestemming zich niet verdiepen. De russische rijke moet een kind van het russische volk worden; de edelman en grootgrondbezitter zijn eigen veldarbeider, de meester zijn eigen knecht, zijn eigen timmerman, zijn eigen kleedermaker. Volgens berigten van vrienden en vereerders legde graaf Tolstoï zich laatstelijk op het vervaardigen van zijn eigen schoeisel toe.

Ik geloof dat het weinig moeite kosten zou de edele aandrift op te sporen en bloot te leggen waarin deze excentriciteiten van den buitengewonen man haar oorsprong hebben. Doch voor ditmaal wensch ik hierin niet verder door te dringen.

Zelfs wat den romanschrijver aangaat, in onderscheiding van den maatschappelijken wijsgeer, moet ik mij beperken. Ik spreek alleen over den auteur van *Anna Karenine*, en eigenlijk alleen over dien van het reeds genoemde nog grootere werk: *Oorlog en Vrede*. Al had Tolstoï niets anders geschreven dan deze laatste drie deelen, wij zouden begrijpen dat Tourguénef in 1883 hem toeriep: 'Ik acht het een voorregt uw tijdgenoot te zijn!' Dit boek is een onvergankelijke eeretitel. De overige hoofdwerken van graaf Tolstoï zijn: *Soldateleven*, herinneringen van den Krim-oorlog, door den schrijver medegemaakt; *Kind en Knaap*, herinneringen van het leven te Petersburg; en *De Kozak*, herinneringen van een verblijf als jongeling in den Kaukasus. *Soldateleven* verscheen in 1856, de aanhef van *Oorlog en Vrede* in 1878, het slot van *Anna Karenine* niet lang geleden.

Van alle niet-russische historische romans welke onze eeuw heeft zien verschijnen komt *Vanity Fair* mij voor best van al een denkbeeld van dezen russischen te geven; maar *Vanity Fair* verwarmd door het gemoed waarvan *Adam Bede* tintelt, en verlicht door het schijnsel dat van *les Parents pauvres* uitgaat. Tolstoï bezit de genealiteit van Balzac, stort over zijn verhaal de poëzie van George Eliot, en heerscht over zijn onderwerp met dezelfde meesterschap als Thackeray. Het is waar dat zij alle drie hem voorgetreden zijn, en hij hen slechts evenaren kon door hen te overtreffen.

Niet zelden ontmoet men in nieuwere litteratuurgeschiedenissen het schoolsklinkend beweren dat de roman der 19de eeuw, al is het proza zijn voornaamste voertuig, uit hetzelfde oogpunt beschouwd en met denzelfden maatstaf gemeten wil worden als het heldedicht hetzij der midden-eeuwen, hetzij der klassieke of der indische oudheid. Onze roman, heet het, is een epos. Heeft een onzer auteurs behalve andere werken ook één of meer romans geschreven, dan zegt men van hem dat zijn talent ook in den vorm van het epische opgetreden is. En meer andere pedanterien van dien aard.

Doch wie de Russen leest, vindt de moderne litteratuur-historici ten slotte nog zoo gek niet.

Bestond er van *Oorlog en Vrede* eene goede hollandsche vertaling, men zou zich een hollandsch gezin kunnen denken dat een geheelen winter, avond aan avond, zich om de theetafel schaarde en, altijd onder de magt derzelfde bekoring, het eindeloos verhaal van Tolstoï aanhoorde. Tweeduizend bladzijden.

Al luisterend naar den voorlezer of de voorlezeres, zouden de eenen een teekende anderen een borduurwerk ter hand nemen. De knapen in het boek zouden zij jonge mannen zien worden, de kleine meisjes jonkvrouwen, de jonge moeders matronen; de mannen van leeftijd al dan niet achtbare grijsaards. Eene vergeten wereldgebeurtenis zouden zij uit de dooden zien opstaan. Hoe een groot volk, zich van zijne nationaliteit nog niet bewust, door smartelijke nederlagen tot zelfkennis ontwaakt, en van lieverlede zich een knods voelt worden nederdalend op het hoofd van den aanrander

dien het verplettert. In welke betrekking dit verschijnsel staat met het klimaat en het landschap; met het leven in de dorpen en het leven in de steden. Hoe het zich weerspiegelt in den glans der hofkringen; welken toon het mededeelt aan de krijgsliederen van het leger; welke aandoeningen het opwekt in de huisgezinnen; welke omwentelingen in het karakter der bijzondere personen er het gevolg van zijn. Hoe dit vreemde en schijnbaar verouderde allengs de evenredigheden van een voorval uit ons eigen leven aanneemt, en men niet waant een vertaalden russischen roman te lezen, spelend in een tijd toen uwe grootouders kinderen waren, maar de beschrijving eener belangwekkende gebeurtenis van gisteren, voorgevallen onder uwe oogen, in het land uwer geboorte, in den huiselijken kring uwer gemeenzame bekenden of van uzelf, en verteld met dat vuur en met aanwending dier dichterlijke beelden waarvan alleen de moederspraak het geheim bezit.

Zoo heeft Indie het oor aan het Ramayana en het Mahabbarata geleend. Zoo zijn bij de olympiasche spelen de homerische gezangen voorgedragen, en te Rome uit de *Aeneïs* de geschiedenis van koningin Dido. Niet anders luisterde Francesca, wanneer Paolo voor haar uit *Lancelot* las, of de troepen van Willem den Veroveraar bij het aanheffen van het *Roelandslied*.

Het is de roem der groote russische romanschrijvers onzer eeuw, dat zij in hunne eenvoudigheid (mogen wij zeggen, want althans van d e z e eigenschap hebben zij geen besef) ons iets te genieten geven van het waarlijk epische. Hun volk heeft gedurende zulk eene lange reeks van eeuwen zulk een in zichzelf gekeerd leven geleid; de poëzie van zijn bestaan is zoo frisch en zoo oorspronkelijk gebleven; in alle standen der maatschappij hebben zich zulke eigenaardige overleveringen gevormd; dat de romanschrijvers, indien zij tevens dichters zijn, het meest door nieuwhed verrassen, wanneer zij in hunne schilderingen het minst van het voorgewend triviale afwijken. Helledichters zijn zij zonder het te weten; en de geschiedenis der letterkunde van alle volken leert dat dit eene noodzakelijke konditie is. De slechtste heldedichter is hij die zich voorneemt het te zijn.

Graaf Tolstoï bezit in ruime mate dit aangeboren talent. Strikt genomen is *Anna Karenine* een zuiver moderne zede-roman. De ontkenning valt in 1877. Alom werkt de telegraaf. Moskou is met Petersburg verbonden door een spoorweg. De vrijverklaring der lijfeigenen behoort sedert een dozijn jaren tot de geschiedenis. Alleen de nihilisten moeten nog op het tooneel verschijnen.

Niettemin hebt gij geen voorstelling van het gemak waarmede de schrijver, zonder ooit op te houden het nationale leven aan dat der gezinnen en der personen vast te knopen, geheele massa's nieuwere russische geschiedenis verplaatst. Telkens verhuist hij met u van de stad naar het land, of van Petersburg naar Moskou; en terwijl gij den indruk ontvangt dat hij tot in bijzonderheden slechts de lotgevallen van een paar families verhaalt, verkeert gij steeds bij hem met twee geheele zamenlevingen.

Natuurlijk bezit hij ook de andere gaaf. Hij zou u niet boeijen of bekoren, zoo hij, uit de hartstogten en de aandoeningen die hij te schilderen heeft, niet eene keus deed. Met geoefenden smaak biedt hij u een ruiker van gevoelens aan, hevige en zachte, tedere en buitensporige, onschuldige en misdadige. Gij bemerkt niet dat het eene bloemlezing is, en toch is het er eene. Het zijn de gevoelens van lieden waar iets aan is. Deugen de lieden niet, bij de eenen gaat de ligtzinnigheid met edelmoedigheid en geest gepaard, bij anderen de slechtheid met een hoogen dunk van het gelukkig-zijn. Zijn zij braaf, zij beseffen dat achter den gewonen loop van een regelmatig menscheleven veel verhevens en aandoenlijks schuilt. Over iets zoo eenvoudig als den dood laat Tolstoï hen de aangrijpendste dingen zeggen. De verliefdheid van een jongen man weet hij dus te schilderen, dat de meisjes er jaloersch van moeten worden. Verhaalt hij de eerste bevalling eener jonge vrouw, dan gaat het alle vaders spijten geen moeders te zijn. Zelden heeft in onze eeuw een auteur in zulke mate de kunst verstaan het dichterlijke der gewoonheid te doen opmerken en van den sleur eene gebeurtenis te maken.

Mijn vergelijken van *Oorlog en Vrede* met *Vanity Fair* is niet willekeurig. Het zijn twee breede historische romans

uit de eerste jaren der 19de eeuw; twee lange verhalen van één korte worsteling. Tolstoï's brand van Moskou neemt de plaats van Thackeray's slag bij Waterloo in. Als een onweder pakt zich beide malen aan het luchtgewelf de heugenis der fransche verovering zamen, en ginds gelijk hier klieft Napoleon's fantastische naam de wolken als een schicht.

Er zijn nog andere en voornamer punten van overeenkomst. Thackeray was te zeer een geboren cultuugeschiedenisdichter dan dat hij de gelegenheid verzuimd zou hebben, onder het overbrengen van Englands strijd tegen den man van Elba naar het vasteland, tegelijk Englands eiland-zamenleving van het tijdvak te schilderen; de engelsche vaders en moeders van toen, de engelsche zonen, de engelsche dochters, de engelsche groote- en de engelsche koopmanswereld, het koloniaal aanhangsel van deze niet uitgezonderd. De zich uit Londen naar Brussel verplaatsende kleine persoon van Rebecca Sharp geeft aan dit geheele tafereel eene onvergelykelijke bewegelijkheid. De onbeschaamde en intrigerende Becky is als een levend stukje gist door welks inmenging de sociale engelsche massa, door den schrijver tot stof gekozen, beurtelings gaat rijzen en schuimen.

Evenzoo vormt bij Tolstoï de napoleontische legende slechts een bloeienden tooverstaf voor het doen opdagen van russische herinneringen. Te bekwamer tijd ziet gij den held van Austerlitz en van Borodino op het tooneel verschijnen; maar niet hij is de eigenlijke hoofdpersoon. Leven schenken aan het verhaal en van het epos een drama maken, dit doet de russische maatschappij dier dagen, doen de russische gezinnen uit iederen stand, - gisteren nog een effen waterspiegel, heden, door de fransche zegepralen en de fransche invasie, opgezweept tot eene hooggaande zee.

In Henri Beyle's *Chartreuse de Parme*, óók een groote historische roman uit ditzelfde tijdvak, wordt gij getroffen door een bewonderenswaardige schildering der toen heerschende zeden in Italie. Het boek is van 1834, en zal een gedenkteeken blijven van artistieke ethnologische studie door een geniaal vreemdeling.

In Tolstoï hebt gij, op uwe wandeling door het russische

vaderland, een dichterlijk Rus tot gids. Man van de wereld en man der eenzaamheid heeft hij, door nadenken en door opmerken, zich losgemaakt van zijne omgeving; maar hem is zulk eene liefde bijgebleven voor zijn land en zijn volk, dat de gisping-zelf van nationale fouten en nationale vooroordeelen hem slechts nieuwe stof voor blijmoedig schilderen levert.

Met chauvinisme, schijnt *Oorlog en Vrede* ons toe te roepen, komt gij er niet. Nationale snorkerijen zijn ijdelheid, missen karakter, en deugen enkel voor dagbladartikelen of proklamaties. Alleen door uwe pen te doopen in de poëzie van een volk kunt gij slagen in het schrijven van zijn heldedicht. Poëzie van het landschap, poëzie van de stad, poëzie van het geboren worden, poëzie van het sterven, poëzie van het ondernemen, poëzie van het medegevoelen, - dit, dat alle volken met elkander gemeen hebben, moet de grondtoon zijn. Daarna komt de uniform van den soldaat, de pij van den landman, het koorgewaad van den priester, het driespan en de jagthonden van den rijke, de wapenschouwing door den czaar, de kleedkamer der zestienjarige die haar eerste bal gaat bijwonen. Een bekoorlijk geheel ontstaat eerst wanneer dit schilderachtige, van het plaatselijke en nationale, als zaamgegroeid is met het alomtegenwoordig menschelijke, schuld, boete, eten, drinken, schreijen, lagchen, óndergaan, bovenkomen, ten huwlijk geven en ten huwlijk nemen.

1885.

De Nieuwe Zwarte Tijd.

I

In de eerste helft dezer eeuw hadden wij het byronianisme, kenbaar hieraan dat het verzen schreef en de somberheid idealiseerde. Die verzen - wij zijn ze kwijtgeraakt; maar niet de stemming. Men is thans somber in proza.

Ik zeg dit met het oog op den talentvollen italiaanschen novellist Verga, van wien eene op Sicilie spelende dorpsvertelling in twee deelen nevens mij ligt.

Spelende? ach, dat het woord welgekozen ware! Dit kunstig zamengesteld verhaal, overvloeijend van trekken die den dichterlijken waarnemer en meesterlijken schrijver verraden, lacht noch juicht, stoeit noch dartelt. Van het begin tot het einde doet het niets dan zuchten, klagen, schreijen; en wanneer men na volbragte lektuur het boek heeft digtgeslagen, dan houdt men den algemeenen indruk over dat de aarde een jammerdal, de braafheid eene hersenschim, de inspanning een magteloos worstelen tegen den maatschappelijken ondergang, en de waardige mensch voor het ongeluk geboren is. Giovanni Verga, *I Malavoglia*. Milaan, bij Treves, 1880. - Eene hollandsche vertaling, door een ongenoemde, is dezer dagen verschenen bij den uitgever Beijers te Utrecht.

Maar wacht u te gelooven dat de heer Verga met zijn pessimisme en zijne *Malavoglia's* alleen staat! Toen de parijsche *Figaro* onlangs een prijs van 500 franken voor eene goede

novelle in proza uitloofde, toen werd onder de talloze ingezonden handschriften aan één vertelling met algemeene stemmen de palm der overwinning - toegekend? Neen, hij zou er aan toegekend zijn indien de jury het voorregt had gehad in het verhaal één zonnestraal te ontdekken, één glimlach. Men zocht, men zocht, maar te vergeefs.

Het byronianisme plag ons gemeenzaam te maken met de voorstelling van sombere helden die, ook wanneer het lot zeeroovers van hen gemaakt had, bandieten, zwervelingen, uitgestootenen, nogtans tot de hoogste klasse der zamenleving behoorden en verdienden bemind te worden door de jongste, de schoonste, en de aanzienlijkste vrouwen. Allen waren, evenals Byron zelf, leden van een zichtbaar of onzichtbaar Huis der Lords. Weinig minder dan koningsbloed voerden zij in de aderen, en in verband daarmee was ook hunne droefgeestigheid aristokratisch getint.

In de litterarische school uit welke de heer Verga voortgekomen is gaat het anders toe. De misdeelden, in wier kring men daar verkeert, behooren niet overdragtelijk maar wezenlijk tot de klasse van hen die eens voor al door Victor Hugo met den naam *miserables* gedoopt zijn. De familie Malavoglia is eene arme siciliaansche visschersfamilie, vader, zoon, en kleinzoonen. De vrouwen gaan te naauwernood voegzaam gekleed, de mannen worden maar sober gevoed. Voor al de leden van het gezin geldt één taak: hard werken. Werken om aan den kost te komen, werken voor het oplappen eener schuit, werken voor het aflossen der schuld die, door eene opeenstapeling van rampen, op eene schamele woning drukt.

Welnu, ik ontken dat iets van dit alles in de litteratuur tot droefgeestigheid noodzakelijk is, en durf, tegenover de pessimistische siciliaansche dorpsvertelling van den heer Verga, mij op een Siciliaan der klassieke oudheid beroepen. Giovanni Verga, geboren te Catania op Sicilie, wordt om die reden door zijne landgenooten *novelliere siciliano* genoemd. Hij is van 1840. Een biografisch artikel over hem, met eene beoordeeling van het door hem geschrevene vóór *I Malavoglia*, wordt aangetroffen in De Gubernati's woordenboek.

Theocritus van Syracuse laat in zijn 21ste Idylle twee bejaarde siciliaansche visschers een praatje houden over een droom waaruit de een zoo even is wakker geschrikt, en waarvan hij den ander de verklaring vraagt.

Hoe arm waren deze lieden! De dag is nog niet aangebroken. Zij hebben den nacht doorgebracht onder een rieten afdak aan het strand, aangeleund tegen eene groene haag. In plaats van op dons, slapen zij op een bos zeewier. Hun hoofdkussen is een gevouwen matje. Zij dekken zich toe met hunne kleederen. Geen meubelen om hen heen, enkel gereedschappen: korven, netten, hengels, aas, hoeken, koord, twee roeiriemen, eene vastgesjorde bouwvallige schuit. Eene hut zonder deur, een drempel zonder wachthond. Zij konden dien ontberen, want hunne armoede was eene voldoende bescherming. Geen burenen behalve de zee, aanspoelend tegen den voet der hut.

Het middageten van den vorigen dag was tegelijk min of meer hun avondeten geweest, en met eene niet te welgevulde maag zijn zij gaan liggen. Zelfs was dit de reden dat Assalion moeite had den slaap te vatten, of vroeger dan hij gewenscht zou hebben wakker werd. De zorg en de honger vervolgde hem tot in de rust. De nacht viel hem lang.

‘Hoe kunnen de menschen beweren’, vraagt en zucht hij, ‘dat Zeus in den zomer lange dagen en korte nachten geeft? Dat is niet waar.’

‘Laster den zomer niet, beste vriend’, antwoordt Olpis. ‘De duur van den tijd is altijd dezelfde; maar de nacht is u lang gevallen, omdat de zorgen uw slaap gestoord hebben.’

En nu vertelt Assalion hem zijn droom. Hoe hij zich verbeeld had op een rotspunt te zitten met den hengel in de hand, loerend op vangst en spelend met het aas in het water. Een geduchte was komen happen. ‘Honden droomen van brood, ik van visch.’ Hij zat aan den hoek, bloedde van het spartelen, en deed den hengelstok zwiepen. Assalion had beide handen vooruitgestoken, en bijna niet kunnen gelooven dat met zulk een kleinen hoek zulk een groote visch gevangen kon worden. Het snoer had hij gevierd, opdat de visch het aas te dieper zou inslikken, en had toen op nieuw den hengel gestrekt. Eindelijk was hij geslaagd, en daar had hij opge-

haald - een visch van goud, van zuiver goud! In het eerste oogenblik had de vrees hem bekropen dat het een lievelingsdier van god Poseidon was, of een juweel der groengelokte Amfitrite. Evenwel had hij de vrijheid genomen den haak los te maken uit de kieuwen, vreezend dat er eenig goud verloren zou gaan; en toen hij een weinig bekomen was van den schrik had hij den knaap naast zich op den grond gelegd. Daarna had hij een duren eed gezworen nooit weder te zullen gaan varen, maar aan den wal te zullen blijven en een rijkemans leven te zullen leiden. En die eed benaauwde hem nu. Hoe dacht Olpis over het geval?

‘Maak u maar niet ongerust,’ zeide Olpis, ‘die eed zal u niet bezwaren, want gij hebt geen gouden visch gevangen. Droomen zijn bedrog. Wrijf u de oogen uit en, gaat gij zoo aanstonds hengelen naar hetgeen u in den slaap beloofd is, dan hoop ik dat gij visschen van vleesch en been zult vangen. Anders kon het gebeuren dat gij met uw gouden droomen van honger stierft.’

Dit noem ik, al is zij meer dan tweeduizend jaren oud en al kan de bekoring der grieksche verzen in geen andere taal voegzaam weergegeven worden, dit noem ik frissche en gezonde litteratuur. En daarom bewonder ik in de *Malavoglia's* alleen die gedeelten waar het stelselmatig pessimisme van den auteur zich voor een keer door zijne afwezigheid doet opmerken.

Verga schildert naar de natuur en naar het leven een storm op zee. Met twee zijner kleinzoonen, waarvan de eene nog bijna een knaap, de ander reeds een jongeling is, heeft de oude Malavoglia, in zijne nog oudere schuit *De Voorzienigheid*, ondanks het booze weder zich buiten gewaagd:

‘Eensklaps was het stikdonker geworden. Maar de golven, die op *De Voorzienigheid* kwamen aanrollen, schitterden alsof ze oogen hadden en het schip wilden verslinden. Niemand durfde meer een woord spreken te midden van die brullende zee.

Toch zeide 'Ntoni (de oudste der twee kleinzoonen) op eens:

- Mij dunkt dat van avond onze vangst naar den duivel is.
- Zwijg! zeide de grootvader. En zijne stem klonk zoo

indrukwekkend in die duisternis dat zij zich klein tegenover hem voelden.

Men hoorde den wind blazen in het zeil, en de touwen trilden als de snaren eener gitaar. Plotseling begon de wind te fluiten als eene locomotief, wanneer die uit den tunnel boven Trezza te voorschijn komt. Meteen kwam er onverhoeds eene stortzee die *De Voorzienigheid* deed kraken als een zak vol noten en haar omhoog wierp.

- Strijk het zeil, strijk het zeil! schreeuwde de oude man, snijd los, snijd los! - 'Ntoni, met het mes tusschen de tanden, kroop als een kat langs de gaffel en, eindelijk schrijlings op de nok zittende, liet hij zich onverschrokken heen en weer slingeren boven de gapende zee die hem wilde verslinden.

- Houd je vast! houd je stevig vast! schreeuwde zijn grootvader midden onder het geraas der golven die hem trachtten weg te scheuren, en die *De Voorzienigheid* met alles wat er in was nu eens omhoog slingerden en haar dan weer zoo naar één kant deden overhellen dat ze in de schuit tot aan de knieën in het water stonden.

- Snijd, snijd los! herhaalde de grootvader.

- Sakkerment! riep 'Ntoni, als ik nu lossnijd wat doe ik dan straks als wij het zeil noodig hebben?

- Vloek niet! wij zijn in Gods hand.

Alexis (de jongste), die zich aan het roer vastgeklemd had, begon, toen hij dit hoorde, te huilen en te schreeuwen:

- O, moeder! moeder!

- Zwijg! riep hem zijn broer toe, die nog altijd het mes tusschen de tanden geklemd had, zwijg of ik geef je een schop.

- Sla liever een kruis, en wees stil! zeide nu de grootvader, zoodat Alexis niet meer durfde kikken.

In eens viel het zeil met geweld naar omlaag, zoo gespannen was het geweest; bliksemsnel greep 'Ntoni het, en rolde het digt ineen.

- Je kent het handwerk evengoed als je overleden vader, zeide de grootvader tot hem. Een echte Malavoglia zijt gij óók.'

Ieder lezer gevoelt terstond dat deze schildering van echte

kunst getuigt: het schreijen van den knaap, de vroomheid van den grijsaard, de ongevoeligheid van den praktischen 'Ntoni die zijn huilend broertje met de punt van de laars (of droeg hij bloote voeten?) tot zwijgen wil brengen.

Bevallig, in tegenstelling met dien woesten storm, is het verhaal van het bruid-woorden der kleindochter Mena.

Mena is verloofd aan den jongen Brasi Cipolla dien zij niet bemint, maar wiens vader in deze siciliaansche geuzewereld voor een millionair doorgaat. Zij heeft zich onderworpen, want zij gevoelt dat haar huwlijk met een knaap van eenig fortuin hare verarmde familie er weder eenigzins bovenop kan helpen. Mena is een braaf kind, eene Malavoglia uit het goede oude nest.

Het voorvaderlijk gebruik op Sicilie wil dat een meisje, wier verloving afgekondigd of aanstaande is, 'gekapt' worde door eene vrouw van leeftijd, vriendin of bedaagde bloedverwante der moeder, of van de moeder des bruidegoms. Niet onmogelijk zijn daarbij oudgrieksche overleveringen in het spel:

's Avonds van Hemelvaartsdag, terwijl de jongens sprongen en dansten rond de vreugdevuren, waren de buurvrouwen weder verzameld vóór het huisje der Malavoglia's. Nu de oude visscher zijn kleindochter uittrouwde en *De Voorzienigheid* weer zeilklaar was, toonde ieder hun weder een vriendelijk gezicht. Allen waren voor Mena even voorkomend - zelfs hare moeder had den zwarten hoofddoek afgelegd: want rouw te dragen waar verloofden zijn, brengt ongeluk aan. Men had geschreven aan Lucas, die op de militaire vloot als matroos diende, om hem te melden dat zijne zuster ging trouwen.

Zij alléén scheen niet met de anderen vrolijk te zijn. Het scheen alsof voor haar zwaartillend gemoed zich alles donker kleurde, terwijl toch alles bloeide en de velden bedekt waren met duizende gouden en zilveren sterretjes. De kinderen vlochten guirlandes voor den Hemelvaartsdag, en Mena zelf was op de ladder geklommen om hare moeder die te helpen ophangen boven vensters en deuren...

Intusschen had men Mena heel in het nieuw uitgedost, en

wachtte men Sint Jan maar af om haar kapsel te veranderen: vóór ze dien dag naar de kerk ging zou men het zilveren pijltje, dat hare vlechten samenhiield, er uit nemen en eene scheiding midden op het hoofd maken; opdat een ieder die haar zag zou kunnen zeggen: “Gelukkig zij!” De goede moeder was zoo dankbaar. Haar hart klopte vreugdevol als zij bedacht hoe haar kind in eene welgestelde familie kwam waar het haar aan niets zoude ontbreken. Weldra wist iedereen te vertellen dat tegen aanstaanden zondag juffer Grazia Ganzevoet verzocht was om eene scheiding in Mena's haar te komen maken, en het zilveren pijltje uit hare vlechten te nemen.’

Ziedaar afdoende bewijzen dat Giovanni Verga's ongenoemde hollandsche vertaler een goed overzetter, en Verga zelf een schrijver van beteekenis is. Noch de Amicis, noch Salvatore Farina, - om van de nieuwere italiaansche novellisten slechts die twee te noemen en te zwijgen over den belangwekkenden dichter Carducci, - leverden tot heden iets zoo artistieks.

Theocritus zelf, indien hij weder levend worden en hooren kon van dat weggenomen zilveren pijltje, of van die scheiding in Mena's donkere haren, zou goedkeurend knikken. Waarde land- en eilandgenoot, zou hij tot Verga zeggen, uwe levensbeschouwing is wanhopiger dan de mijne; maar er zijn oogenblikken dat mijn optimisme uw pessimisme welkom heet en het de broederhand reikt.

II

Mijne meening over den pas verschenen roman van jufvrouw Virginie Loveling staat uitgedrukt in het opschrift hierboven: *de Nieuwe Zwarte Tijd*. Dit is het gemak en het voordeel van zulke algemeene titels.

De lezer weet onmiddellijk waaraan hij zich te houden heeft, en de recensent ontsnapt aan het gevaar in smakelooze herhalingen te vallen.

De buitengewone vrouw, aan welke de vlaamsche letteren reeds zoo vele en zulke groote verplichtingen hebben, heeft

ook ditmaal een bij uitnemendheid vlaamsch onderwerp gekozen: de moderne schoolstrijd op het vlaamsche platte land. *Sophie*, door Virginie Loveling. Gent, Ad. Hoste, 1885. Twee Deelen.

Zij geeft ons eene meesterlijke en schoolmeesterlijke vlaamsche dorpsvertelling, waarin vlaamsche liberalen en vlaamsche klerikalen elkander om strijd het leven verbitteren, - onder voorwendsel dat het de eenen zoowel als de anderen om het palladium der menschheid te doen is, en er van beide zijden gevochten wordt voor eene meer dan nationale, voor eene heilige en eeuwige zaak.

Wanneer in de midden-eeuwen de poorters der eene vlaamsche stad te veld trokken tegen de poorters der andere, Brugge tegen Gent, Gent tegen Iperen, dan verbrijzelden zij elkander den schedel met een eigenaardig wapen. 'Goedendag' noemden zij, met hartstogtelijke ironie, die vreeselijke knods. Werkelijk bleef er, wanneer een vlaamsche wever of een vlaamsche slagter, kerel met daden in de vuisten, dit neo-herculisch voorwerp zwaaide en gij het ongeluk hadt er door getroffen te worden, niet veel anders voor u over dan het leven te groeten en het tijdelijke te zegenen. Het was met u gedaan.

De tegenwoordige Vlamingen hebben den goedendag naar hunne muzeums van vaderlandsche oudheden gebannen, maar nog altijd haten zij elkander met denzelfden opgewekten en levenslustigen haat.

In de groote steden bemerkt men dit niet zoozeer. Eene metropolis als Gent zou in onze dagen niet kunnen bestaan, zoo de menschen er niet althans hun best deden elkander een weinig te verdragen. De wetenschap, de nijverheid, de bloemehandel, gedogen niet dat de zamenleving er zich steeds in twee vijandige kampen splitse. Gelijk overal elders in Vlaanderen is men ook te Gent klerikaal of liberaal; v a n het houtje of n i e t van het houtje, vóór of tegen heerom. Maar, dank zij de honger en de liefde, het dilemma is er geen kwestie van te zijn of niet te zijn. Evenals te Brussel en te Antwerpen kan men ook te Gent voor vrouw en kinderen op eervolle wijs het brood verdienen, zonder dag aan dag en

van den ochtend tot den avond zich erfelijk en eeuwig tegenover hetzelfde vervelende e n t w e d e r - o d e r geplaatst te zien.

Op de dorpen in Gent's omstreken, waar het verhaal van jufvrouw Loveling opgezet en afgesponnen wordt, gaat het anders toe.

Dat Zompelgem, *puisque'il faut l'appeler par son nom*, dat Zompelgem is een vreeselijk oord, en gij moogt van geluk spreken er niet geboren te zijn, of niet gedoemd er uwe zaken te hebben, of er uw leven te moeten doorbrengen.

De plaats is aanzienlijk genoeg om er een eigen pastoor op na te houden, een onderpastoor, een coadjutor, een nonneklooster, eene deftige heerlijkheid met park en kasteel, welks adellijke en klerikale bezitter tevens de betrekking van burgemeester vervult; en daarnevens zeker aantal welvarende boere-eigenaars van landhoeven, een welvend wijnkooper, een welvend bierbrouwer, meer dan één welvend herbergier, een gouvernements-onderwijzer aan het hoofd eener bloeiende school.

De brouwer Monteine en de wijnkooper Haantjens zijn mannen in zoo goeden doen, dat zij bij voorkomende gelegenheden hun tilbury of hun tentwagentje doen inspannen, en voor zaken of voor hun genoeg met dit landelijk equipage zich naar de stad begeven.

Kortom, een dier bevoorregte dorpen in eene vruchtbare en door de natuur gezegende streek, welke misdeelde stedelingen zich als een klein aardsch paradijs plegen voor te stellen, en waar zij, na een droefgeestigen winter, den Hemel op beide knieën danken zouden de maand Mei of de maand Junij te mogen gaan doorbrengen.

Bijna geen booswichten (in den gebruikelijken zin van het woord; bijna geen armen, geen elende; een liefelijk landschap; akkers geel van het koolzaad of blond van de rijpende tarwe; smaragdgroene weiden waar, naar de fraaije uitdrukking van den dichter Bernard Ter Haar, de kudden worden voorgegraasd door den vrede.

Helaas, gij hebt er geen voorstelling van hoe, in dit elyseesch en beminlijk Zompelgem, de zonen en dochters van

hetzelfde vlaamsche ras elkander in de veeren zitten; welk een lafaard en zwakhoofd de liberale brouwer Monteine is; welk een doordraaijer de vrijdenkende boer Eduard Tingels; welk eene ijdeltuit de vrijzinnige gemeente-onderwijzeres jufvrouw Sperre; welk een slechtaard mijnheer de pastoor; welk een platvoet en onhartelijk man de onderpastoor Teeuwis; of hoe zij altgeder, de klerikalen door hun fanatisme, de liberalen door hunne laauwheid, den grijzen schoolmeester Ottevere eene wreede doornekroon vlechten.

Met bewonderenswaardige onpartijdigheid houdt de schrijfster den evenaar, en spaart de eene partij zoomin als de andere. Wist men niet van elders dat zij tot de vrijzinnigen wil gerekend worden; bleek niet uit de objectiviteit-zelf harer schildering dat zij elk kerkelijk vooroordeel ontwassen is; keer op keer zou men het zich ontgeven. Jufvrouw Loveling's persoonlijke meening over den vlaamschen schoolstrijd staat uitgedrukt in hare vroeger verschenen *Politieke Schetsen* door W.G.E. Walter, Gent 1882, N°. 100 der uitgaven van het Willems-Fonds. *In onze Vlaamsche Gewesten* wil aangemerkt worden als eene inleiding op *Sophie*.

Doch - haar verhaal is er niet vrolijker om; en dit heb ik aan te merken op hare kunst. Waarom is het alsof voortdurend uit dit boek een wanhoopskreet ten Hemel stijgt? Wat beduidt die zwaarmoedigheid? Kunt gij uwe Vlamingen niet nemen gelijk zij zijn? Is het h u n n e s c h u l d zoo hunne dorpskrakeelen niet in het drama der wereldgeschiedenis passen?

Laat mij eene bladzijde mogen aanhalen waar jufvrouw Loveling mij toeschijnt den waren toon te treffen, en hare kleine wereld slechts met de kleine beelden te stofferen die er op hunne plaats zijn.

Het is die waar de onderpastoor Teeuwis een zondagsch bezoek aan de welgestelde oude vrijster en vrijwillige hofjesjufvrouw Trinette komt brengen, en deze, wanneer hij met de hem eigen vrijpostigheid haar te woord heeft gestaan omtrent eene geldzaak, in eens van onderwerp verandert en vraagt:

‘- Wat gaat gij drinken?’

- Wat hebt gij ten beste? lachte hij.

- Niet veel, zei de juffrouw, want er is water in den kelder, tot aan de stelling; Karlientje (hare dienstbode) kan zelfs geen bier meer tappen; maar de sterke dranken zijn in mijn bereik, zij staan boven.

- O water! antwoordde de priester, ongeloovig, als had hij maar dát gehoord; water! vanwaar zou het komen? het staat in alle grachten heel laag integendeel, ik heb het daar bemerkt langs den weg van 't Neerland.

- Wilt gij het zien, waarachtig het is zoo, sprak de juffrouw; en reeds was zij in den gang, en had de kelderdeur geopend. Ik kan niet anders denken dan dat het door den muur lekt van de beek hiernevens.

Inderdaad, de onderpastoor zag beneden een zwartachtig vocht: schuim lag hier en daar er op, terwijl eene kille lucht, met een reuk van goor, uit de opening naar boven steeg.

Hij stapte een paar treden dieper; dat huiselijk meer scheen hem niet af te schrikken: Ginder ligt de wijn, zei hij, zich buigend, met het oog door het halfduister peilend en nadenkend de hand aan de kin houdend. - Ja, er staat nog al wat water in... maar nochtans zou ik er mij wel zien door te geraken...

- Als gij tot aan de knieën er in waadt, lachte juffrouw Trinette.

- Bijlange niet! Wilt gij mij laten begaan? Ik zal dadelijk wijn boven brengen, pochte hij met overmoed.

- Zeker om eene verkoudheid op te doen? neen! antwoordde zij, en trok de krijschende deur half toe.

Maar mijnheer Teeuwis gaf den strijd niet op.

- Wie spreekt van zich nat te trappen? Er zal geen draadje aan mij zijn dat niet droog blijft.

- En hoe zoudt ge het aan boord leggen?

Voor alle antwoord liep hij terug in de kamer en bracht twee stoelen mee; hij keerde zich op zijde, den eenen vooruit schuivend, den anderen achter houdend, en trad de trappen af. Juffrouw Trinette zag hem bewonderend en glimlachend na.

- Wat gaat hij uitrichten? zei ze luid.

De twee stoelen werden in het water geplaatst: het reikte

bijna tot aan de zitting. Moedig stelde de priester zich op den eenen, zette den anderen dieper in den kelder, ging er op staan, dengene dien hij verlaten had weder verder trekkend, en bereikte aldus, immer overstappend, veilig het wijnrek.

- Waar ligt de witte, die van 't zoogenaamde jaar elf? riep hij zegepralend: zijne stem klonk hol onder het laag gewelf.

Hij volgde de aanduidingen der oude juffrouw, en bracht op dezelfde wijze, als hij er in getrokken was, een potflesch uit den kelder, waarop de spinnewebben en het stof van lang verblijf aldaar getuigden. De stoelen liet hij in het water staan.

- Ziet ge wel? zeide hij met zelfvoldoening.'

Geenszins beweert ik dat het geheele verhaal uit zulke trekken bestaan moest. Men zou alleen wenschen dat de aangehaalde plaats niet de éénige opgeruimde bladzijde uit het geheele boek ware. Zeggen de vlaamsche liberalen nooit eene aardigheid? Is er aan geen hunner ooit iets karakteristiek koddigs, zooals aan dien vlaamschen onderpastoor?

Zeker is het dat zij tegenover de priesters, met uitzondering van den op zichzelf staanden Haantjens, geen waardige vertooning maken, en wij veel minder door hunne deugden dan door hunne tekortkomingen getroffen worden.

Den brouwer Jozef Monteine treft de huiselijke ramp dat zijne jonge vrouw door vlagen van krankzinnigheid begint geplaagd te worden; niet hevig genoeg om haar af te zonderen in een gesticht, maar toch zoo bedenkelijk dat zij onder toezigt moet gesteld worden binnenshuis. Vrouwelijke hulp wordt onontbeerlijk geoordeeld. Er is eene vaste waakster noodig, eene diakones, eene pleegzuster.

Doch meen niet dat de vlaamsche liberalen eene inrigting bezitten waar men, in geval van nood, waaksters bekomen kan die niet tevens devote geestelijke vrouwen zijn, onafscheidelijk van haar rozekrans, niet te weren uit biechtstoel of kerk. Hunne liberaliteit is bijna zuiver dogmatisch.

De vrijzinnige Jozef Monteine is zoo goed niet of, om zijne arme lijdere te doen verplegen, moet hij uit Gent een 'maseurke' ontbieden; en dit maseurke is, met al hare deugden

en hare toewijding, zulk een heerschzuchtig klerikaaltje dat zij weldra Jozef's huishouding, zonder dat hij den moed of de magt heeft iets hiertegen in te brengen, geheel naar hare hand zet. De zijnen noch hijzelf schijnen er ooit aan gedacht te hebben dat dit kwaad te vermijden zou zijn indien de vrijzinnigen, naar het voorbeeld der kerkelijken, fondsen bijeenbragten voor het onderhouden van een eigen diakonessegesticht.

Eene fraaije gedachte van het boek vormen de overleggingen van den standvastig vrijzinnigen wijnkooper Haantjens, wanneer de jonge heldin in het huwelijk gaat treden:

‘Haantjens zag het meisje aan: knap, groot, in de volle ontwikkeling van het leven. In den vernieuwden lentebloei, dien geluk en liefde doen ontluiken, stond zij dáár voor hem, en hij bewonderde haar in alle stilte, niet alleen om haar oogbevredigend, betooverend uiterlijk, maar om de zedelijke kracht, die ondanks hare zachtzinnigheid in haar opgesloten lag. Hij dacht aan de mogelijkheid eener dergelijke toekomstige herschepping van zijn vaderland... En in eens door zijne begeestering medegesleept, verzwond het stoffelijke voor hem: een stralenkrans omgaf Sophie's voorhoofd, en zij was niets anders meer dan het zinnebeeld van een herboren Vlaanderen’.

In hooge mate vereeren deze kunst en deze gevoelens de schrijfster, en met het meeste welgevallen zien wij in hare hoofdpersoon de schoone vlaamsche vrouwetype van Rubens of Van Dyck herleven. Maar het spijt ons dat Sophie's karakter niet verder reikt dan te huwen met een vrijzinnig schoolmeester. De vlaamsche gouvernements-onderwijzers zijn vooralsnog tegen de zooveel ondernemender vlaamsche priesters niet opgewassen. Het deerniswaardig einde van den ouden meester Ottevare is het voorland van den jongen meester Angelman, Sophie's echtgenoot. Sophie, voorzien wij, zal hare uitnemende krachten verspillen in een onwaardigen strijd. Zij zou (want eigenlijk beminde zij Angelman slechts met eene soort van najaarsliefde), zij zou beter gedaan hebben onge-

huwd te blijven en de eerste vrijzinnige vlaamsche diakones te worden. Een liberaal maseurke.

De episode van meester Ottevere is voortreffelijk. Ware mevrouw Bosboom-Toussaint er niet, men zou, om het vinden en het teekenen van dit beeld, jufvrouw Virginie Loveling de eerste nederlandsche schrijfster onzer dagen noemen. Niets evenaart de treffende tegenstelling van meester Ottevere's jubilé en meester Ottevere's marteldood. Niet zonder huiveren kan men de menschelijke laagheid en den menschelijken hartstogt het onschuldig leven van dien braven man zien breken.

Doch ik kom op het sombere in jufvrouw Loveling's vertelling niet terug. Wanneer ik meester Ottevere door de priesters te Zompelgem een geuzemeester hoor noemen, zijne school door de klerikale straatjeugd eene geuzeschool, de bloemen die eene edelmoedige hand voor zijne woning strooit geuzebloemen, - dan vind ik dat men niet beproeven moest deze schilderachtige kleingeestigheden tot een treurspel te verheffen. Het zijn te zeer hanegevechten. De inkleeding zou er bij winnen, indien zij ons voor niet meer dan hanegevechten aangeboden werden.

1886.

Nieuwe fransche letteren.

I

Telkens wanneer er te Parijs ergens f o u l e is in de open lucht en ik de kleeding der vrouwen gadesla, verbaas ik mij dat dit nu de stad is waar de modes der geheele wereld vandaan komen.

Ga zondags wandelen in de Champs-Élysées, ga luisteren naar het militair concert in den Tuilerien-Tuin, meng u onder de schare in het Bois de Vincennes of het Bois de Boulogne, en het zal veel zijn indien op elke duizend vrouwen die gij tegenkomt één gezegd kan worden welgekleed te zijn. Op elke duizend is te weinig; op elke tweeduizend moest ik zeggen.

Hetzelfde geldt ongeveer van de inrigting der woningen te Parijs, - hoewel de verantwoordelijkheid daarvoor misschien meer op rekening der mannen gesteld moet worden.

Is dit de stad die voor de hoofdstad der schilder- en der beeldhouwkunst doorgaat? Waar die meubelmakers, die tapijtwerkers, die behangers en dekkorateurs gevestigd zijn welke men op iedere wereldtentoonstelling met goud bekroont?

Heb een nieuw gebit noodig, en ga een tandmeester raadplegen; meld op het spreekuur u aan bij den arts uwer wijk; bezoek een geleerde of een letterkundige; ga uwe opwachting maken bij eene dame, den dag dat zij ‘ontvangt.’

Gij wordt binnengelaten in salons die toonbeelden van wansmaak verdienen te heeten. Er is geen harmonie tusschen

den omvang van het vertrek en den omvang der meubelen; tusschen de hoogte der verdieping en de afmetingen der schilderijen of der platen aan den wand; tusschen de kleur der overgordijnen en de kleuren van het karpel of het tapijt.

De stoffen zijn misschien fraai; de kunstvoorwerpen kostbaar in zich zelf, één voor één. Maar het geheel mist karakter. Het doet aan het pêle-mêle in een boelhuis denken, op een verkoopdag.

Het onbevallig uitzigt der vrouwen buitenshuis laat voor een deel zich ongetwijfeld hieruit verklaren dat er in onze dagen, voor alle standen en alle beurzen der vrouwelijke maatschappij, maar één mode is.

Hetzelfde schoeisel dat elegant heet (en elegant is) wanneer het met goud werd betaald en gedragen wordt door eene vrouw die het iederen dag vernieuwen kan, bekomt, wanneer het door een werkman van den tweeden rang vervaardigd is moeten worden voor een prijsje, een wanstaltig aanzien. Hoe hooger hakken, des te meer gevaar voor scheeftrappen.

Indien alle vrouwen handschoenen willen dragen; alle vrouwen een keurslijf van eene bepaalde snede; een rok van dezelfde ruimte of dezelfde engte en met dezelfde plooiën; dan kan het niet anders of negen tiende dier rokken en dier lijven zullen misbaksels zijn. Altijd nette handschoenen aan te hebben eischt uitgaven die de minste vrouwen zich veroorloven kunnen.

Men ontmoet in de straten van Parijs boerinnen die in haar voorvaderlijk dorpsgewaad eene schilderachtige vertooning maken. De mutsen der 14de of 15de eeuw, waarmede de fransche pleegzusters getooid zijn, misstaan nooit. Misstaan, dit doen alleen de japonnen en de hoeden van één snit op de hoofden en de ruggen van alle vrouwen der wereld zonder onderscheid, oude en jonge, vermogende en niet vermogende, dienstbare en meesteressen, voetgangsters en bezitsters van eigen rijtuigen.

Het is eene verdienste der studie, door Louis Ganderax aan de Parisiennes gewijd, dat dit alles daarin erkend wordt. Louis Ganderax, *Les Parisiennes*. - *Revue Politique et Littéraire*, 1885.

De schrijver is zelf Parijzenaar, en van ouder tot ouder. Hij oordeelt naar eigen aanschouwen op grond van ondervinding. Er bestaan, dit geeft hij toe, sommige voortreffelijke eigenschappen welke de beste parijsche vrouwen met elkander gemeen hebben, en die van de fransche vrouwen in de provincie haar kenmerkend genoeg onderscheiden om te mogen aannemen dat la Parisienne werkelijk een type is. Doch daarbij moet het blijven, volgens hem.

Mijne lezers kennen Louis Ganderax. Hij is een der jongere vaste medewerkers van de *Revue des Deux-Mondes*, voor welke hij sedert eenigen tijd het veertiendaagsch tooneeloverzicht schrijft. Hoewel een man der studeerkamer, opgeleid voor het hooger onderwijs, kan hij tegelijk als een man van de wereld beschouwd worden. Zijn blik op de menschen en de dingen komt mij voor, een gunstig en geestig gemiddelde te zijn.

Behoef ik te zeggen dat hij met hand en tand zich tegen de voorstelling verzet, alsof de eigenlijke Parisiennes gezocht zouden moeten worden in den kring der heldinnen van den nieuweren franschen roman of het nieuwere fransche tooneelstuk? Dit is inderdaad een voornaam punt.

Niemand ontkent dat Parijs het beloofde land der elegante courtisanes is. Uit alle oorden der wereld komen iederen dag, voor goed of voor eene poos, zeker aantal mannen er zich nederzetten die de Parisiennes op deze wijs aan eene dubbelzinnige vermaardheid helpen. Hunne soort is door Meilhac & Halévy uitmuntend geteekend in den zweedschen baron Gondremarck van *la Vie Parisienne*. Te huis draven of stappen die rijke vreemdelingen met weezin in het gareel van den pligt; doodelijk vervelen zij zich; een kraaijenest en een bagijnhof noemen zij de quasi-residentiestad hunner inwoning; zij willen zich gaan vertreden te Parijs. Meestentijds is het de eene of andere parijsche tooneel- of balletster die hen aantrekt, en uit de verte hen fascineert.

Vele fransche mannen van zaken handelen niet anders dan die vertegenwoordigers van het buitenland. Gehuwd of ongehuwd, zij houden er eene jufvrouw op na, wier Victoria of wier coupé hen dagelijks vertegenwoordigt bij den Tour du

Lac in het bosch van Boulogne. Ontelbaar, als die rijtuigjes met één paard, zijn te Parijs de ongetrouwde vrouwen die op deze wijs in haar onderhoud voorzien en op kosten der mannen zich een spaarpot maken tegen den ouden dag.

De tooneel- en de romanschrijvers verzinnen maar weinig, wanneer zij uit deze halve-wereld hunne personen trekken. De klasse bestaat niet alleen, maar biedt het voordeel aan zich tot het schilderen van allerlei buitensporigheden te leenen. Hier hebben de driften vrij spel; hier worden fabelachtige verteringen gemaakt. Men werkt er niet voor het dagelijksch brood of voor den roem, maar leeft slechts om te genieten, om de ijdelheid te bevredigen, om anderen in de schaduw te stellen. Het huisgezin, de pligt, de goede manieren, alles wat ontberingen oplegt of tot beperken dwingt, is afwezig.

Het karakteristieke der parijsche vrouw, - wanneer men een weinig dieper dan deze wet- en schaamteloze oppervlakte doordringt, - is dat de groote stad die zij bewoont, en waar van den ochtend tot den avond alles hijgt en zwoegt, haar op hare beurt eene groote mate van bedrijvigheid doet ontwikkelen. Nergens is de nijverheid in zoo ontelbaar vele takken gesplitst als te Parijs; en nergens ontheffen de vrouwen hare mannen van zulk een groot aandeel in den arbeid. De parijsche vrouw is eene vrouw van zaken. Zij is tegelijk de moeder harer kinderen en de boekhouderes van haar echtgenoot.

In de groote wereld openbaart deze werkzame aard zich meest van al op het gebied der liefdadigheid. Men moet een blik werpen in het onlangs verschenen boek van Maxime Du Camp over *la Charité privée à Paris*, om zich een denkbeeld te leeren vormen van de offervaardigheid der rijke en aanzienlijke vrouwen in die stad. De jonge heldin van een gekostumeerd high-life-bal, die tot laat in den nacht gedanst heeft en den volgenden ochtend al vroeg als amazone in het Bosch verscheen, zal zich niet ontzien in den voormiddag naar la Maison des Dames du Calvaire te rijden, en met eigen handen in dit vreeselijk hospitaal de arme kankerlijderessen te gaan verplegen die door niemand zoo gaarne geholpen of verbonden worden als door haar.

Dit praktische is een ander kenmerk. De theologische of wijsgeerige zijde der godsdienst laat de parijsche vrouwen van de wereld meestal onverschillig. Indien zij aan de kerk hechten, het is omdat de godsdienst waarin zij gedoopt zijn, die haar huwelijk heeft ingezegend, die eenmaal hare uitvaart vieren zal, bovenal eene maatschappelijke instelling is, zaamgegroeid met den kring waarin zij leven. Daartoe behoort ook het bijstaan van ongelukkigen. Zelf in den overvloed zich te baden, en geen hand naar de lijdende menschheid uit te steken, wordt als onhartelijk en onchristelijk beschouwd. Men danst en rijdt paard met minder gewetensknagingen, wanneer men tot la Maison des Dames du Calvaire behoort.

Praktisch is de parijsche vrouw ook, wat aangaat hare verhouding tot haar man. Men kan haar hooren zeggen: *Mon mari m'est sympathique*, - en weinig mannen zullen van oordeel zijn dat uit dit woord de warme genegenheid spreekt welke het huwelijk tot een ideaal maakt. Doch idealiteit is in minder mate de sterke zijde der Parisienne, dan onafhankelijkheid. In hare eigen oogen is zij een persoon, in alles de gelijke van haar man. Zelfs in hare gebeden tot de Heilige Maagd straalt door, dat zij in dit bewustzijn niet gestoord wil worden. Christus en God de Vader zijn mannen; en zij zou dalen in hare zelfschatting, zoo zij van mannen eene gunst vroeg. In dien zin is zij voorstanderes der Mariadienst, en deze krijgt door hare opvatting eene sociale beteekenis.

Eene vrouw met zulke eigenschappen is ontegenzeggelijk eene goede, en zij zal ook eene smaakvolle vrouw zijn, i n d i e n zij smaak heeft. Ik herinnerde dat dit met de parijsche vrouwen slechts bij uitzondering het geval is, doch moet er bijvoegen dat men op de wandeling ligt misleid wordt door den eenvormigen aanblik der menigte. De smaakvolst gekleede vrouwen te Parijs wandelen niet, of mengen zich niet onder de schare. Verlaten zij in het Bois de Boulogne haar rijtuig, het is om in de slingerpaden regts of links der Allée des Acacias, waar het zelfs zondags bijna rustig is, een stapje te doen.

De heer Ganderax heeft gelijk, wanneer hij beweert dat in

geen andere hoofdstad van Europa de vrouwen er zoo bevallig uitzien als bij die gelegenheden de Pariennes doen. Nergens elders zooveel eenvoud bij zooveel sierlijkheid; zulke schoone lijnen, zulke fraaije kleuren, zulke rijke stoffen, zulk een talent om door eene schijnbare nietigheid het alledaagsche een voorkomen van distinktie mede te deelen en aan de mode hare vulgariteit te ontnemen.

Alleen in de magazijnen te Parijs vindt men de eerstelingen dier allerlei weefsels, allerlei kanten, pluimen of kunstbloemen. Alleen te Parijs zijn de modemaaksters wezenlijk kunstenaressen in haar vak. Honderd industrien van het land zelf, in de provincie, werken zamen om in de hoofdstad al de onderdeelen der mode te vereenigen. Wat ook door het buitenland aangevoerd, of van het buitenland moge overgenomen worden, eerst te Parijs bekomt het zijn stempel.

Maar het komt mij voor dat de uitmuntende schrijver overdrijft wanneer hij ook de gaaf om van dit alles partij te trekken, gelijk door eene keurbende van parijsche vrouwen gedaan wordt, meer als een plaatselijk en metropolitaansch dan als een nationaal verschijnsel voorstelt.

Zij komen voor het meerendeel uit de provincie en van achter de koeijen, die nette parijsche kameniertjes welke in haar eenvoud niet minder goed gekleed gaan dan de dochters harer meesteressen; die aktrices welke het hoofd van baron Gondremarck en lotgenooten op hol brengen; die vrouwen van den Demi-Monde wier toiletten in de salons der groote wereld vaak den toon geven en van het eene seizoen op het andere de mode beheerschen.

Het is eene fransche gaaf, meer dan eene parijsche. Parijs brengt dit talent niet eigenlijk voort. Parijs opent alleen gelegenheid het te doen aan het licht, en uitkomen.

Arme mannen! Terwijl voor de vrouwen de mode telkens nieuwe veroveringen maakt, of tot vroeger veroveringen met goed gevolg terugkeert, vertoonen zij meer en meer denzelfden kalen en valen aanblik. Het was eene afgezaagde aardigheid, en het blijft eene onomstootelijke waarheid, dat de groote Gambetta sprekend geleet op een handelsreiziger met den hoed in den nek; zijn opvolger de president-mi-

nister Jules Ferry, toen hij nog in de volheid zijner magt was, als twee bakkebaarden of twee druppels water op een kellner.

II

Een mijner oudere vrienden bevond zich vele jaren geleden toevallig te Bonn, en wilde van de gelegenheid gebruik maken om een bezoek te brengen aan een vermaard israëlitisch filoloog met wien hij uit de verte brieven gewisseld had.

Onnoodig te zeggen dat de filoloog gewoon noch buitengewoon hoogleeraar was. Een israëliet kon toen aan eene pruisische akademie evenmin professor zijn, als dit in de 17de eeuw mogelijk was voor een roomsche bij eene der hoogeschoolen van Nederland.

Dat het juist zaterdag was zou mijn vriend (die over maar één dag beschikken kon) verveeld hebben, had hij niet uit de antwoorden van zijn geleerden korrespondent dezen leeren kennen als een wijsgeerig en stoutmoedig vrijdenker. Er behoefde geen vrees te bestaan, meende hij, dat zijn bezoek stoornis brengen of ongelegen komen zou in eene orthodox-israëlitische huishouding, gehecht aan het stipt waarnemen van den sabbath.

Dit was dan ook geenszins het geval. Maar ofschoon de heer des huizes, een man van jaren, hem hartelijk welkom heette en met de meeste gulheid hem eenige ververschingen aanbood, hij had, ondanks de humane ontvangst, het gevoel min of meer een vreemde eend in de bijt te zijn.

Het gold eene nietigheid, zoo men wil, maar het trof hem dat de vrouwelijke dienstbode - die de thee en de gebakjes binnenbragt - blijkbaar geen jonge dochter uit Israël was. Hare blankheid, haar hooge blos, hare goudblonde haren, hare kleeding, verrieden een natuurkind van den Rijn, eene germaansche Hebe van het zuiverst water, zonder ééinig semitisch mengsel.

‘Het verwondert u’, zeide de scherpziende grijsaard, ‘dat ik ter wille van den zaterdag mijn huiswerk door een christin

doe verrigten? Zoo zijn wij, joden, echter. Gij christenen hebt verkeerd gedaan de godsdienstige eenheid afhankelijk te maken van het dogme, en van hetgeen gijlieden het geloof of de geloofsleer noemt. Onze godsdienstige eenheid is eene eenheid van gebruiken. Mits ik den sabbath eerbiedig mag ik ten aanzien van het dogme denken gelijk ik wil. Al sta ik in mijne boeken de vrijzinnigste begrippen omtrent godsdienst en wijsbegeerte voor, geen mijner geloofsgenooten verkettert mij om die reden'.

De fransche romanschrijver Robert de Bonnières - omtrent wiens persoon en vroegere werken ik voor het overige even onkundig ben als mijne lezers - toont van dit eigenaardige in het neo-israëlitische een juist besef te hebben. Robert de Bonnières, *Les Monach*, 1885. De heer De Bonnières is de talentvolle medewerker van verschillende welgeschreven parijische couranten, allen van de behoudende rigting.

In zijn *Les Monach* schildert hij eene bejaarde joodsche dame van den tegenwoordigen tijd, die, in de praktijk, evenzoo denkt als mijn filoloog te Bonn. Zij is eene vrouw zonder wetenschappelijke vorming, bijna zonder opvoeding. Zij handelt enkel volgens een kinderlijk en vast geloof. Doch ook voor háár is trouw aan het jodedom geen kwestie van trouw aan leerstellingen, maar aan joodsche gebruiken. Aan het waarnemen dier voorschriften hangt volgens haar voor den israëliet de eer van zijn naam, de vrede van zijn gemoed, de zegen over zijn huis. Hetgeen zij, in strijd daarmee, ziet voorvallen in het gezin van haar zoon (een hoofdpersoon van den roman) bevestigt haar opnieuw in die overtuiging. Wat meer zegt, de zoon zelf, ofschoon een spekjood, eindigt met te midden van den voorspoed zich af te vragen of de slag der schande, die hem in zijne dochter treft en voor de hoogere parijische christenwereld hem onmogelijk maakt, niet eene straf is voor zijne ontrouw aan de voorvaderlijke overlevering?

Het verhaal van Robert de Bonnières is ook buitendien in vele opzigten niet alledaagsch. Zeer geleidelijk maakt men er kennis met eene instelling op welke door de parijische dagbladen in den laatsten tijd herhaaldelijk gezinspeeld is.

Fransche jongelieden van den hoogsten rang in de zamenleving, zonen der eerste en vermogendste familien, hebben niet lang geleden in den kring der ligchaamsoefeningen ook het Circus opgenomen. In vroeger tijd waren er liefhebberijtooneelen; tegenwoordig zijn er te Parijs liefhebberij-paardespellen. Men is voor de aardigheid equilibrist, voltigeur, clown. Men dost zich in het kostuum van het bedrijf; springt door vloeipapieren hoepels; rost, staande, op het ongezadeld paard.

Alleen onaanzienlijke vrouwen, met onvaste banden aan de jonge adellijke gymnasten verbonden, werken bij die oefeningen mede; maar de aanzienlijkste en de eerbaarste achten het niet beneden zich eene buitengewone voorstelling bij te wonen. De hooggeboren matrone chaperonneert er hare dochter.

In *Les Monach* beslaat zulk een paardspel - het Cirque Frébault - eene voorname plaats. De jeugdige edelman en millionair Frébault is sterker dan Blanus, dan Carré, dan Wohlschläger. Alleen voor Franconi zou hij welligt moeten onderdoen. Hij dresseert niet enkel paarden, maar ook varkens. 'De plus, c'était un clown assez remarquable, ayant un tic dans l'oeil gauche, un cerfcain papillotement des paupières, et la lèvre relevée du même côté, avec l'air de toujours sourire.' De ernstige zijde van het spel dezer jongelieden is, dat zij op deze wijs zich eene vaardigheid en eene ligchaamskracht eigen maken, die noch in eene gewone manege kunnen verkregen worden, noch in eene gewone scherm- of eene gewone gymnastiekschool.

Geestig is daarnevens de teekening welke De Bonnières ontwerpt van de godsdienstige overdrijving in sommige kringen der tegenwoordige groote fransche wereld. Veel liefdadigheid; veel zelfverloochening ter wille van armen en ongelukkigen, maar ook, in verband met de politiek en met het rijzen en dalen der beurs, veel zwaks en kleingeestigs.

Men maakt kennis met eene adellijke en ultra-katholieke familie De Ghomer, geruïneerd door mededoen aan de bank-Bontoux. De weerzin tegen de republiek is bij dit geslacht zeer sterk. Mijnheer onderneemt pelgrimstogten naar Frohsdorff, en gaat troost zoeken bij den graaf of de gravin van

Chambord. Mevrouw duidt het paus Leo XIII ten kwade dat hij betrekkingen onderhoudt met President Grévy. Zij doet gebeden ten hemel zenden voor de bekeering Zijner Heiligheid.

Men ontmoet eene jonge mevrouw De Tresmes voor wie de vroomheid slechts een elegant masker is, en wier weerzin tegen de republiek enkel in een konservatief vooroordeel wortelt. Mevrouw De Tresmes is op alles gewapend. Zij bezit de fotografie van den graaf van Chambord, de fotografie van den Prince Impérial, en de fotografie van den graaf van Parijs.

De eerste algemeene indruk dien het publiek van *Les Monach* ontvangen heeft (men zal zich herinneren dat het verhaal, eer het in den handel kwam, bij gedeelten in de *Deux-Mondes* het licht heeft gezien) is geweest dat de schrijver een aanval heeft willen rigten tegen de joodsche geld-aristokraten te zijnent. In de *Monach's* waande men de Rothschild's, de Pereire's, de Erlanger's, de Hirschen te zien.

Ik geloof niet dat de *Revue*, indien deze onderstelling juist was, den roman geplaatst zou hebben. Die beroemde joodsche familien te Parijs staan daartoe bij het orleanistisch tijdschrift, dat hen als staatkundige medestanders eert, sedert jaren te hoog aangeschreven.

De Bonnières kritiseert aan den eenen kant de niet-joodsche hoogere fransche zamenleving in het algemeen. Hij doet uitkomen aan welke verzoeking, sedert de democratische en republikeinsche orde van zaken meer en meer in Frankrijk wortel schiet, die groote wereld blootstaat door hare ledigheid. Niets omhanden hebbend werpen de ouderen zich in de armen eener magtelooze reaktie, en worden pausgezinder dan de paus. De jongeren vertoonen paardrijderskunsten in het Cirque Frébault. Wat erger is: onder dit opkomend geslacht treft men een berooiden jongen markies Courtaron aan, welke kwanswijs uit jovialiteit den israëlitischen bankier Monach patroneert, maar inderdaad Monach's tafelschuimer is. Te vergeefs houden in dezen kring een klein getal edeldenkende vrouwen den standaard der groote gevoelens omhoog. Zij worden overvleugeld. Zij kunnen tegen den stroom niet op. Zij vermogen weinig of niets.

Wat Ephraïm Monach betreft, hij is een gewetenloos en wereldgezinnd man, niet zelden laaghartig en doorgaans verachtelijk. Hij en zijne vrouw zijn regte indringers. Zij hebben maar één eerezucht: toegelaten te worden in de hoogste christenkringen.

Hoe komt het echter dat een voornaam joodsch geestelijke te Parijs, in de *Israëlitische Jaarboeken*, eene gunstige aankondiging van De Bonnière's roman geplaatst heeft? De stelling van den rabbijn, in die boekbeoordeeling, is dezelfde als de stelling der hiervóór genoemde oude joodsche dame, Monach's moeder. Waarde vrienden, roept hij de schapen zijner weide toe, leert uit de geschiedenis van Ephraïm Monach hoe weinig staat er valt te maken op een jood die de godsdienst zijner vaderen veracht!

Wat hiervan zij, het beeld van dien Ephraïm is zoo goed geteekend dat men hem meent te hooren en te zien. Hij is een man in de kracht van het leven, vader eener schoone en belangwekkende dochter. De familie stamt deels uit Frankfort, deels uit Krakau. Dat Monach eene verbastering van Munchen zou zijn, gelijk afgunstigen somtijds beweerd hebben, is eene fabel. De oorlog van 1870 heeft Ephraïm uit Frankfort naar Weenen gedreven, waar hij in dagen van finantiëlen bloei een baronstitel heeft kunnen koopen. Tegenspoeden hebben hem zijne zaken naar Parijs doen overbrengen, waar hij spoedig opnieuw een man van fortuin geworden is.

Een broeder in Algerie, provincie Oran, is hem daarbij behulpzaam geweest, en bij gelegenheid van een bezoek aan dien afrikaanschen bloedverwant heeft Ephraïm in doodsgevaar verkeerd. Eene gelofte, toen aan den God van Abraham, Mozes en David gedaan (voortaan te zullen leven naar de voorschriften der synagoge) wordt niet nagekomen. Ten einde Jehovah te verschalken, wisselt de baron Monach van voornaam. In plaats van Ephraïm noemt hij zich vervolgens Jacob.

Want zoo is deze zich noemende onbevooroordeelde jood. Aan den eenen kant bekommert hij zich om God noch zijn gebod, maar tevens hangt hij eene grove soort van bijgeloof aan. Om zijne godvreezende moeder te believen laat hij voor zijne rekening uit Amsterdam een orthodoxen joodschen kok

naar Parijs komen, en ontbiedt uit Straatsburg den jeugdigen achterneef van een om zijne regtzinnigheid vermaard rabbijn. Dit jonge mensch heeft bij de huiselijke godsdienstoefeningen der familie Monach kapelaanswerk te verrigten.

Te midden dezer verdeeldheid van gemoed verloochent de nieuwbakken baron zijn eigenlijken aard niet:

‘Monach n'avait point perdu son temps. Il avait acheté un coq de bruyère au bûcheron qui était venu l'offrir. L'homme en demandait dix francs.

- C'est parfait, lui dit Monach.

Il prit le coq et ajouta:

- Une pièce de cinq francs fera l'affaire, hein? Tenez!

Le pauvre diable n'osait raisonner, et Monach, en clignant de l'oeil, dit au marquis:

On ne m'attrape pas, moi!’

Dit gebeurde bij gelegenheid dat de familie, vergezeld door den jongen markies Courtaron en zijne moeder, den zomer doorbragt in eene villa te Luchon, niet ver van de Pyreneën.

III

Het tweede Keizerrijk heeft zien verschijnen *Monsieur, Madame et Bébé* door Gustave Droz, de derde Republiek *Autour du Mariage* door Gyp. Het laatste werkje is twintig jaren jonger dan het eerste. Van *Monsieur, Madame et Bébé* ken ik den 107^{den} druk. Van *Autour du Mariage* heeft men mij den 55sten vertoond, die niet de laatste en ongetwijfeld bestemd is binnen eenige jaren door vele andere drukken gevolgd te worden.

Gustave Droz heet Gustave Droz, en is kandidaat voor het lidmaatschap der Fransche Akademie. Voortgekomen uit den burgerstand, heeft hij met zijne pen zich een weg door de wereld gebaad.

Gyp bezit een onafhankelijk vermogen, en schrijft alleen uit eene ingeschapen neiging. Ik vertel niets nieuws wanneer ik uitbreng dat zij eene geboren gravin De Mirabeau, de echtgenoot van een graaf De Martel, en de moeder van aanvallige kinderen is, - de moeder ook van *Petit Bob*, met

Autour du Mariage tot heden haar beste litterarisch diploma.

Op de verdiensten van beide boekjes, en op het noemen van Gyp in één adem met Droz, kom ik terug. Eerst een woord over Gyp's jongsten spruit: *Le Druide*. Gyp, *Le Druide*, roman parisien, 1885.

De *Druide* is het parijsche blad de *Gaulois*, en Gyp verhaalt, onder den doorzigtigen sluijer van verzonnen eigennamen, aan welke aanvallen zij van den kant eener medewerkster dier courant verleden jaar heeft blootgestaan. De hoofdbeschuldiging luidt: dat zij op een schoonen avond in het Parc Monceau, tusschen licht en donker onverzeld huiswaarts keurend, door die vrouw 'gevitrioleerd' is.

Al mijne lezeressen weten dat de vitriool te Parijs in de laatste jaren een populair wapen in de hand van door minnenijd vervoerde vrouwen geworden is, mededinger van den revolver. Heeft een man u bemind, en is hij ter wille eener andere u ontrouw geworden, dan wacht gij in de schemering, aan den hoek eener straat, met een kannetje vitriool onder uw mantel of uw mantille, de verachtelijke op die u van zijne liefde beroofde. Hoe jonger en hoe schooner zij is, des te gewisser treft uwe wraak. De vitriool, uwe medeminnares in het gelaat geworpen, verminkt en ontsiert haar voor het leven. Gij zijt *une vitrioleuse* geworden, zij *une vitriolée*.

Wendt gij het liever over een anderen boeg, er is gelegenheid. Het kan gebeuren dat gij niet zoo heel jong meer zijt, en uw minnaar wél. Gij weet nog niet met zekerheid dat hij u ontsnapt is, maar voorziet dat hij u eerlang ontsnappen zal. In dat geval vitrioleert gij hem, of liever, doet hem vitrioleren door een derde dien gij door eenige voorbijgaande liefkozingen tijdelijk aan u verbindt. Want gij onderstelt met eenigen grond dat, zoo uw minnaar door vitriool het gezigt verloor, en hij, zonder u te kunnen verdenken, voor altijd met blindheid geslagen werd, hij niet onwaarschijnlijk zich bij voorkeur door u zou laten verplegen. Hij zou uw huisgenoot worden, misschien uw echtgenoot, en gij hem altijd bij u hebben.

Doch dit is eene gevaarlijke en ingewikkelde combinatie. Uwe berekening faalt, zoo de vitriool hem niet met vaste

hand vlak in de oogen geworpen wordt, en dit gaat zoo gemakkelijk niet. Al lukt het, gij hebt een medepligtige noodig; en deze kan, wanneer hij naderhand bemerkt dat uwe liefkozingen valsch geweest zijn, uit wederkeerigen minnenijd u verraden aan de justitie. Doet hij dit, dan wordt gij tot levenslangen dwangarbeid veroordeeld, en moet gij, met afgeknipte of gekortwieke haren, in een boevepak, omstuwd door vitrioleuses, petroleuses, inbreeksters, kindermoordenaresses, en andere vrouwen uwer soort, den hongerdood zien te ontkomen door naaiwerk te verrigten voor de hospitalen en de kazernen.

Gyp, dan, is in den afgeloopen winter gevitrioleerd; maar gelukkig niet in het gezigt. Dank zij het opheffen van een arm, toen zij eene vrouw in een langen donkeren mantel op zich zag toetreden en den indruk ontving dat men haar wilde aanranden, is haar gelaat beschermd gebleven. Het bijtend en sterkkriekend vocht werd grootendeels uitgegoten over haar gewaad en over dien arm. Een gedeelte drong tot haar hals en schouder door. Een ander gedeelte droop brandend op haar voet.

De vrouw die den aanslag pleegde heet in den roman Geneviève Roland, pseudoniem eener bekende aktrice met niet veel talent, maar des te meer schoonheid. Eene niet verklaarde en onverklaarbare jaloezie wordt voorgesteld als haar voornaamste drijfveer.

Anatole Solo, directeur van *le Druide*, is de heer Meyer, directeur van *le Gaulois*. Met den heer Sulo, directeur van *le Lampion*, wordt bedoeld de heer Mayer van *la Lanterne*. Alexandre Samud is eene omzetting van Alexandre Dumas. De journalist Daton, van den roman, is de journalist Octave Mirbeau der werkelijkheid. Met onderscheiding wordt gesproken over den redakteur De Gueldre, alias Henri de Pène. Met niet minder onderscheiding over den uitgever Level, alias Calmann Lévy.

Gyp, die zich in den roman Madame de Garde noemt, heeft aangifte gedaan van de mishandeling aan welke zij ten doel heeft gestaan. De politie, de justitie, zijn er bij te pas gekomen. Had er niet te elfder uur, tegen het onderteekenen

eener verklaring door Geneviève Roland, intrekking plaats gehad, de zaak zou voor het hof-van-assises gekomen zijn.

Justitie en politie maken in het verhaal - aan welks echtheid, gewaarborgd door de publiciteit, in de hoofdzaak niet getwijfeld kan worden - doorgaans eene goede vertooning. Maar niet altijd. Indien men in den ambtenaar Jaques werkelijk een vermaard Chef de la Sûreté herkennen moet, dan kan men slechts besluiten dat er te Parijs sommige zonderlinge Chefs de la Sûreté gevonden worden.

Doch ik verdiep mij niet verder, noch hierin, noch in het verhaal. Komt mijne lezers *le Druide* in handen, dan zullen zij het ontbrekende ligt zelf kunnen aanvullen. Uit den aard der zaak is deze roman parisien geen dichterlijke vertelling uit het rijk der droomen, maar enkel het verslag van een persoonlijk feit. De letterkundige waarde steekt in het talent waarmede de bouwstoffen geordend werden, en in het boeiende der eenvoudige voorstelling.

Ook moet ik erkennen één zaak niet regt te begrijpen.

Of vindt gij dat het eigenaardige van Gyp gelegen is in de onthullingen uit de fransche journalisten-wereld welke in *le Druide* zooveel plaats beslaan? Kunt gij u herinneren in *Petit Bob* of in *Autour du Mariage* iets van dien aard te hebben aangetroffen, hoe weinig ook?

Mij althans komt het voor dat Gyp's beteekenis als schrijfster veeleer hierin gezocht moet worden dat zij omtrent eene andere en hoogere klasse der fransche zamenleving van den tegenwoordigen tijd, - de gedesoeuvreeerde van welke zijzelf deel uitmaakt en welke in die twee vroegere werken door haar geschilderd wordt, - zulke verrassende en vaak ongeloofelijke dingen verhaalt.

Monsieur, Madame et Bébé is, litterarisch gesproken, door Gyp niet overtroffen, maar bekommt bij haar een verlengstuk en wordt voortgezet. De kleine Bob is eene nieuwe schakering derzelfde moderne beschaving. In den persoon van Paulette, heldin van *Autour du Mariage*, is die beschaving (indien men haar zoo noemen wil) aangekomen bij een punt hetwelk zij nog niet bereikt had. Ongaarne breng ik in herinnering welke zaken, in den

stoffelijken zin van het woord, Paulette doorgaans uit- of van zich afschudt. Reeds als jong meisje vindt men haar in haar hemd bij het vuur zitten, en als jonggetrouwde vrouw houdt zij dat onmisbaar kleedingstuk niet altijd aan.

Maar in het zedelijke of maatschappelijke, niet in het stoffelijke, schuilt de *p o i n t e*.

In andere landen van Europa, buiten Frankrijk, is van de emancipatie der vrouwen veel werk gemaakt in onze eeuw. Uit de Vereenigde-Staten van Noord-Amerika is de beweging naar de oude wereld overgeslagen. Overal heeft men sedert, naast de hogere burgerscholen voor jongens, hogere burgerscholen voor meisjes zien verrijzen. Bij de posterijen en de telegrafie zijn vrouwelijke beambten aangesteld. Het wemelt van jonge dames met diploma's voor het middelbaar onderwijs. Universiteiten zonder vrouwelijke studenten zijn uitzonderingen geworden. Reeds zijn aan de maatschappij heel wat vrouwelijke artsennijmengsters afgeleverd, heel wat vrouwelijke artsen met doktorale bullen. De vrouw-kiezeres voor den gemeenteraad, kiezeres voor de Tweede Kamer, staat op de voordragt. Nog een paar schreden verder, en wij zullen de vrouw gemeenteraadslid hebben, de vrouw parlamentslid, de vrouw gevolmagtigd minister in het buiten-, de vrouw minister-president in het binnenland. Van de verovering der maatschappelijke regten naar de verovering der staatkundige is de overgang geleidelijk en logisch.

Over de gaten, welke hierdoor in de vloeipapieren hoepels der mannen gestooten worden, zwijg ik. De mannen zijn voor het volbrengen hunner eigen buitelingen, op het ongezadeld paard, mans genoeg. Het zou beneden hen zijn de mededinging der vrouwen te vreezen. Zij kunnen volstaan met te bedenken dat de vrouwen als zoogsters steeds hunne meerderen zullen zijn. Een man kan alles improviseren, behalve moedermelk.

Natuurlijk zijn de denkbeelden over vrouwelijke emancipatie ook doorgedrongen in Frankrijk, en onder alle vormen; doch met zeker verschil. De vrouw-telegrafist wordt er erkend, en zelfs gedekoreerd met het Legioen van Eer. De middelbaar onderwijs-vrouw vindt er eene plaats als docent bij l'École Fénelon, bij l'École Sévigné, bij welk ander Lycée de Jeunes

Filles men wil. Vrouwelijke artsen, vrouwelijke farmaceuten, geen gebrek. Er bestaat eene door mannen opgerigte Fédération Républicaine Socialiste welke de zaak van het stemregt der vrouwen ondersteunt, en de vrouwelijke kandidaturen voor den gemeenteraad en voor de Chambre des Députés.

Maar, terwijl in andere landen deze beweging, met weinig uitzonderingen, slechts onbemiddelde oude vrijsters of broodelooze meisjes uit den burgerstand aangrijpt, is zij in Frankrijk, waar de logica zelden verzuimt zich voort te spoeden tot uiterste gevolgtrekkingen, doorgedrongen tot de vrouwen der groote wereld.

Ik moet er bijvoegen dat zij meteen onder de kinderen dier wereld haar weg gevonden heeft, althans onder de kleine jongens. Petit Bob is de type van den aristokratischen achtjarige, reeds op de hoogte der emancipatie-begrippen. Ten onregte zouden wij in zijne jonge wereldwijsheid hem geblaseerd noemen. Te Batavia heb ik een zeer jeugdig leerling der Hoogere Burger school gekend die, toen men hem vroeg aan welke ziekte zijne lieve moeder zoo plotseling overleden was, snikkend antwoordde: 'Mama is doodgegaan door gebrek aan zuurstof.' De precociteit van dezen knaap, die niet slechts zijn broertje Fred op den kop zit, maar ook zijn huisonderwijzer, ook zijn oom en zijn grootpapa, ook zijn vader en zijne moeder, is slechts de natuurlijke uitwerking van een denkbeeld der eeuw. Waarom zou Bob geen verstand hebben van politiek, van litteratuur, van opvoeding, van dramatische kunst? Waarom zou hij niet weten wat een cocotte is? De vriendinnen zijner eigen welgeboren moeder gaan gekleed als cocottes, vermaken zich als cocottes, praten als cocottes. Zijn eigen oom houdt er eene cocotte op na. Bob zou een eend zijn, zoo hij niet van dit alles al vroeg het zijne dacht, of de gelegenheid verzuimde er zijne moeder of Monsieur l'Abbé, zijn gouverneur, naar te vragen.

Evenzoo Paulette. Zij denkt aan dingen, zegt dingen, doet dingen, aan welke vóór de vrouwelijke emancipatie ongetwijfeld door jonge meisjes en jonge vrouwen somtijds gedacht werd, maar die daarvóór zelden werden gedaan, en nooit gezegd. Gij kunt beweren dat Paulette een schandaal is; en

zulk eene jonge edelvrouw, geboren in de weelde, gehuwd met een millionair, onze 19de eeuw niet tot eer verstrekt. Maar gij zijt genoodzaakt te erkennen dat zij niets anders doet dan in h a a r kring en op h a a r wijs het voorbeeld der burgermeisjes volgen, die langs den weg der studie of van het onderwijs eene onafhankelijke stelling in de zamenleving zoeken te bereiken.

Niet waar? het wezen der vrouwelijke emancipatie is de magt van den vrouwelijken wil. Te voren konden de vrouwen niet, omdat zij niet wilden. In den laatsten tijd zijn zij ernstig aan het willen gegaan, en weldra is van haar kunnen gebleken.

Welnu, indien gij mij veroorlooft de voorshands kinderlooze Paulette alvast te benoemen tot moeder van Bob, bewondert gij niet onwillekeurig het wilsvermogen van dien dreumes? Is dit niet de g o e d e zijde zijner wanbeschaving? Wordt in den grond der zaak de maatschappij niet wezenlijk gebaat door zulke karakters?

Voor al Paulette-zelf is een sprekend voorbeeld. Toegegeven dat hetgeen zij wil onbeschaamd, ligtzinnig, zelfzuchtig, in één woord niet goed en zelfs verkeerd, of in elk geval onvrouwelijk is, - welk eene kracht gaat van haar uit! Hoe windt zij de wereld om haar kleinen vinger! Inderdaad, wanneer men Gyp leest, dan vraagt men zich of de advokaten der vrouwelijke emancipatie in verschillende werelddelen geweten hebben wat zij deden toen zij deze magt ontketenden.

Voor de fransche vrouwen was het weggelegd eene gedachte der eeuw aldus in hare scherpste lijnen te beligchamen. Voor de fransche letteren, dat beeld op te vangen en het te hechten op het papier. Voorshands is het verschijnsel nog nationaal of partikularistisch, en ik kan mij de engelsche, de duitsche, de hollandsche vrouw voorstellen, die *Petit Bob* in de prullemand en *Autour du Mariage* op het vuur werpt. Doch wat vermogen zulke autodafés tegen in de lucht zittende denkbeelden? De vraag is niet wat thans die vrouwen denken of doen, maar hoe, wanneer zij grootmoeders zullen geworden zijn, gedacht en gehandeld zal worden door hare kleindochters.

1885.

Alphonse Daudet.

Onder de vele dingen die men in Cervantes bewonderen moet behoort ook dat de tweede helft van *Don Quijote* haast even fraai, neen nog fraaijer is dan de eerste.

Negen en negentig van de honderd schrijvers bezwijken op die proef. Zij hebben opgang gemaakt met eene gelukkige schepping; hunne eigenliefde en de toejuigchingen hunner medeburgers dringen hem om strijd eene herhaling te beproeven; zij wagen zich aan een vervolg. Helaas, zij hebben zich misrekend. Het tweede baksel valt minder goed uit dan het eerste, en eene dubbele teleurstelling is het einde, voor den schrijver en voor het publiek.

Men laat den auteur van *Tartarin sur les Alpes* slechts regt wedervaren, wanneer men, in tegenstelling met die mismoedige uitkomsten, dit vervolg op *Tartarin de Tarascon* met open armen ontvangt. Alphonse Daudet, *Tartarin sur les Alpes. Nouveaux Exploits du héros tarasconnais*. Paris, Calmann-Lévy, 1885. Het oude onderwerp is behandeld met eene nieuwe liefde. Aan de studie van het karakter zijn fijne trekken toegevoegd. De verandering van decoratie en van personeel doet nieuwe achtergronden ontstaan. Tartarin's beeld wint aan veelzijdigheid en aan scherpte.

Evenmin behoeft men voor Alphonse Daudet de geduchte herinnering van Cervantes te vreezen. De fransche romanschrijver uit de laatste jaren der 19de eeuw heeft zelf gewild

dat men hem meten zou aan den grooten spaanschen voorganger uit de eerste jaren der 17de. Een hoofdstuk van *Tartarin de Tarascon* draagt tot opschrift: ‘Gedenkwaardige zamenspraak van Tartarin-Quijote met Tartarin-Sancho.’ Zulk een titel staat met eene uitdaging gelijk, en wanneer ik zeg dat Daudet uit het hagchelijk tweegevecht met eere te voorschijn getreden is, dan heb ik het algemeen gevoelen op mijne hand. Aan weinig discipelen beleefde Cervantes tot heden zoo veel genoeg.

Wie is eigenlijk Tartarin, en hoe komt het dat wij in deze schepping van Daudet's fantasie ons verlustigen? Waarom, terwijl wij in den grond van ons hart Tartarin verachten, waarom blijven wij hem zekere genegenheid toedragen, alsof wij familie van hem waren en hij van ons?

Tartarin is de beligchaamde vrees. Niet de vrees eener vrouw (de vrouwen kennen in den regel deze aandoening niet), maar de beligchaamde vrees van een man. Tartarin's wezen is, een lafaard te zijn; en ieder onzer is zich bewust zulk een lafaard met zich om te dragen. De held van den romanschrijver is een vijand dien wij in onzen eigen persoon dagelijks te bekampen hebben, en dien wij om deze reden tegelijk liefhebben en haten. Hatén doen wij hem, want wij weten dat van alle ondeugden lafhartigheid de onmanlijkste is. Maar tevens kunnen wij niet nalaten hem een weinig te beminnen. Het spreekwoord heeft gelijk: het hemd is nader dan de rok. Tartarin, dit gevoelen wij, Tartarin is vleesch van ons vleesch en bloed van ons bloed.

Het bewijs dat Alphonse Daudet het zoo gewild heeft kan door derden niet geleverd worden. Zelfs moeten wij het onwaarschijnlijk achten dat Daudet op zekeren dag tot zichzelf gezegd zou hebben: ‘Thans ga ik het verschijnsel der vrees tot een voorwerp van zielkundige studie maken.’ Geroepen romanschrijvers redeneren niet op die wijs. Aannemelijker is de onderstelling dat Tartarin reeds in de grondverf en meer dan in de grondverf stond, toen Daudet nog op het denkbeeld komen moest hem van karikatuur tot type te bevorderen en den drager eener in de mannewereld onveranderlijk heerschende neiging van hem te maken. In elk

geval weten wij alleen met zekerheid dat er zulk een drager uit hem gegroeid is.

Dochter der vrees is de grootspraak: ook dit heeft Daudet juist gevoeld en levendig voorgesteld; en hier is het dat wij aanvangen een begin van verwijdering waar te nemen tusschen Tartarin en onszelf.

Dat wij altogader geboren lafaards zijn, wij kunnen noch willen het ontkennen. Maar wij stellen er onze eer in die zwakheid te overwinnen, en het eerste wat wij daarvoor te doen hebben, beseffen wij, is haar flink onder de oogen te zien. Wij wenschen de opregtheid onzer blooheid te bezitten.

Tartarin daarentegen drapeert de zijne in de plooiën van den heldemoed, en geeft zich daardoor aan onzen spotlust prijs. Lafaard als wij, is hij daarenboven een onopregt lafaard. Zijne grootspraak maakt scheiding tusschen hem en ons. Hij geeft toe aan zijn gebrek, inplaats van het te bestrijden, en wij lagchen om hem zooals wij in de eenzaamheid om onszelf zouden lagchen, indien wij aan onze vrienden verhaald hadden op de leeuwejagt geweest te zijn, en er geen andere trofee door ons thuisgebracht was dan een afgeleefd dromedaris.

Théophile Gautier verhaalt ergens dat zijn vriend Léon Gozlan, de goedgehartige en niemand leeddoende novelleschrijver, den naam had een voormalig zeeschuimer te zijn en een moord gepleegd te hebben op een koopvaardijkapitein. ‘Den moord heb ik gepleegd,’ plag Gozlan te verzekeren, wanneer argelooze nieuwsgierigen hem kwamen uithooren; ‘maar ik heb den kapitein opgegeten, ten einde ieder spoor der misdaad te doen verdwijnen.’

Daudet, weten wij, heeft van Tartarin een grootspreker gemaakt die, eenmaal verzonnen hebbende dat de kapitein door hem verslonden was, dit naderhand zelf zou zijn gaan gelooven. De provençaalsche zon heeft bij Tartarin de gaaf ontwikkeld zich voor een held en atleet te houden. Het liegen is bij hem tot eene tweede natuur geworden. Steeds ziet hij zichzelf in den lichtglans eener denkbeeldige stoutmoedigheid.

Dit lokaliseren maakt de voorstelling artistiek. Wij bewegen ons niet langer op het grenzeloos veld der menschelijke natuur

in het algemeen. Het zijn niet langer schimmen of afgetrokken denkbeelden die ons omgeven. Met Tartarin verkeerden wij in de kleine stad eener bepaalde provincie, onderdeel van een bepaald land. Wij hebben met kleinstedelingen uit het fransche Zuiden te doen. Tartarin is slechts een groot kind onder eene bevolking van groote kinderen. Zijne lafhartigheit gaat gepaard met al de lievenswaardige eigenschappen van het provencaalsch karakter. Er is in zijne grootspraak iets aanstekelijks - aanstekelijk als het blaauwe uitspansel, het schitterend zonlicht, de ruischende Rhône, het vonkelen van den muskadellewijn.

In het nieuwe boek als in het oude, van tien of meer jaren geleden, komt dit opwekkende, uitgestraald door Tartarin's belagchelijken persoon, dadelijk aan het licht, van het eerste hoofdstuk af.

Wij zijn in Zwitserland, aan het Vierwaldstätter-meer. De wonderlijk gebouwde lokomotief van een vermaard spoor-treintje heeft ons den Rigi opgestuwd. In het monster-hôtel op Rigi Kulm hebben wij met zeshonderd mede-toeristen het middagmaal gebruikt. Bij gunstig weder zullen wij morgenochtend vroeg, daarboven, gezamenlijk de zon zien opgaan. Alvast vervelen wij ons onuitsprekelijk. Zwijgend gingen wij aan tafel, zwijgend aten wij, zwijgend rezen wij op, zwijgend verspreidden wij ons in lees- en speelkamers en salons. Er lag over de zeshonderd der internationale kolonie, zaamgestroomd voor één nacht, als eene sneeuwlaag van wederzijdsche vervreemding. Het menschdom scheen tot geeuwen geschapen. De spraakzame Tartarin in persoon, gezwicht voor den algemeenen invloed, geeuwde mede.

Doch daar dringen uit het voorhuis de toonen eener wals van Strauss tot hem door, ingezet door de harp, de viool, en de klarinet, van drie reizende muzikanten, - en aanstonds verandert het tooneel. Tartarin vliegt overeind, grijpt Frau Professorin Schwanthaler om het middel, noodigt haar ten dans, wekt door zijn voorbeeld den ingedommelden levenslust der anderen op, roert en weert zich wat hij kan. Tien minuten later zijn de zeshonderd ledepoppen van daareven in drie honderd walsende paren verkeerd. Men walst in de

salons, in de speelkamers, in de leeskamers. Het geheele hotel Rigi-Kulm walst. Zes verdiepingen hoog, op de portalen der duizelingwekkende wenteltrap, walsen de zwitsersche kamermeisjes in nationaal kostuum. Tartarin's persoon doet de werking eener elektriseer-machine. Het wachtwoord was saaiheid, en hij stelt er geestdrift voor in de plaats. Waar hij verschijnt, daar ontdooijen de harten, trippelen de voeten.

Het verbaast u dat deze bloodaard den moed heeft, eerst de Jungfrau en daarna den Mont-Blanc te gaan bestijgen. Gij zoudt niet gedacht hebben dat hij in zulke mate de bezorgdheid voor zijne huid van zich afschudden kon. Gij kunt zijne doodsverachting niet overeenbrengen met zijne lafhartigheid. Gij houdt Tartarin op de Alpen voor eene schrijffout.

Toch niet. Tartarin waagt zijn leven ja, maar hij verkeert in den waan dat het gevaar denkbeeldig is. Hij trotseert gletschers, want hij stelt zich voor dat het enkel tooneeldecoraties zijn. Zijn stadgenoot en vriend Bompard heeft hem verhaald van eene Internationale Maatschappij tot Exploitatie van Zwitserland. Die maatschappij, heeft Bompard hem gezegd, organiseert valsche afgronden, valsche sneeuwvallen, valsche ijszeeën. Zij heeft valsche gidsen in hare dienst, die de reizigers uit valsche kloven redden. Zij bekostigt het onderhoud van valsche invaliden, die beweren deel te hebben uitgemaakt van het historisch korps der Zwitsers in de dienst van koning Karel X. Zij laat het zwitsersch landschap stofferen door kunstmatig zaamgestroomde dorpelingen, kunstmatig gegroept om het landelijk spreekgestoelte van door de Maatschappij bezoldigde nagemaakte predikanten.

Tartarin gelooft dit alles, en uit dit geloof put hij zijne onversaagdheid. Niets verbaast hem. De zangeressen der Salvation Army, die op de stoomboot hem traktaatjes in den zak stoppen, houdt hij voor vrouwelijke agenten der Maatschappij. Gaat hij op de gemzejacht, en maakt op het oogenblik dat er geschoten zal worden het dier zich wijselijk uit de voeten, hij lacht in zijn baard. Een vlugge knaap in dienst der Maatschappij, denkt Tartarin, heeft zich als gems. vermomd; en zonder bevreesing verneemt hij een half uur daarna, teruggekeerd naar de herberg, dat men het aangekleed

wild warme wijn heeft zien drinken in de keuken. Den grijzen zwitserschen soldaat, in de uniform van Karel X, geeft hij een drinkgeld en een knipoogje. Ik weet zoo goed als gij, wil hij zeggen, wie u heeft aangesteld, oude jongen. Knipoogjes geeft hij aan de gidsen van Mont-Blanc en Jungfrau, wanneer zij hem tot ernst vermanen. Waarschuwen zij hem voor eene lawine, hij zingt met luider stem een provençaalsche romance. De gidsen noemen hem den dapperen Franschman.

Het is zeer sceptisch en zeer ondeugend van Alphonse Daudet, ons die verklaring van Tartarin's heldemoed aan de hand te doen. Op hetzelfde oogenblik dat hij een loopje neemt met Tartarin, doet hij het ook met ons en dwingt ons tot zelfonderzoek. Ook uwe dapperheid, schijnt hij te kennen te geven, heeft meermalen enkel hierin bestaan dat gij u overtuigd hieldt ongevaarlijke gevaren het hoofd te bieden. Ook gij, toen gij van die zwitsersche Exploitatie-Maatschappij vernaamt, hebt lagchend tot u zelf gezegd: Twee semieten weten wat een bril kost.

Te vergeefs beproeven wij, met dat al, ons op Tartarin boos te maken. Wij kunnen het niet. Wij kunnen het evenmin als de russische nihilisten het konden, die, na op Rigi-Kulm hem één oogenblik voor een geheim agent hunner rijkspolitie te hebben aangezien, eerlang uit hunne dwaling ontwaakten en te Interlaken hem hun volle vertrouwen schonken.

Doch ik zeg te veel. Die Boris, die Bolibine, die Manilof, alegader zamenzweeiders tegen de russische maatschappij en tegen het leven van den czaar, alegader dynamiet-mannen (met een dynamiet-vrouwetje tot reisgenoot), hebben de doodsverachting als in het bloed. Zij vreezen noch de galg, noch den kogel, noch het Siberisch tuchthuis. Iederen dag hebben zij voor hunne zaak hun leven of hunne vrijheid veil. Hun is het tragische ernst met datgene wat voor Tartarin slechts een spel der verbeelding en een provençaalsche hebbelijkheid is. 'Bavard!' zegt Manilof binnensmonds, wanneer Tartarin aan het opsnijden gaat. 'Bavard!' herhalen de anderen. 'Bavard!' klinkt het ten slotte, bij het afscheidnemen, ook van Sonia's lieve lippen.

En aan den anderen kant, hoe beminlijk steekt in hare goedgehartigheid Tartarin's onschadelijke snorkerij tegen de

wreedheid en barbaarschheid dezer moordenaars en moordenaressen af! Tartarin zwetst, Tartarin pocht, Tartarin bluft, niemand ontkent het. Zijne woorden zijn die van een dollen stier, zijne daden die van een haas. Maar nooit, voor het minst, nooit stond hij den medemensch naar het leven. Zijne kogels hebben nooit andere gaten geboord dan in het laken zijner omhoog geworpen pet.

De man heeft iets innemends ja, en ter wille zijner zucht naar avonturen vergeven wij hem ieder gebrek. Met welgevallen volgen wij hem op zijne reis door het gebergte. Het is alsof onze eigen zorgen minder zwaar gaan drukken, wanneer wij met den levenslustigen burger van Tarascon den alpestok ter hand nemen en het gewaad van den alpinist aantijgen. Onze borst verruimt zich. De droomen onzer jeugd worden weder vaardig over ons. Wij ademen op nieuw in hooger lucht. *Tartarin sur les Alpes* is een goed boek, gaan wij zeggen, en gawe de Hemel dat ons leven een weinig gelek op die blijmoedige klimpartij, zoo ondernomen, zoo volbragt!

Ik moet er bijvoegen dat *Tartarin sur les Alpes* tevens een mooi boek is, in de zin van mooi uitgevoerd. *Aquarellen* noemt het titelblad de prenten die van stap tot stap het verhaal begeleiden; en dit woord geeft een goed algemeen denkbeeld van de nieuwe wijs van graveren welke men bij deze uitgaaf gevolgd is. Teekeningen met waterverf, teekeningen met oost-indische inkt, daarop gelijken deze illustraties meest van al, gekleurde en ongekleurde. Als graveurs maken zich de broeders Guillaume bekend, als teekenaars de heeren Aranda, De Beaumont, Montenard, De Myrbach, en Rossi. Vijf meesters die, zonder provençaalsche grootspraak, beweren mogen de kunst van illustreren een stap vooruitgebragt te hebben. Hunne vastheid van hand is niet minder opmerkelijk dan het zweven hunner fantasie.

1886.

Ernest Renan.

Sommige vereerders van Ernest Renan hechten meer waarde aan zijne historische dan aan zijne wijsgeerige geschriften. Zij bewonderen bovenal de verscheidenheid zijner kundigheden, en dien divinatorischen blik welke in het verleden aan bekende feiten en gestalten een nieuw aanzien geeft, of onbekende te voorschijn roept als uit het niet.

De schrijver dezer regelen erkent dat hij ook den denker Renan zeer hoog stelt. *Caliban, l'Eau de Jouvence, le Prêtre de Nemi*, die voortzettingen en uitbreidingen der *Dialogues Philosophiques* van 1876, zijn onder de geschriften van den tegenwoordigen tijd eenig in hare soort. Men vindt er afgetrokken wijsgeerige vraagstukken tot hunne eenvoudigste uitdrukking herleid niet alleen, maar ook toegepast op verschijnselen en belangen van den dag. Een andere Sokrates brengt er de filosofie uit den hemel op de aarde. Ernest Renan, *Le Prêtre de Nemi*, drame philosophique. Parijs, 1885, 6^e uitgaaf.

De stelsels van Kant, Fichte, Hegel, Schelling, doen denken aan paleizen van Versailles, aan napoleontische legerscharen, aan linieschepen uit de dagen van Nelson. Het is iets zeer uitgebreids en zeer indrukwekkends. Men verdwaalt er in, als in een ander bosch van Fontainebleau. Men gaat in de meening verkeeren dat de wijsbegeerte eene alles omvattende wetenschap is, zwaarwigtig van aard en uitlopend op grootsche resultaten.

In vergelijking van die beroemde systemen uit de eerste helft der 19de eeuw ziet het stelsel van Ernest Renan er mager genoeg uit, en steekt het met niet veel bijzonders van wal.

Hetzelfde kan men van Renan's uitkomsten zeggen. Hij brengt het niet verder dan het mededeelen van hetgeen hijzelf noemt *certaines idées qui me sont venues sur les choses humaines*.

Dit is echter zijne schuld niet. Van Kant tot Schopenhauer is door de wijsbegeerte somtijds meer beweerd en meer verzekerd dan zij striktgenomen verantwoord kon. De reactie tegen die overdrijving mogt niet uitblijven, en het strekt de tweede helft onzer eeuw niet tot oneer in naam der stellige wetenschappen de wijsbegeerte tot de orde geroepen te hebben.

Ongetwijfeld is Ernest Renan een medevertegenwoordiger dier terugwerking, gerigt tegen het spekuleren *à perte de vue*. Maar hij is dit met mate. Met de mannen der spekulatieve filosofie blijft hij van oordeel dat het heelal of de natuur naar een doel streeft. Met hen neemt hij aan dat er eene absolute gerechtigheid bestaat in wier openbaring de wanklanken van het tegenwoordige zich eenmaal zullen oplossen. Met hen houdt hij aan den kategorischen imperativus vast, en spreekt over hoogste verplichtingen aan welke sommige menschen zich in geen geval onttrekken mogen. Kortom, hij is aan den eenen kant zoo weinig een scepticus, aan den anderen zoo weinig een positivist of een materialist, dat hij eer te veel dan te weinig gelooft.

Des te aangenamer is zijn onderhoud wanneer hij over *les choses humaines* begint. Men heeft te doen met een wijsgeer die al het menschelijke belangstellend gadeslaat. Zijne zwakheden, zijne vooroordeelen, zijn geloof, of hoe men het noemen wil, maken hem dubbel aannemelijk als leidsman.

Dat hij daarvoor gehouden wil worden, staat vast. Men verlaat de eenzaamheid der hooge historische en taalstudien niet; men beproeft niet gemeenzame zamenspraken over het levens- en wereldraadsel te schrijven; men giet die dialogen niet nog eens over en over, tot zij een wijsgeerig drama gaan vormen, indien men niet gedreven wordt door de zucht een uitgebreid publiek te voldoen. Ernest Renan wil prediken

voor een talrijk gehoor; wil op groote schaal de onkerkelijke biechtvader zijner onkerkelijke tijdgenooten zijn.

En dit doel bereikt hij. Van *le Prêtre de Nemi* zijn in minder dan veertien dagen 10.000 exemplaren verkocht; en zelfs heeft de uitgever moeten aankondigen dat er buitengewone maatregelen door hem genomen waren ten einde aan de vele aanvragen tijdig te kunnen voldoen.

Dit streven naar populariteit, verklaarbaar in zichzelf, is het nog meer wanneer men over de wijsbegeerte denkt gelijk de heer Renan. Hij beschouwt haar als eene zaak waar alle menschen belang bij hebben, en niet enkel een klein getal ingewijden. Een kwanswijs diepzinnig spraakgebruik, hetwelk onder een schijn van wetenschap onkunde verbergt of misverstand kweekt, wordt als onwijsgeerig door hem verworpen. Hij spreekt de taal van het gemeene leven, en is voor een ieder verstaanbaar.

Men heeft op *le Prêtre de Nemi* de aanmerking gemaakt dat de wanhopige ontkenning van het drama een démenti geeft aan de hoopvolle voorrede. Die inleiding, heeft men gezegd, opent vooruitzigten en ademt verwachtingen welke door het stuk niet vervuld worden. Antistius, de vertegenwoordiger van het ideaal, komt jammerlijk om. Het veld blijft aan de botheid en de dweepzucht der bijgeloovige schare; aan de berekening eener sluwe en zelfzuchtige aristokratie, welke te haren behoeve de hartstogten van het volk exploiteert; aan eene kleingeestige en bekrompen vaderlandsliefde, blind voor de algemeene en hoogere belangen van het menschelijk geslacht, of van sommige bevoorregte volken.

Wanneer men echter op den persoon der sibylle Carmenta let, dan verliest die bedenking haar gewigt. Antistius gaat onder, wel is waar; maar Carmenta, draagster van hetzelfde beginsel hetwelk door Antistius voorgestaan was, blijft leven. Carmenta doodt Casca. Van Carmenta's lippen vloeijen de profetische woorden welke den triomf van het ideaal aankondigen en met de optimistische voorrede overeenstemmen.

Wanneer het gerucht zich verspreidt dat Casca door Carmenta ter dood gebragt is, en een der omstanders in overweging geeft 'de surveiller cette fille', dan antwoordt een

ander: 'Laissez. La femme n'est rien sans l'homme. Antistius est mort. Demain, il ne sera plus question de Carmenta.'

Maar het is de schrijver niet die dit zegt. Metius zegt het; Metius, dien de schrijver veracht; Metius van wien het in de voorrede heet: 'Ganeo sera pardonné avant lui!'

De sibylle, dunkt mij, is de bekoring van het stuk, en allermeeft om harentwil blijven wij, welke harde waarheden de schrijver overigens voordrage, zijne wijsbegeerte liefhebben.

Laat ons elkander niet met hersenschimmen vleijen. Gezien bij het tegenwoordig licht der stellige wetenschap (dat licht, men bedenke het, geeft zich noch voor elektrisch noch voor gaslicht uit en stelt zich tevreden met het werpen van een matig schijnsel,) bij dat licht vertoonen de eerste beginselen van het ondermaansche geen verkwikkelijk of hart verheffend schouwspel.

De fabel der priesterlijke erfopvolging, onder de bedienaren van Diana's heiligdom bij het meer van Nemi, laat een op het leven betrapte feit doorschemeren. Wanneer werd Rome geacht voor goed gesticht te zijn? Eerst toen de eene broeder den ander doodgeslagen had. Zoo werd ook geen Nemi-priester voor wettig erkend, gewijd overeenkomstig den wil en de wenschen der godin, tenzij hij met eigen hand zijn voorganger het leven had benomen.

Wij kunnen het onaangenaam vinden de menschelijke zamenleving te zien schilderen als eene instelling welke in geweldenaarij en misdaad wortelt, maar wij mogen die afbeelding niet onwaarschijnlijk noemen. Al hetgeen wij weten omtrent den oorspronkelijken staat der bijzondere volken waaruit het menschelijk geslacht is zamengesteld, al hetgeen wij dienaangaande met eenige zekerheid gissen kunnen, dwingt ons te gelooven dat nergens in den aanvang een paradijsstaat aangetroffen is. Hetgeen wij het regt en de deugd noemen is in het begin overal met voeten getreden. Overal is bloed vergoten. Overal waar zich de heerschappij van een Caïn gevestigd heeft, is te voren het graf van een Abel moeten gedolven worden.

Let ook op, dat elke zegevierende en zich handhavende nationaliteit altijd ontstaan is uit een voorspoedigen oorlog.

Nog heden wordt de beteekenis der natiën door hare strijdkrachten bepaald, te land en ter zee. In plaats van nog heden, moest ik zeggen bij toeneming. Een volk dat maar eene geringe vloot bemannen of slechts weinig troepen in het veld brengen kan, geldt in onzen tijd niet voor een beschavingsvolk. Beschavingsvolken zijn alleen de groote mogendheden, en de grootheid van deze wordt naar het cijfer harer kanonnen berekend.

In den boezem van wezens welke eene natuurlijke neiging hebben op die wijs Staten te vormen, maken de edele gevoelens vanzelf eene uitzondering. Het eigenbelang voert bij hen den boventoon. Hunne vaderlandsliefde is nationaal eigenbelang. Loopt het hun tegen, dan laten zij ook dit nationale los en streven alleen naar zelfbehoud. In plaats van hunne ongelukken toe te schrijven aan hunne ondeugden of hunne domheid, stellen zij de oorzaak op rekening van hemelsche magten die hun vijandig zijn en welke zij verzoenen moeten. Uit kortzigtigheid worden zij bijgeloovig, en van bijgeloovig dweepziek.

Een gedeelte hunner rampen wijten zij aan hetgeen zij den eigenwaan of de ingebeelde wijsheid van sommige hunner medemenschen noemen. Profeteert Garmenta dat eenmaal op aarde de gerechtigheid heerschen zal, dan vinden zij dit gek. Nog onzinniger klinkt in hunne ooren Carmenta's voorspelling dat het latijn bestemd is wereldtaal te worden. Den hervormer Antistius straffen zij met den dood, hoewel hij niets anders doet of beoogt dan voor het bijgeloof eenige verlichte denkbeelden in de plaats te stellen. De woorden staatkunde en staatkundige droomerij achten zij gelijkloovig. Eene pest van zijn land noemen zij den man en staatkundigen hervormer die gelooft dat dit land bestemd is eene grootsche rol in de wereldgeschiedenis te vervullen. Er zijn geen andere duurzame gouvernementen dan de gelijkvloersche, beweren zij. Slechts revolutionairen, en andere vijanden der algemeene zaak, stemmen dit niet toe.

De onderpriester Ganeo is van het gemeene in de menschelijke natuur de getrouwste uitdrukking. Voor Ganeo is de godsdienst louter boerebedrog, en hij speelt met dezelfde

onbeschaamdheid voor priester als hij desgevraagd voor kwakzalver spelen zou. Het vaderland bestaat voor hem evenmin als de goden. In den oorlog moet men bovenal zorg dragen niet gedood te worden, en de beste soldaat is hij die op zijn tijd wegloopt, of het dus weet aan te leggen dat anderen het leven verliezen in zijne plaats.

Lafhartigheid is de dapperheid van den wijze.

Tegenover deze laagheden stelt Ernest Renan de hooge roeping der sybille. ‘Mijne dochter’, zegt Antistius tot Carmenta, ‘een ieder is gebonden aan zijn plicht. In den veldslag zegt men niet tot zijn buurman: het is hier te gevaarlijk voor mij; kom mij vervangen. Men sterft op de door het lot aangewezen plaats. Geen omwenteling zal ooit den mensch ontslaan van de verplichting zich op te offeren ter wille van het aan de natuur gesteld doel. Aan ijdele voorwerpen kan men ijdele geloften doen, die tot niets binden. Maar een gelofte aan het vaderland, aan de eer, aan den plicht, verjaart nooit. Carmenta, uw onfeestelijk zwart gewaad zal in de volgende eeuwen het herkenningsteeken eener edele legerschaar van vrouwen worden, die de godsdienst zullen vragen haar eene levenstaak voor te schrijven en wier afzondering de onafhankelijkheid van haar karakter waarborgen zal.’

Carmenta heeft oogenblikken dat zij hare krachten voelt te kort schieten. Maar het beter ik komt telkens weder boven. ‘Zusters’ is haar laatste woord, ‘zusters in het zwart wier drom de toekomst mij vertoont, indien men ooit in naam der rede uw sluijer wil komen verwijderen, wijst ze af die u de vrijheid aanbieden en volhardt bij uw voor dood en leven gegeven woord. Schande is het, wanneer men eenmaal de goddelijke dwaasheid gesmaakt heeft, zich te bekeeren tot het gezond verstand. Alléén onder de bruiden legt de verloofde van den heiligen waanzin eene onverbreekelijke gelofte af.’

Dit is niet de éénige trek waaraan men gevoelt dat deze wijsgeer een Franschman is, het woord rigtend tot een volk dat het katholicisme belijdt en de pleegzusters in eere houdt. Zijn drama vloeit over van toespelingen op fransche toestanden.

De hoofdzaak echter is dat zijne wijsbegeerte der staatkunde de graauwe theorie schuwt en zij zich onder de bescherming van den groenen levensboom stelt.

Het is waanzin, in eene wereld als de onze, met Antistius zich vrijwillig op te offeren voor een denkbeeld, of gelijk Carmenta zich aan de dienst van het ongeluk te wijden. Voor de regtbank der wetenschap kan men dit niet verantwoorden. De heer Renan kan niet bewijzen dat er aan de natuur een doel gesteld en dat dit doel edel is; edeler dan de leer van het zelfbehoud *quand même*, door Ganeo gepredikt. Evenmin kan hij aantonen dat de mensch gehouden is naar dat doel der natuur, - hetwelk hij niet kent - zijn leven in te rigten. De opperpriester zegt, de sybille herhaalt het, maar op ons waarom? blijven zij het antwoord schuldig.

Het is, naar men ziet, eene wijsbegeerte welke zich tot het waarnemen en opteekenen van feiten bepaalt, het aan de toekomst overlatend daarin orde of eenheid te brengen.

Maar die blaam is tegelijk haar lof. Het ondermaansche is nu eenmaal dus zamengesteld dat wij boven de massa der lage neigingen, die den hoofdinhoud der menschelijke maatschappij vormen, hier en ginds een wegwijzend schijnsel zien zweven, gelijk uit in ontbinding verkeerende stoffen zich fosfergloed ontwikkelt. Het is geen zelfbegoocheling, het is eene werkelijkheid. Hoe het komt weet niemand, maar het onzinnige stelt de wet aan het verstandige, en het verstandige leeft eerst met zichzelf in vrede wanneer het voor het minst als leus aanneemt naar het onzinnige zich te regelen. Hoewel de volken en de Staten zijn voortgekomen uit de zelfzucht, er heerscht een algemeen gevoelen dat dit niet is zooals het behoort. De wereld wordt voortgedreven door een duister besef dat dezelfde toewijding, welke zij dagelijks ontrouw is, hare eigenlijke bestemming vertegenwoordigt.

1885.

Julius Stinde.

I

Sedert Fritz Reuter maakte geen duitsch fantasieschrijver zulk een opgang, als nu onlangs Julius Stinde. In minder dan één jaar beleefde de Frau-Buchholzreeks meer dan twintig, meer dan dertig uitgaven. Prins Bismarck in persoon juichte mede, en vereerde den schrijver zijn compliment. *Die Familie Buchholz*, 32ste Druk; *Der Familie Buchholz zweiter Theil*, 25ste Druk; *Buchholzens in Italien*, 26ste Druk, 1884-1885. Berlijn, Freund & Jeckel. - Prins Bismarck's eigenhandige brief van dankbetuiging aan den schrijver is door de dagbladen openbaar gemaakt.

En wie is Frau Buchholz?

Dit met weinig woorden te zeggen, valt zoo gemakkelijk niet, allerminst voor een vreemdeling. Zelfs een gewoon Duitscher moet er tegen opzien. Men behoort er een geboren Berlijner voor te zijn.

Ik overdrijf maar weinig, wanneer ik betuig, dat Reuter's platduitsch vaak lichter te verstaan is, dan het berlijnsch van Stinde. Hier reikt noch kennis der taal van Lessing toe, noch kennis der taal van Von Scheffel. De grens der woordenboeken wordt voelbaar. Het is eene soort van moederlijke en gemoedelijke duitsche dievetaal voor berlijnsch huiselijk gebruik.

En Frau Buchholz?

Een kind van zijn tijd noem ik den schrijver onzer dagen, die voor het schilderen eener nationaliteit zijne keus op eene

huismoeder vestigt. Hij laat recht wedervaren aan eene neiging zijner eeuw. De vrouwelijke emancipatie zit in de lucht, en wij moeten blijde zijn, dat wij geen russische nihiliste te zien krijgen. Julius Stinde is niet alleen een man van geest, maar ook een man van het ware midden. Hij weet maat te houden.

Of hoe ware u te moede geweest, indien hij op de openbare markt een stoel of eene tafel beklommen, en onder kwakzalvers-trompetgeschal u toegeroepen had: Aanmerkt hoe Duitschland sedert 1870 tot het besef zijner magt ontwaakte, hoe Berlijn van eene provinciestad eene wereldstad met meer dan een millioen inwoners werd, hoe groot en goed keizer Wilhelm en dat prins Bismarck zijn profeet is!?

Nu hij daarentegen (want dit alles lag hem op het hart, en het moest er af), nu hij het u laat zien in den spiegel der verbazing, der naieve zelfvoldoening, der beminnelijke vaderlandsliefde van eene derde, nu vermaakt hij u. Gij waardeert het opnieuw in den schrijver, dat hij zichzelf dus in bedwang heeft, en met welgevallen bemerkt gij, dat zijne humane satire een uitgeslapene verraadt. Dat het niet al goud is wat blinkt, niemand weet het beter dan hij.

Maar wie is Frau Buchholz?

Het is u bekend, dat de Berlijners bij de andere Duitschers voor onopgevoed volkje en eenigszins voor lomperds doorgaan. Voor onhartelijke lomperds, voeg ik er bij. Er is daarover te Hamburg en te Dresden, te Stuttgart en te Munchen, maar één stem. Niemand betwist Berlijn het regt, zich de hoofdstad der intelligentie te noemen. Maar die beroemde professoren waarover men er struikelt; die fraaije militairen welke het over hun eigen sabels doen; waar komen zij vandaan? Slechts bij uitzondering zag Berlijn hen geboren worden, en de minsten werden met Spreewater gedoopt. De echte Berlijner, luidt het harde vonnis, is noch welgemaakt, noch welbespraakt, noch welgemanierd, en draagt maar zelden een welgeplaatst hart met zich om.

Van die miskenning heeft, uit erkentelijkheid voor het gul onthaal, dat Berlijn den elders geborene bereidde, Julius Stinde zijne aangenomen vaderstad willen wreken; en op die

wijs is, met inbegrip van hetgeen ik reeds noemde, Frau Buchholz ontstaan, de onsterfelijke Frau Buchholz.

Verbeeld u eene berlijnsche Tante de Harde uit de tweede helft der 19de eeuw, maar twintig of vijf-en-twintig jaren jonger dan Daatje Leevend's vriendin, en behept met twee huwbare dochters. Hoewel zij haar man, die in sokken en geweven onderbreken doet, eene warme genegenheid is blijven toedragen en niemand haar Karl eene stroobreedte in den weg mag leggen, het uithuwelijken dier twee mooie jonge meisjes beschouwt zij niettemin als hare eigenlijke levenstaak. *H i e r h e n g e l t m e n n a a r s c h o o n z o o n s*, zou een geschikt opschrift boven de deur harer woning in de Landsbergerstrasse zijn.

Maar zij hengelt met eene onbeschaamdheid van zoo goedaardige soort; zij bemint hare kinderen zoo opregt; zij beschouwt het als zulk eene heilige taak, het nieuwe duitsche vaderland voor ontvolking te behoeden; bovenal, bij de pinken zonder wedergade, spreekt en schrijft zij zulk eene pittoreske taal, dat men onder het lezen haar alles vergeeft.

Spreekt en schrijft, zeg ik met opzet, want met uitzondering van enkele tusschenvoegsels van den auteur, is steeds Frau Buchholz aan het woord, en zij alleen. *H a r e* brieven zijn het die men leest, *h a r e* bijdragen voor eene berlijnsche courant, *h a r e* reisherinneringen. Zoolang zij spreekt verflauwt uwe belangstelling geen oogenblik.

Emmi was aan den man, en er behoefde alleen nog voor Betti gezorgd te worden. Doch niemand meene dat dit eene kleinigheid was! Betti was de oudste, men had haar reeds eenmaal bedankt, en met hare tweede liefde vlotte het niet. Waar bleef de jonge Felix?

‘Eindelijk en ten laatste’, verhaalt de bekommerde moeder, ‘kwam er antwoord op die vraag in de gedaante van een briefje van Herr Marx, die mij om een onderhoud vroeg. Herr Marx, herinnert gij u, is zijn boezemvriend. Ik bescheidde hem tegen den volgenden Vrijdag, omdat Betti dan op visite moest, en met klokslag van zessen zat ik in de aan-kante kamer hem op te wachten. “Maak de voorafsprak kort”, verzocht ik, en bood, tot opwekking der levensgees-

ten, hem een glas portwijn aan, want de jonge man zag er uit alsof hij daaraan behoefte had. “Gij kunt zonder omwegen spreken, op het ergste ben ik voorbereid.” - “Ik breng goede tijding”, zeide hij. - “Dan maar terstond er mede voor den dag.”

De zaak was, stotterde Herr Marx, dat Herr Felix niets liever verlangde dan Betti ten huwelijk te vragen, en dit sedert lang gedaan zou hebben, ware het niet dat hij, vóór zijne kennismaking met haar, zich vertuid had aan eene jonge Berlijnsche uit de volksklasse, die hem niet wilde loslaten. Medea had gedreigd schandaal te zullen maken tot in de kerk toe, indien Jason eene andere durfde trouwen. Daarom was Felix Berlijn ontvlugt, en had hij door zijne afwezigheid Betti in den waan gebragt, dat zijne vroegere beleefdheden maar coquetteren geweest was.

Herr Marx zweeg een oogenblik, en Frau Buchholz riep uit: ‘Berlin, Berlin! was machtst Du aus den Menschen! Und solche Geschichten nennen Sie gute Nachricht? Ich danke!’

Maar wanneer zij verneemt, dat de Ariadne van het publiek bal intusschen met een handwerksman getrouwd en Herr Felix vrij is, dan komt zij tot andere gedachten en gaat haar man roepen, den voortreffelijken Karl. Hij zegt: ‘Wie zonder zonde is, werpe op Herr Felix den eersten steen!’ - ‘Ik wil hopen, Karl, dat gij mede moogt werpen!’ antwoordt zij.

Karl lacht en zegt tot Herr Marx: ‘Kom morgen om bescheid, of Herr Felix nog altijd door Betti bemind wordt’. - Maar dit vindt de moeder onbetamelijk of onvoorzigtig. ‘Herhaal uw bezoek n i e t,’ zegt zij tot Herr Marx, ‘dit zou Betti's argwaan wekken; maar, staat deze roode hyacinth morgen voor het tweede venster aan de straat, dan is er hoop.’

Zoo gebeurt het inderdaad, niet meer en niet minder dan indien de eerzame Betti eene Dame aux Camélias geweest ware. De gelukkige moeder verhaalt aandoenlijk omstandig, hoe zij, bij het gerepareerd worden van het gebroken hart harer dochter, met goed gevolg zelf de behulpzame hand bood:

‘Nadat Herr Marx vertrokken was en mijn Karl mij gezel-

schap gehouden had bij de thee, ging hij nog een uurtje z u B i e r e , en ik bleef Betti zitten opwachten. Spoedig verscheen zij, en was best te spreken. Zij had de vriendinnen hare Kerstvertelling voorgelezen, die algemeen in den smaak gevallen was. Alleen had Amanda Külecke gezegd: “Kind, ge hadt er meer liefdesgeschiedenissen doorheen moeten vlechten, gelukkige of ongelukkige, dat doet er niet toe.” - Mijn hart begon te kloppen, en uitvorschend vroeg ik Betti: “Zoudt ge dat inderdaad niet eens beproeven?” - “Eene gelukkige liefde schilderen?” antwoordde zij weemoedig, “ik kan toch niet met tranen schrijven!” - Maar ik liet den draad mijner gedachten niet los, en, al klopte mijn hart hoe langer hoe sterker, zoodat de woorden er bijna niet uit wilden, ik zeide: “Ge zoudt bij voorbeeld het geval kunnen nemen van twee jongelui, die elkander liefhebben zonder dat het noch van de eene, noch van de andere zijde tot een bekentenis gekomen is. Hij, onderstel ik, gaat op reis. In den vreemde wil hij geld gaan verdienen, en eerst terugkomen wanneer hij genoeg meent te hebben. Zij, onderwijl, vergeet hem.” - “Vergeet hem?” vroeg Betti, met groote oogen mij aanstarend, “maar dan heeft zij hem nooit liefgehad!”

“Dus hebt gij Herr Felix nog altijd lief? Maar weet gij om welke reden hij heengegaan is?” liet ik onbesuisd mij ontvallen. Eene congestie naar het hoofd zou mij op dat oogenblik dienstig geweest zijn, want ik voorzag, dat Betti buiten zichzelf geraken zou. Maar zij bleef rustig, en fluisterde naauwelijks hoorbaar:

“Ik geloof dat hij mij t e m i n vond.”

Met de handen had ik mij aan de sofa geklemd, want ik m o e s t mij aan iets vasthouden. Allengs ontsloten zich nu mijne vingers weder en ik schepte adem. “Betti”, zeide ik, “wees zoo goed en zet de roode hyacinth voor het andere venster. Zoo digtbij ruikt zij te sterk.”

Betti deed wat ik haar vroeg, en ik wist nu dat zij vergeven en vergeten zou, i n d i e n haar te eeniger tijd iets ter oore kwam. Ook prees ik in gedachte de wijsheid van mijn Karl, die alles geweten en niets aan de groote klok

gehangen had. Want hoe ligt vergaloppeert zich een mensch!

“Is er bezoek geweest van avond, dat u in de aan-kante kamer zit?” vroeg Betti.

“Iemand is met papa over zaken komen praten”, antwoordde ik op den onverschilligst mogelijken toon.

Daarna keuvelden wij over allerlei, dat onze koude kleederen niet raakte; maar Betsy vermeed, zich uit te laten of zij al dan niet weder aan de schrijverij zou gaan doen, en ik, ik paste op, dat ik mij niet verpraatte. Eindelijk kwam Klaas Grootevaak ons poeder van droomen in de oogen strooijen, en wij gingen naar bed. Nu, de hyacinth stond waar zij staan moest.’

Tot opheldering dient dat Betti, in hare wanhoop, zich reeds voorgenomen had in den dienst der Heilige Katharina te treden, en, hetzij als gouvernante, hetzij als schrijfster of als schilderes, bij eventueel overlijden van vader en moeder, zich onafhankelijk te maken. Vandaar die ten gehoor gebragte Kerstvertelling. Het was Betti's eerste proef van hetgeen hare moeder *das Schriftstellern* noemde.

Helaas, met Betti's aanleg voor de letteren stond het eveneens geschapen als met haar aanleg voor de kunst en Emmi's aanleg voor de muziek. Lieve jonge vrouwen en aanvallige jonge moeders te worden, - dit was de eenige aangeboren neiging der meisjes. Emmi debuteert eerlang met tweelingen.

In Maart 1884 zou, ter eere van prins Bismarck's 70sten verjaardag, door de berlijnsche studenten en burgers een vermaarde fakkeloptogt gehouden worden; en Frau Buchholz stond, met haar Karl en hare Betti, onder de menigte.

Karl, verhaalt zij, geraakte door het schouwspel in vuur:

“Seht um Euch”, begann mein Karl lebhaft wieder das Gespräch. “Die Zeit, in der wir leben, ist so gross, das wir sie kaum zu fassen vermögen. Die Jugend von heute erwächst in einem anderen Deutschland als wir. Es ist nicht mehr das arme Vaterland, dass sein Sohn um so tiefer beklagen musste, je inniger er es liebte.”

“Schade, dass wir keinen haben”, sagte ich achtlos.

“Wir müssen uns mit Schwiegersöhnen behelfen”, neckte mich mein Karl.

Um den Eindruck zu verwischen, den diese Aeusserung auf Betti ausüben konnte, erwiderte ich ablenkend:

“Töchter thun schliesslich ganz dasselbe!”

Deze plaats is een der sleutels van het boek.

Voor het kweken van een nieuw geslacht dat, te rekenen van 1900, zich aan Duitschlands ontluikende grootheid het hart zal kunnen ophalen, zijn jonge Deutsche mannen noodig. Maar die mannen, wat zouden zij aanvagen, indien er geen jonge Deutsche vrouwen waren? Frau Buchholz verkondigt eene onsterfelijke en levenwekkende waarheid: ‘Töchter thun schliesslich ganz dasselbe.’

II

Er is de Germania van het Niederwald, en er is Frau Buchholz van Berlijn. De eerste een reusachtig standbeeld, monumentaal gedrapeerd; de laatste eene statuette in het vrouwelijk modegewaad van 1885. Een chignon, een pouff, en al hetgeen verder tot het toilet eener welgestelde burgerdame van middelbaren leeftijd behoort, wier man een bloeienden kousenhandel drijft. Wat echter uitdrukking, bewegelijkheid, in één woord karakter betreft, geloof ik, dat de statuette het wint; - ook al zegt Frau Buchholz van zichzelf, dat zij ietwat vleezig en ietwat kort of, gelijk zij het noemt, *e t w a s u n t e r s e t z l i c h v e r a n l a g t* is.

Er kan niet aan getwijfeld worden, dat Dr. Stinde's bedoeling geweest is in deze berlijnsche type de hedendaagsche duitsche beschaving te teekenen. De nieuwe Germania geeft hij ons; Germania, gezien door een omgekeerden tooneelkijker, met het kleine glas naar voren. Vandaar zijne waardering, en vandaar zijne satire.

Het werk vloeit over van trekken, die ons den duitschen landaard doen liefkrijgen, lief om de hartelijkheid die den grond van zijn wezen uitmaakt. Het leven, dat ons geschilderd wordt, is in den beminlijksten zin van het woord een natuur-, en vóór alles een familieleven. Met somtijds aandoenlijke trouw hangen de leden van hetzelfde gezin elkander aan; nemen in hunne genegenheid andere huisgezinnen

op, die met hen tot denzelfden kring van vrienden behooren; en gevoelen zich zamen omstrengeld door den band van één hartstogt voor het groote duitsche vaderland.

Bij veel fijnheid is er óók veel en nõg meer warmte in deze teekening van een algemeen bestaan, waarbij eene natie den achtergrond vormt, de vriendschap en de bloedverwantschap het middenvak innemen, en uit dit laatste de bijzondere personen naar voren treden. De schrijver heeft een vasten grond van medegevoel onder de voeten. Nooit zullen zijne landgenooten, ook dan niet wanneer hij hunne kleingeestigheden in het licht stelt, hem kunnen verwijten, dat hij hen niet bemint. Geen andere muze is hem zoo vreemd als de hooghartigheid, welke, bij het berispen van nationale fouten, haar uitgangspunt neemt in een verwijtend cosmopolitisch ideaal.

Ik geloof niet, dat Stinde met voorbedachten rade, of uit berekening, deze gunstige stelling gekozen heeft. Veeleer ontvangt men den indruk, dat hij is zooals hij zich geeft, en hij, bij het ontvouwen van het sympathiek karakter, dat hij heeft aangenomen, de natuur te baat heeft. Maar dit is zeker dat hij zijne stad- en landgenooten niet spaart, en er door hem, van de genegenheid die hij weet in te boezemen, een ruim gebruik wordt gemaakt voor het handhaven van de regten der kritiek.

‘Ik hoop,’ schreef prins Bismarck den auteur, ‘dat de dagen van Frau Buchholz vooreerst niet verkort zullen worden door het verdriet, dat zij aan Frau Bergfeldt beleeft, en haar voortbestaan u gelegenheid geven zal door vroolijke schilderingen ons nog menigmaal te vermaken.’

Niets vermakelijker inderdaad, maar ook niets kleinsteedscher, dan het antagonisme van Frau Buchholz en Frau Bergfeldt. Moest dáárom de oorlog van 1870 gevoerd, en Berlijn eene wereldstad worden? Zoo concurreeren, zoo krieuwen, zoo vangen elkander vliegen af en brengen elkander steken onder water toe, twee moeders van volwassen dochters op één dorp. Wat zeg ik? Het huis Buchholz en het huis Bergfeldt doen aan twee loopenden denken, waarin twee vijandige klokhennen, ieder de vleugels bewegend tot bescherming van

eigen kroost, kakelend op- en nederschrijden. Het geestige in het leven der kippen wordt door Frau Buchholz niet overtroffen. Zij zelf behoort tot de orde van het pluimgedierte.

Reist zij naar Italië, vergezeld door haar man en haar broeder, dan komt haar natuurlijk verstand luimig in verzet tegen de pedanterie van kunstbeoordeelaars en kunsthistoriëschrijvers. Voor de schoonheid van het landschap, voor het karakteristieke in de menschen, heeft zij een geopend oog en een deelnemend hart. *Buchholzens in Italien* is een kostelijk geschrift, benijdenswaardig en beschamend vrolijk; dubbel vrolijk wanneer men het met sommige italiaansche reisverhalen mijner kennis vergelijkt. Het wekt de herinnering van Alphonse Daudet's Tartarin, den held van Tarascon, die een togt naar Algerië ondernam, en in den waan verkeerde Shangai bezocht te hebben.

Doch Julius Stinde gevoelt zeer goed, dat zoolang Berlijn voortgaat slechts de heugenis van Tarascon te verlevendigen, de stad met hare één millioen inwoners nog maar eene provinciëstad is, en eene grootsprekende provençaalsche provinciëstad daarenboven. Zijne Frau Buchholz blijft een gansje, eene vrouwelijke Pieter Spa met krachtiger elbogen. Zij geniet van het comfort der sleeping-cars, tusschen Berlijn en Munchen, met de gulzigheid eener misdeelde: 'Der Länge nach im Bett liegen, und dennoch nach Italien zu kommen - dies ist förmlich überirdisch.' Met in het geheel niet metropolitaansche waardigheid lept zij uit de cognacfleisch. Van de italiaansche vrouwen wekken het meest de waschvrouwen hare belangstelling. Ziet zij op straat, te Napels of te Genua, polypen braden en door den kleinen man verslonden worden, zij denkt aan het meer bevoorregt volk te Berlijn, met zijne worst en zijn bier: 'Ueberall die Tausende von Menschen, und jeder ist vergnügt und trinkt sein Bier. Wenn man auch nicht immer weiss, was in der Wurst ist, so viel steht sicher fest: Polyp is nicht darin!'

Er wordt te Berlijn eene Nationale Nijverheids-Tentoonstelling gehouden, en Frau Buchholz zou Frau Buchholz niet zijn, indien zij de gelegenheid verzuimde een kijkje van dit vaderlandsch vredefeest te nemen. Zij en hare dochters,

haar man, haar broeder, een vriend van den huize die op de voordragt staat als schoonzoon te worden aangehecht, - e n c o r p s gaan zij er heen. Veel verrukt hen, veel bewonderen, veel prijzen zij. Zelfs prijzen de heeren zoo uitbundig de likeuren en de bieren - van welke gratis geproefd mag worden - dat zij eene verheuging aankrijgen. 'Onkel Fritz' gaat aan een tentoongesteld kamer-orgel een koraal zitten spelen, en bij 'mijn Karl' komt met het bier ook de barmhartigheid boven. Hij houdt met luider stem eene toespraak, en verdiept zich in meewarige beschouwingen over de menschelijke lotsbestemming in het algemeen. Er vormt zich eene groep verbaasde omstanders. De menschen beginnen zich af vragen wat dit spektakel beduidt. Wij wanen eene kermis ten platten lande bij te wonen. De stedelingen zijn dorpingen geworden, en gedragen zich als boeren.

Met hare geknakte Betti begeeft Frau Buchholz zich naar eene badinrigting in den omtrek van Berlijn, ten einde het meisje wat afleiding te bezorgen. Het geknakt-zijn van Betti moet verstaan worden naar den geest, niet naar het uitwendige; want het in de liefde teleurgesteld meisje is juist in den laatsten tijd s e h r z u g e n o m m e n . In het mollige te vallen is een vaste trek der Buchholzen, moeder en dochters.

De badplaats is die waar het grafteeken van Alexander Von Humboldt zich bevindt; en, ondanks het ontraden van broeder Fritz, zullen Frau Buchholz en Betti zich de lange eenzame dagen trachten te korten door het lezen van den *Kosmos*. Frau Wilhelmina ontkent a p r i o r i de mogelijkheid, dat de inhoud van een gedrukt boek boven hare bevassing zou kunnen gaan. Boeken zijn boeken, beweert zij, en hetgeen zwart op wit staat, kan door een ieder begrepen worden.

Maar de proef valt niet mede. Noch de moeder, opgevoed met den franschen slag van dertig of veertig jaren geleden, noch de dochter, voortgekomen uit het middelbaar-onderwijs voor meisjes, peilen den *Kosmos*. Humboldt blijft voor haar de uitvinder der kleine aardgloben, die in de salons van den berlijnschen middenstand op de schoorsteenmantels prijken.

Een andermaal wordt, steeds met het doel Betti te verstrooijen, het schilderen ter hand genomen. Ging het vroeger

niet met de letteren, later niet met de natuurlijke historie of de cosmographie, men zal het thans met de kunst beproeven. Want de arme Betti moet tot iederen prijs verstrooid worden.

Germania is in beginsel tegen het celibaat gekant, weten wij. Meisjes, luidt een hoofdartikel harer grondwet, meisjes zijn geboren om bemind te worden. Kunnen zij van te voren zich niet verbinden, zonen het aanzijn te zullen schenken, dan voor het minst nogmaals meisjes. In elk geval moeten zij verpast. Haar kwijnen, zoo die toeleg mislukt, verdient de hoogste bezorgdheid in te boezemen.

‘Mijn Karl’ heeft in de bus geblazen en, tot versiering der provisiekamer, eene nieuwe kleerkast aangeschaft. Stoot u niet aan dit bij eenvoegen van heterogene begrippen. De provisiekamer eener berlijnsche woning is tegelijk de plaats waar de vrouw van den huize de japonnen en de mantels van het gezin bewaart. Zoo wordt het salon beurtelings de ‘aan-kante’ en de ‘berlijnsche’ kamer genoemd. In de wandeling: die gute Stube.

De nieuwe kast is smaller dan de oude was, zoodat een gedeelte van den kalen muur te voorschijn komt. Want uit zuinigheid was achter de oude kast geen behangselpapier geplakt.

Nu zal Betti, bijgestaan door hare moeder, haar talent als decoratie-schilderes ten toon spreiden. Het dienstmeisje wordt met een stuk behangsel naar den verkooper gestuurd, en de fabrikant mengt naar dit monster de kleuren.

Betti tigt aan het werk, maar kan zich niet voldoen. Het brok behangsel was nieuw, en de daarnaar gemengde kleuren zijn te levendig. Zij schreeuwen met de vaalheid van het vershotene.

Weder naar den verkooper gezonden, en fletscher kleuren gevraagd. Betti van nieuws op de ladder of de trap, en beproefd de ontbrekende strook bij te schilderen. Het blijft broddelwerk. Wanneer zij van boven aan den rand begint, dan legt Betti het rood er zoo dik op, dat het in stralen af- en op het jak der dienstbode druipt.

‘Fraulein’, zegt haar de verkooper, als zij den volgenden

dag de rekening komt voldoen, 'geloof mij, de kunst is een ondankbaar vak. Met handelen in verf valt meer te verdienen dan met schilderen.' En Betti laat het schilderen varen.

Al hetgeen in den kring van Frau Buchholz aan de wetenschap, de kunst, de letteren, de poëzie raakt, blijft zich in den kring van kostschool-oefeningen bewegen en komt daar niet uit. De vereering-zelf welke er het genie ten deel valt, doet met het genie medelijden krijgen. Wanneer Emmi trouwen gaat met dokter Wrenzchen, en de vriendinnen van het leeskransje, dat aan het beoefenen der duitsche dichtkunst gewijd was, haar eene gedachtenis vereeren zullen, dan valt de keus op eene kleine buste van Schiller. Arme Schiller! Door zijne bronzen haren is een groene lauwerkrans gevlochten, en aan de voorzijde van het zwartmarmere voetstuk heeft de zich noemende kunsthandelaar - een thermometer bevestigd.

O land van Schiller en van Goethe, roept men uit, land van Herder en van Wieland, van Uhland en van Heine, in welke philisterwereld zijt gij verkeerd? Waar hebt gij die slechte manieren vandaan, die botheid, die smakeloosheid? Zijn dit uwe mannen, uwe vrouwen, uwe dochters? Verstaan uwe jongelingen geen andere kunst dan sigaren te rooken en bier te drinken, of te roeijen en kaart te spelen?

Doch wie meent dat deze aanmerkingen Julius Stinde treffen, die vergist zich. Niets integendeel is (ik aarzel niet het woord te bezigen) bewonderenswaardiger, dan het talent waarmede de schrijver zijn onderwerp redt, en over de platheid van het berlijnsch leven zulk een sluijer van welwillende scherts werpt, dat wij smaak gaan vinden in zijn helden en hart krijgen voor zijne heldin.

Het is geen geringe zaak de letterkunde van een groot land met nieuwe beelden te verrijken, en het aanzijn te geven aan een dier typen, welke gezegd kunnen worden een volksbewustzijn te dragen.

Die lof komt den heer Stinde eerlijk toe.

Zijne Frau Buchholz is een levend wezen. Zij is het niet minder door hare domheid, dan door haar vernuft; niet minder door de verfoeilijke spijzen en dranken die zij haren

gasten voorzet, dan door de kwinkslagen waarmede zij den maaltijd kruidt; niet minder door de wanbeschaving welke zij hare *B i l d u n g* noemt, dan door de humane gevoelens welke, na iedere verduistering van haar beter-ik, weder bij haar boven en te voorschijn komen.

Het pleit ook voor het Duitsch publiek, dat het deze nationale karakterstudie met zooveel welgevallen heeft ontvangen. Alleen een krachtig en levenslustig volk, gezond van harte, kan met een goed humeur verdragen op zulke wijs tentoongesteld te worden.

1885.

Nederland en Pruisen in 1787.

I

De *Revue des Deux-Mondes* vormt zoozeer een onderdeel van het dagelijksch brood des geestes, dat ik mijne lezers niet verrassen kan door hen te wijzen op het nummer van 1 Maart dezes jaars. Vóór de mijne is hunne aandacht gevallen op de bladzijden dier aflevering, waarin de heer Pierre de Witt de herinnering van den pruissischen veldtog verlevendigt die in 1787 tijdelijk een einde maakte aan het bestaan der nederlandsche patriotte-partij, en den reeds half onttroonden stadhouder Willem V voor eene poos in al zijne waardigheden herstelde. [De studie van den heer P. de Witt verscheen sedert afzonderlijk onder den titel: *Une invasion Prussienne en Hollande*, Paris, Plon, 1886. - Andere bronnen bij de samenstelling van dit artikel geraadpleegd, zijn: R. Fruin, *Gijsbert Karel van Hogendorp en de Omwenteling van 1787*, in den *Gids* van 1867, II, 40 vg; Sorel, *l'Europe et la Révolution française*, Paris, 1885, livre III, chap. VII].

Doch dit ontmoedigt mij niet.

Mij drijft niet de zucht den franschen historieschrijver te vervangen of te verbeteren, maar hetzelfde feit en dezelfde personen onder hollandsch licht te brengen.

De heer Pierre de Witt is orleanist, en zijn opstel heeft de strekking de tegenwoordige republikeinsche regering in Frankrijk eene les te geven. Neemt, roept hij de ministers van den president Grévy toe, neemt exempel aan de ver-

overingszucht waarvan honderd jaren geleden door Pruissen ten aanzien van Holland blijk gegeven is, en bedenkt dat, al verliest hij zijn staart, de vos daarom zijn streken niet verleert!

Dit is een zuiver fransch gezigtspunt, en de geheele studie wordt door deze opvatting beheerscht. Eigenlijk schreef de heer de Witt niet zoozeer een hoofdstuk uit de geschiedenis van Holland, of van het Europa der 18de eeuw in het algemeen, daags vóór de groote omwenteling van 1789, als wel, in den vorm van een geschiedverhaal, een pleidooi ten gunste der rigting waarin hij wenschen zou Frankrijks hedendaagsche buitenlandsche staatkunde zich te zien bewegen.

Het eenige historisch-hollandsche in zijne voorstelling is dat hij zich afstammeling gevoelt van een amsterdamsch patriot uit de tweede helft der 18de eeuw, de Witt genaamd, die, persoonlijk betrokken geweest in de tegen Willem V gesmeede zamenzwering, uit vrees voor de gevolgen welke het binnenrukken der pruisische troepen in Holland voor hem hebben kon, uitweek en zijne handels- of bankierszaken voor goed naar Parijs overbragt.

Doch zelfs ten aanzien van dit zuiver hollandsche is de medewerker der *Revue des Deux-Mondes* volstrekt objectief. Kende hij de gedenkschriften van Cornelis Van Lennep den kees, de gedenkschriften van Gijsbert Karel van Hogendorp den oranjeklant, hij zou niet, uit piëteit, zijn voorvader zulk eene achtbare rol laten vervullen. Kende hij het opstel over de hollandsche omwenteling van 1787 door den hoogleeraar R. Fruin, in den *Gids* van 1867, hij zou zich herinnerd hebben dat deze uitmuntende vaderlandsche historieschrijver, steeds de gematigdheid in persoon bij het beoordeelen van het verleden, gezegd heeft: ‘Tot schande van onze natie moeten wij het getuigen, dat de leiding der nederlandsche staatspartijen in dit tijdvak in de handen van vreemde ambassadeurs berustte.’

Dit bepaalt ook de grenzen waarbinnen het vrijstaat den amsterdamschen patriot De Witt een ernstig staatkundig streven toe te kennen. Het rad van den hollandschen toestand werd toen niet te Amsterdam gedraaid, maar in Den

Haag, ten huize van twee buitenlandsche gezanten. Gijsbert Karel van Hogendorp was een werktuig van den gezant van Engeland; De Witt en Cornelis Van Lennep deden niets anders dan de aanwijzingen van den gezant van Frankrijk volgen.

Er schiet, kortom, voor een Hollander met Hollandsch nationaliteitsgevoel, niets anders over dan te berusten in het feit dat het binnenrukken der Pruisen in 1787, evenals het binnenrukken der Franschen in 1795, een door en door vernederend voorval geweest is. Hebben wij dit eenmaal zuchtend erkend, dan staat het daarna ons vrij de personen, die in deze tragikomedie eene rol vervuld hebben, voor ons uit de dooden te doen opstaan, en door het naschetsen hunner beeldtenis onszelf aan eene vergoeding te helpen.

Verwonderlijk is het dat de toen in Europa heerschende vorsten altogader stumperts waren, en onze stadhouder Willem V, met zijne besluiteloosheid en zijne middelmatigheid, geenszins alleen stond. In Engeland regeerde een dier George's (de 3de in de rij) wier onbeduidendheid, algemeen erkend, sedert tot een spreekwoord geworden is. Oostenrijk's keizer, Jozef II, in het begin zijner loopbaan een hervormer met goede bedoelingen, had vóór zijn tijd zichzelf overleefd. Zijn zwager, Lodewijk XVI van Frankrijk, kon tegen de naderende omwenteling, welke zelfs een Titan moeite zou hebben gehad te bezweren en onder te houden, niets anders overstellen dan zijne burgerlijke braafheid. Het scheen wel of Frederik de Groote, overleden in 1786, het prestige van Europa's gekroonde hoofden met zich in het graf genomen had. Over zijn neef en opvolger spreek ik nader.

Onder de vorstinnen vormde Katharina van Rusland eene schitterende uitzondering; maar zij was ook letterlijk de éénige. Had zij, hare ondeugden voor zich behoudend, een gedeelte van haar genie aan de koningin van Frankrijk kunnen mededeelen, misschien regeerde daar nog op dit oogenblik de dynastie der Bourbons. Doch Marie Antoinette geloofde niet in de Franschen, zooals Katharina II het in hare Russen deed. Al hare hoop was op het buitenland gevestigd. Alleen van het binnenrukken van vreemde legers verwachtte zij uitkomst; en te dien aanzien was de prinses van Oranje,

geboren Wilhelmina van Pruisen, echtgenoot van Willem V, haar eene noodlottige voorgangster.

Hebben de Franschen meer eergevoel dan de Hollanders? Zijn de Hollanders vergevensgezinder dan de Franschen? Dit is zeker dat men te Parijs het den broeder van Lodewijk XVI nooit kwijtgescholden heeft, door vreemde wapenen weder op den troon zijner familie gebragt te zijn. In 1830 was de heugenis dier nationale vernedering de beste kans der Orleansen.

Ook in Den Haag, wel is waar, werd de beleediging een tijdlang diep gevoeld. Het schreide ten hemel, vond men, dat eene pruisische vorstin, onder voorwendsel van haar huwlijk met een hollandsch Stadhouder, door tusschenkomst van een engelsch ambassadeur haar broeder deed belezen met 20,000 soldaten van Frederik den Groote het bevriende Nederland op het lijf te komen vallen. Niets scheen minder vereenigbaar met de overlevering van het Huis van Oranje. De dynastie (indien zij dus genoemd wenschte te worden) moest diep gezonken zijn, dat haar hoofd zich op die wijs door eene vrouw liet ringelooren.

Ook koelde men niet lang daarna, aan den gehaten stadhouder en aan de nog meer verafschuwde prinses, zijne wraak. Slechts zeven of acht jaren, van September 1787 tot Januarij 1795, duurde de gewelddadig verkregen voldoening. Het Huis van Oranje werd verdreven, en mogt van geluk spreken in eene scheveningsche pink Engeland te bereiken.

Maar van nu af openbaart zich een groot verschil.

Wanneer in 1813 de weduwe van Willem V in Nederland terugkomt, dan wordt zij eerbiedig en met open armen ontvangen. Haar oudsten zoon hoort zij tot souverainen vorst uitroepen, en ziet hem koning worden onder den naam van Willem I. Het gaat niet zooals in Frankrijk, waar slechts één partij het teruggekeerd vorstelijk huis hartelijk inhaalt. In Nederland doen het alle partijen. Alles is vergeten, alles vergeven. Er zijn geen Oranjeklanten en geen keezen meer. Met de voormalige keezen aan de spits is de geheele natie Oranjeklant geworden.

In Frankrijk lagen, tusschen het onthoofden van Lodewijk

XVI en de troonsbestijging van Lodewijk XVIII, de roemrijke oorlogen der Republiek en de nog roemrijker veldtogten van het Keizerrijk. Uit eene omwenteling, die gedreigd had de nationale zamenleving te verslinden en van Frankrijks bodem een bloedbekken te maken met één groot afgesneden hoofd er in, was men te voorschijn getreden als een verjongd volk, veerkrachtig en levenslustig vooruitstrevend. In Frankrijk kon men zich de weelde veroorloven aan de onmisbaarheid der Bourbons te twijfelen.

Over Nederland daarentegen waren van 1795 tot 1813 niets dan rampen gekomen. Eene verlagende en ruïneuse afhankelijkheid der Bataafsche Republiek van hare fransche peetmoeder. Lodewijk Bonaparte koning van Holland, Holland ingelijfd bij Frankrijk. Het staatsbankroet voor de deur. De kolonien verloren. Ten laatste ook Java-zelf in het bezit van Engeland. Hollander te heeten was een vloek of eene bespotting geworden.

Geen kwaad konden de keezen de oranjeklanten voor de voeten werpen, of de oranjeklanten hadden regt den keezen een nog grooter kwaad te verwijten. Allen waren tot vergiffenis schenken gestemd, omdat allen even zwaar gezondigd hadden, en beide partijen genoodzaakt waren geweest denzelfden bitteren beker te drinken. *Embrassons-nous Folleville!* luidde het wachtwoord; en die leus werd de grondwet van den nieuwen nederlandschen Staat.

II

Vóór en na heeft tusschen Pruisen en Nederland, in de oudere zoowel als in de nieuwere geschiedenis van beide landen, de beste verstandhouding geheerscht. De vijandige daad van 1787 was eene uitzondering; meer dan dit, zij was eene inbreuk op het verleden, en zou gelogenstraft worden door de toekomst.

Wanneer in *Gijsbrecht van Amstel* Vondel den balling geworden held van het stuk naar 'het vette land van Pruisen' laat tijgen, dan bedoelt hij hiermede het tegenovergestelde eener ironie. Hij wil zeggen dat de heer van Amstel daar-

ginds eene vergoeding zal vinden, en meer dan eene vergoeding, voor hetgeen hij in Holland moet achterlaten. De Hollander zal een Pruis worden, en zich daar wél bij bevinden.

In de midden-eeuwen bezat Nederland meer dan één afdeeling der pruissische stichting bij uitnemendheid: het Duitsche Huis. De Balye van Utrecht bewaart daarvan nog heden de herinnering.

Een hollandsche graaf uit het huis van Henegouwen, Willem IV, ondernam in de eerste helft der 14de eeuw verschillende togten naar Pruisen, als bondgenoot der pruissische hertogen in hun strijd tegen de Lithauers. Twee graven Blois, leenmannen der souverainen van Holland, volgden eerlang dit voorbeeld.

In de 17de eeuw, nadat de hertogen van Pruisen markgraven en keurvorsten van Brandenburg geworden waren, werden er met Nederland nieuwe vriendschapsbetrekkingen aangeknoopt.

De stad Amsterdam stond toen bij de geboorte van een brandenburgsch prinsje als meter, en vereerde den kleinen vorst eene lijfrente, vergezeld van eene pillegift.

Eene dochter van prins Frederik Hendrik huwde den brandenburgschen grootkeurvorst.

De opvolger van dezen werd, bij het aannemen van den koningstitel, krachtig ondersteund door den hollandschen stadhouder Willem III, zelf koning van Engeland geworden.

Toen Frederik de Groote zijn nichtje Wilhelmina aan den hollandschen stadhouder Willem V ten huwlijk gaf, toonde hij duidelijk genoeg dat Nederland en Pruisen in zijne schatting natuurlijke bondgenooten waren.

De oudste zoon van Wilhelmina, naderhand koning Willem I, trouwde eene pruissische prinses.

's Konings éénige dochter, prinses Marianne werd de gemalin van een pruissischen prins.

Prins Frederik der Nederlanden, tweede zoon van koning Willem I, huwde eene zuster van den tegenwoordigen keizer van Duitschland, koning van Pruisen.

De jongste kleinzoon eindelijk van Willem I, prins Hendrik

der Nederlanden, vroeg en verkreeg, toen hij een tweede huwelijk wenschte aan te gaan, de hand eener dochter van den pruissischen prins Friedrich Karl, oomzegger van den duitschen keizer.

Wel mogen wij dus beweren dat, in de jaarboeken van Pruissen's en Nederland's betrekkingen, 1787 aangeteekend staat als eene soort van onvriendelijk schrikkeljaar, en teregt vermoeden wij dat eene zoo gelukkige wederzijdsche verhouding alleen gestoord is kunnen worden door toevallige of noodlottige omstandigheden.

Zoo is het.

De in 1787 uitgebroken vijandschap kwam *niet* van nederlandsche zijde. Prinses Wilhelmina werd door de hollandsche patriotten der 18de eeuw gehaat en eene straatmadelief genoemd, niet omdat zij eene geboren Pruissische, maar omdat zij de vrouw van een stadhouder was in wien men het ondragelijk geworden *ancien régime* zich zag beligchamen. Men zou dezelfde, neen nog heviger verwenschingen over haar uitgestort hebben indien zij eene Engelsche geweest was.

Engeland en Pruissen waren de twee voornaamste protestantsche landen van Europa; en in Nederland althans zou de openbare meening niet gedoogd hebben dat een prins van Oranje eene andere dan eene protestantsche vrouw trouwde. De latere koning Willem II was de eerste oranje vorst die een huwelijk buiten het geloof aanging, en in den persoon eener russische grootvorstin de heterodoxie naar het altaar voerde. Doch toen dit gebeurde, en door het nederlandsche volk verdragen werd, scheen het eene zaak van ondergeschikt belang, vergeleken bij de stormen van vrij wat gevoeliger aard die sedert 1787 over het land en over de dynastie gegaan waren.

De hollandsche patriotten der vorige eeuw, die den stadhouder ten laatste het leger van Pichegru op het lijf joegen en hem noodzaakten het ruime sop te kiezen, verfoeiden Engeland in hooger mate dan Pruissen. Engeland werd als de nationale erfvijand beschouwd. Eene zuster van den regerenden pruissischen koning te zijn was in de oogen dier mannen voor prinses Wilhelmina geen *mauvaise marque* van

de ergste soort; veeleer eene halve aanbeveling. In zoover althans een goed patriot niet *elk* koningsbloed als drakebloed beschouwde, en *iedere* vorstetelg als een levend lid der hydra van het despotisme.

De regerende pruissische koning - *deze* was het die de kat de bel aanbond. Zonder *zijn* uitdrukkelijken wil, al vroeg de prinses, zijne zuster, om een leger, en al praatte de engelsche gezant als Brugman, zou niet één Pruis in 1787 de nederlandsche grenzen overschreden hebben. *Hij* was de bevelende, *hij* tegenover Europa de verantwoordelijke persoon. Om die reden beloofde ik, bij het monsteren der europesche vorsten van dien tijd, afzonderlijk op hem te zullen terugkomen. De persoon van Frederik Wilhelm II is overigens allerminst geschikt om de ongunstige meening te doen herroepen welke wij ten aanzien dier gekroonde hoofden waagden uit te spreken.

In de gedenkschriften van zijn oom, Frederik den Grooten, wordt op 1765 het volgende van hem gezegd. Hij telde toen één en twintig jaren, en er is spraak van zijn eerste huwelijk met Elizabeth van Brunswijk. De plaats wil in het oorspronkelijk medegedeeld worden:

‘L'époux jeune et sans mœurs, abandonné à une vie crapuleuse, faisait journellement des infidélités à sa femme. La princesse, qui était dans la fleur de sa beauté, se trouvait outragée du peu d'égards qu'on avait pour ses charmes. Bientôt elle donna dans des débordements qui ne le cédaient guère à ceux de son époux.’
(*Mémoires de Frédéric le Grand*, II 331. Uitgaaf Boutaric).

In zichzelf raakt het ons niet op welke wijs de aanstaande Frederik Wilhelm II in zijne jonge jaren zich mag hebben vergrepen aan zijne vrouw, of zij aan hem. Andere jonggehewden mogen toezien dat zij niet in dezelfde fout vervallen. Doch uit hetgeen volgt zal men bespeuren dat wij hier met een wezenlijken karaktertrek te doen hebben, en dat de staatkunde van een vorst, ook ten aanzien van Nederland, door zijn karakter bepaald is. Frederik Wilhelm II, dit mogen wij niet vergeten, was een alleenheerscher, en zijne neigingen

als mensch hebben een beslissenden invloed uitgeoefend op zijne handelingen van Staat.

Doch nu meene niemand dat deze vorst, omdat hij in zijne jeugd *une vie crapuleuse* leidde en tot het einde daarin volhardde, door zijne land- en tijdgenooten beschouwd is als een losbol of een zedelooze.

Integendeel! Gelijktijdige pruisische schrijvers van naam, volkomen op de hoogte van 's konings bijzonder leven, prijzen hem als een man die al vroeg in meer dan gewone mate de godsdienst beminde, een afkeer had van losbandigheid, en eerlang door zijne ministers strijd zou doen voeren tegen eene ligtzinnige litteratuur, te Berlijn in de mode gekomen door den invloed van Voltaire op zijn oom en voorganger, en aangemoedigd door het franschgezind en sceptisch cynisme van Frederik den Grooten zelf.

Het ergerlijk huwelijk met Elizabeth van Brunswijk werd dan in 1769 door scheiding ontbonden, en weldra volgde er een tweede echt met eene prinses van Hessen-Darmstadt. Niet gelukkiger evenwel dan de eerste.

De aanstaande koning was zijne nieuwe gemalin even weinig trouw als hij het de vorige geweest was; en het eenig verschil bestond hierin dat de prinses van Darmstadt meer hoogachting toonde voor zichzelf dan hare voorgangster. Frederik Wilhelm vertuigde zich met voorkennis van het geheele hof aan eene vrouw zonder geboorte, dochter van een toonkunstenaar van den tweeden rang, welke hij voor de leus deed trouwen met een kamerdienaar en die hij naderhand tot gravin van Lichtenau verhief, doch zonder te kunnen verhinderen dat zij in de wandeling Frau Rietz bleef genoemd worden.

En dit niet alleen. Twee jaren vóór zijne troonsbestijging leerde Frederik Wilhelm eene welgeboren staatsjuffer kennen, Fräulein von Voss, nicht van een minister en zuster van een aanzienlijk lid der magistratuur. Voor deze jonge dame vatte hij eene hartstogtelijke genegenheid op.

De juffer beminde hem wederkeerig, doch stelde hare voorwaarden. Frau Rietz moest weggezonden worden; er zou een huwelijk plaats hebben met de linkerhand, en de wettige echtgenoot zou schriftelijk hare toestemming geven.

Men wierp het op een akkoord, en dit ging te gemakkelijker omdat Frederik Wilhelm intusschen koning geworden was. Van het wegzenden van Frau Rietz wilde hij niet hooren, maar de twee andere voorwaarden nam hij aan. De koningin (die sedert lang genoeg van hem had) werd overreed hem te laten begaan. De luthersche theologen van het berlijnsch konsistorie bewezen uit den bijbel dat er polygamie en polygamie is, de eene strafbaar, de andere godegevallig. In Julij 1787, drie maanden vóór den hollandschen veldtogt, werd in de koninklijke kapel te Charlottenburg het huwlijk met Fräulein Voss voltrokken, die bij deze gelegenheid den titel van gravin Ingelheim ontving.

Maar er zou nog meer gebeuren.

In Maart 1789 overleed de gravin Von Ingelheim, en op den eersten verjaardag zelf van haar dood, in 1790, viel het oog van den koning op eene andere staatsjuffer, Fräulein Dönhof.

Ook deze beminde hij met geestdrift, en zij hem, maar nogmaals niet onvoorwaardelijk, zoodat het vorig komediespel herhaald moest worden. De luthersche theologen, op nieuw geraadpleegd, vonden zonder moeite in de Heilige Schrift de reeds eenmaal aangevoerde bewijsplaatsen terug. De koningin vereerde aan Fräulein Dönhof, als blijk harer goedkeuring, een sieraad in diamanten. Op 10 April 1790 werd het huwlijk gesloten, ingezegend door denzelfden hofprediker Zöllner die zijn ministerie ter beschikking van Fräulein Voss gesteld had.

De koninklijke weduwnaar had dus op dit tijdstip drie wettige vrouwen in leven: de gerepudieerde prinses van Brunswijk, de niet-gerepudieerde prinses van Darmstadt, en de onlangs aangeschafte Freule Dönhof, opvolgster der gravin Von Ingelheim. Frau Rietz bleef steeds in funktie.

‘Le gros lourdaud de Gu’, schreef de keizerin van Rusland aan Grimm, toen de tijding van dit nieuwe huwlijk haar gewerd, ‘le gros lourdaud vient d'épouser une troisième femme; le gaillard n'a jamais assez de femmes légitimes; pour être un gaillard consciencieux, c'en est un.’

Met ‘Gu’ bedoelde Katharina II eene oneerbiedige afkorting van Frédéric-Guillaume.

‘Gros lourdaud’ noemde zij hem om zijn uitwendig voorkomen. Frederik Wilhelm II was een man van hooge gestalte, zwaar naar evenredigheid, en die, zoo hij een kind des volks geweest was, in dien oorlogzuchtigen tijd ongetwijfeld in aanmerking zou gekomen zijn voor tamboer-majoor.

III

In onze dagen heeft Pruissen, door de zoo men wil meesterlijke wijs waarop het de duitsche heerschappij over Elzas-Lotharingen grondvestte en verzekerde, Europa eene afgeronde en in zichzelf voltooide proef zijner kunst van annexeren vertoond.

Vergelijkt men de inlijving van Elzas-Lotharingen bij Duitschland door keizer Wilhelm in 1870, met de inlijving van Nederland bij Frankrijk door Napoleon I in 1810, dan ziet men duidelijk dat er een groot verschil bestaat tusschen veroveren en veroveren, aanhechten en aanhechten.

In weerwil dat, door het aanstellen van Schimmelpenninck als raadpensionaris in 1805 en van Lodewijk Bonaparte als koning in 1806, de bodem van Nederland voor het ontvangen der fransche heerschappij als van langerhand gereed gemaakt scheen; in weerwil dat sedert weldra eene eeuw de nederlandsche taal en de nederlandsche letteren door de fransche zoo goed als verdrongen waren, in weerwil dat de nederlandsche staatspartij, welke uit de omwenteling van 1795 zegevierend te voorschijn trad, het onvoorwaardelijk met Frankrijk had gehouden; in weerwil dat alle toongevende groepen der nederlandsche zamenleving, behalve alleen de oranjegezinden die Willem V in de ballingschap gevolgd waren, de inlijving door Napoleon rustig aanvaardden en haar noch onnatuurlijk noch vernederend vonden, - zoo weinig vernederend dat nog onlangs, bij het inrigten van het nieuwe Rijksmuzeum, eene eereplaats is afgestaan aan de groote schilderij van Van Bree waar men de regering van Amsterdam zonder blikken of blozen Napoleon de sleutels der hoofdstad ziet aanbieden, - in weerwil van dit alles was het, toen slechts drie jaren later Napoleon viel, ook gedaan met Neder-

lands inlijving. De fransche keizer, bleek het, had het nederlandsch wingewest niet op duurzame wijs aan Frankrijk weten te verbinden. Nederland ging voor Frankrijk verloren, van het oogenblik dat de fortuin ophield Napoleon's wapenen te vergezellen.

Elzas-Lotharingen daarentegen is door keizer Wilhelm om zoo te zeggen voor de eeuwigheid aan Duitschland vastgemaakt. De geweldigste omwenteling in Europa, zelfs al ging zij met een algemeen oorlog gepaard, zou waarschijnlijk niet in staat zijn het nieuwe Rijkland aan den tegenwoordigen beheerscher te ontwringen. Veeleer ware het te duchten dat Duitschland in de noodzakelijkheid wierd gebragt nieuwe veroveringen te maken, en op andere landen hetzelfde stelsel als in Elzas-Lotharingen toe te passen.

Doch dit in het voorbijgaan, en om op koning Frederik Wilhelm II terug te komen.

Ook Frederik Wilhelm II was van nature een aanhechter, gelijk trouwens alle koningen van Pruisen en keurvorsten van Brandenburg steeds geweest zijn. Geen ander europeesch vorstehuis heeft te allen tijde zoozeer de gaaf bezeten uitbreiding van grondgebied te bekomen ten koste van derden, en tevens het op zulke wijs aan te leggen dat de diensten, daarbij door bondgenooten bewezen, zonder vergelding bleven. Pruisen's onveranderlijke staatkunde was: eigen voordeel zoeken door anderen zich te laten inspannen, en inspannen voor niet. Vandaar de algemeen gangbare zegswijs: *Travailler pour le roi de Prusse*.

Toen Frederik Wilhelm II in 1791 met verschillende europesche vorsten zich tegen Frankrijk verbond en zijn leger, aangevoerd door denzelfden hertog van Brunswijk dien men uit de nederlandsche geschiedenis van 1787 kent, Champagne binnenrukte, toen luidde de overeenkomst dat de koning van Pruisen, als belooning voor zijn mededoen aan het tuchtigen der fransche Republiek, de twee fransche provincien bekomen zou die thans sedert vijftien jaren het nieuwe duitsche Rijkland vormen. Want het denkbeeld Elzas en Lotharingen aan Duitschland te brengen is niet eene pruisische gedachte van gisteren, maar minstens van honderd jaren geleden.

De veldtogt van 1792 tegen Frankrijk nam een geheel anderen keer dan de bondgenooten zich voorgesteld hadden. De troepen van den hertog van Brunswijk, verwend door hunne gemakkelijke militaire promenade van 1787 naar Amsterdam, stieten in Champagne op een heldhaftigen tegenstand. De militaire roem van den pruisischen veldmaarschalk bekwam een nooit herstelden knak. Niet de fransche Republiek werd geslagen, maar de koning van Pruissen.

Reeds in 1793 echter stelde Frederik Wilhelm II zich schadeloos door deel te nemen aan de tweede verdeeling van Polen. Waren Elzas en Lotharingen hem ontgaan, hij roofde thans, in overleg met Rusland, de poolsche landstreek genaamd Zuid-Pruissen. Bij de derde verdeeling, een jaar daarna, maakte hij andermaal goede zaken. Ten einde in de toekomst nòg betere te maken, verried hij in 1795 de duitsche vorsten, zijne voormalige wapenbroeders, en sloot op eigen hand een bondgenootschap met het revolutionaire Frankrijk.

De verdeeling van Polen in de laatste jaren der 18de eeuw is een ander voorbeeld van hetgeen overwonnen volken te wachten staat wanneer zij door bekwame overheerschers aangehecht worden. Meer dan honderd jaren zijn verlopen sedert aan Polen de bekende geregtelijke moord voltrokken is. Tallooze malen, en steeds te vergeefs, hebben de Polen sedert aan hunne oostenrijksch-russisch-pruisische keten geschud. Eens verdeeld, blijft verdeeld. Gemakkelijker zullen de Ieren het juk der engelsche overheersching breken, dan Polen ooit weder een zelfstandige staat worden.

De vraag of Frederik Wilhelm II, in 1787, bedoeld heeft eene proef te nemen met het veroveren en aanhechten van Nederland, is hiermede opgelost - in zoover zij voor oplossing vatbaar is. Dat wil zeggen: in zoover daden en geschriften ons veroorloven omtrent 's konings geheime oogmerken eene meening voor te staan.

Het te eeniger tijd ontrukken van Elzas-Lotharingen aan Frankrijk, zeide ik, was eene oude en erfelijke pruisische gedachte. Even erfelijk en oud was het pruisisch denkbeeld zich van Nederland meester te maken en Pruissen's gebied in de Rijnprovincie uit te breiden tot aan de oevers der Noordzee.

Zelfs in populaire handboeken voor de studie der vaderlandsche geschiedenis - zoo algemeen bekend is het feit - vindt men opgeteekend dat tijdens den Zevenjarigen Oorlog bij Frederik den Groote het voornemen heeft bestaan een leger bijeen te trekken in Westfalen en daarmee in Nederland te vallen. Dit plan werd opgevat in 1756 of kort daarna (Groen van Prinsterer, § 661).

Het jaar te voren had de koning een geheim bezoek aan Nederland gebragt; en het was bij die gelegenheid dat hij, vermomd en zich uitgevend voor een reizend kapelmeester, in de trekschuit tusschen Utrecht en Amsterdam de kennis maakte van den Heinrich de Catt die gedurende eene reeks van jaren zijn kamerdienaar-voorlezer blijven zou en wiens gedenkschriften in 1884 te Leipzig het licht gezien hebben.

De nederlandsche regering van dien tijd (1755) kreeg de lucht van 's konings aanwezigheid, en maakte zich ongerust. Met welk doel, vroeg zij zich af, kon een vorst als Frederik de Groote, reeds vermaard als roover van Silezie, incognito Nederland bezoeken, zoo het niet was ten einde met eigen oogen 's lands gelegenheid op te nemen en met die kennis te eeniger tijd zijn voordeel te doen?

In een vlugschrift van 1758, dat den vorm heeft van een in het fransch aan Frederik gerigten brief en welks schrijver uit pruissisch oogpunt hem heftig aanvalt wegens zijne in den Zevenjarigen Oorlog ten toon gespreide roekeloosheid, wordt namens Nederland gezegd: 'La république der Provinces-Unies n'est point encore revenue de l'ombrage qu'elle prit de votre voyage en Hollande. Elle jouit de votre embarras; elle est prévenue qu'au défaut des ennemis que vous vous êtes attirés elle devrait pour sa sûreté vous susciter des affaires.' [Uit de anonyme brochure van F.A. Chevrier: *Lettre du Prince de Prusse mourant au Roi son frère*. Erlang et Bruxelles, 1758, p. 22].

Van Frederik's minachting voor hetgeen in Nederland al dan niet omtrent hem verteld werd getuigt zijn schriftelijk antwoord aan Voltaire, toen deze in eene diplomatieke nota er hem opmerkzaam op maakte dat hij door zijne dubbel-

zinnige staatkunde in de oogen der Hollanders zich kompromitteerde. 'Je me soucie', teekende de koning *in margine* der nota aan, 'je me soucie fort peu de ce que les Hollandais disent, d'autant plus que je n'entends point leur langue'.

Geen wonder dat Frederik Wilhelm II, die Frederik den Grooten onmiddellijk opvolgde, ook zelf dergelijke gevoelens toegedaan was. Of zoo men liever wil, geen wonder dat zij algemeen verbreid waren onder de officieren van het pruisisch leger, die, na gediend te hebben onder Frederik Wilhelm's voorganger, in dienst van den nieuwen soeverein hunne loopbaan vervolgden en deelnamen aan den veldtogt van 1787 tegen Nederland.

Een dier officieren, de luitenant-kolonel Von Massenbach, gaf later (in 1809) zijne militaire herinneringen uit, en verhaalde daarin welke gedachten bij hem opgekomen waren toen hij twee en twintig jaren te voren, onder den hertog van Brunswijk, de hollandsche campagne medemaakte.

'Jozef II', redeneerde hij, 'heeft, door het opheffen van het Barrière-Traktaat, Holland beroofd van een voormuur tegen Frankrijk. Thans moet Pruisen die voormuur zijn. Te Maastricht, en in nog eenige vestingen in Noord-Brabant, moeten hollandsch-pruisische troepen gelegd worden. Langzamerhand zou Pruisen op die wijs meester worden van het geheele land dat zich uitstrekt *van de Weichsel tot aan de monden der Maas*, en tevens aan Duitschland, inzonderheid aan de noordduitsche Staten, telkens gewigtiger diensten bewijzen.'

Indien, reeds honderd jaren geleden, zulke voorstellingen gangbaar waren bij het pruisisch leger, dan moeten wij eene staatkunde bewonderen welke, zonder overijling; maar tegelijk zonder haar doel uit het oog te verliezen, van het eene geslacht op het andere, onafgebroken naar het verwezenlijken van één programma streeft.

Eene andere vraag is het of Frederik Wilhelm II, zoo de plannen van den overste Von Massenbach hem voorgelegd waren, die persoonlijk en al dadelijk goedgekeurd zou hebben.

Hetgeen ik verhaald heb van het zonderlinge in 's konings

begrippen en praktijk omtrent het huwlijk, was slechts één vorm van zijn eigenaardigen draai van geest.

Zijne veelwijverij, gelijk wij genoodzaakt zijn haar te noemen, kwam voort uit ingenomenheid met het natuurleven naar de opvatting van Rousseau; en onbewust gevoelde hij naar Rousseau zich heengetrokken uit weerzin tegen de levensbeschouwing van Voltaire, den vriend en beschermeling van wijlen zijn oom.

Doch diezelfde afkeer van het door Voltaire beligchaamd rationalisme, welke hem naar de omhelzing van zoovele vrouwen deed haken, dreef hem tevens in de armen der volgelingen van Gagliostro, kwakzalvers der Vrijmetselarij. Hoe vreemd het klinke, de minzieke Frederik Wilhelm II was tegelijk een geloovig Ziener, speelbal van potsierlijke ministers en gunstelingen die van dit zwak des konings zich bedienden om op hunne wijs het land te regeren, 's rijks schatkist uit te putten, de militaire tucht te verzwakken, en Pruisen aan den rand van den afgrond te brengen. Geen europesche staat van den nieuweren tijd is den ondergang zoo nabij geweest als Pruisen daags na den slag van Jena in 1806.

Zoekt men, in den doolhof van Frederik Wilhelm's neigingen, de eene het naturalisme naderend, de andere het mysticisme; zoekt men daarin naar zekere eenheid, dan bevindt men dat de koning in alles gedreven werd door de zucht een anderen weg te volgen dan door zijn voorganger gedaan was, en dat in de eerste plaats de franschgezindheid van Frederik den Grooten (Frederik Wilhelm onderscheidde niet tusschen franschgezindheid en voltairianisme) hem tegen de borst was.

De nederlandsche patriotten van 1787 waren voltairianen. Zij liepen aan den leiband van Frankrijk, en het heette dat de regering van Lodewijk XVI hen beschermde. *Hen* te fnuiken, was Frankrijk te fnuiken. Van *hunne* onbeschaamdheid de prinses van Oranje te wreken, was de tuchtroede te doen nederkomen op den rug eener bende franschgezinde voltairianen of voltairiaansche franschgezinden.

Dit, moeten wij gelooven, heeft van Frederik Wilhelm's

zijde, bij het ondernemen van den overigens roemloozen veldtogt van 1787, op den voorgrond gestaan.

Doch Frederik Wilhelm II zou geen koning van Pruissen geweest zijn, indien het hem volstrekt mishaagd had, bij gelegenheid van dien veldtogt, een gedeelte van zijn leger alvast kennis te doen maken met Nederlands hulpbronnen en Nederlands weerbaarheid. Hij bleef, zij het ook onder protest, een telg van zijn geslacht en de neef van zijn oom.

1886.

Paul Bourget.

I

Hoewel de heer Paul Bourget pas even dertig jaren telt, geldt hij reeds sedert eene poos voor een schrijver van beteekenis. Hij heeft iets gevonden. Er is door hem een Columbus-ei overeind gezet. Hij is iemand.

Een dichter? Wanneer men twee of drie bundels verzen in het licht heeft gezonden welke geen vergelijking behoeven te schroomen, dan heeft men regt op dien naam.

Een romanschrijver? Ontegenzeglijk. Paul Bourget heeft drie of vier kleine romans geschreven, en aan één daarvan is door de Fransche Akademie al dadelijk een prijs toegekend.

Maar niet daarin schuilt zijne oorspronkelijkheid.

Oorspronkelijk is hij meest van al in de litterarische kritiek. Zijne boekbeoordeelingen zijn beoordeelingen van eene bijzondere soort; en die soort is goed. Vóór hem kwam nog niemand op het denkbeeld de groote schrijvers van den tegenwoordigen tijd op die wijs te behandelen.

Een romanschrijver, een dichter, een recensent, en als recensent een padvinder of wegbereider, - niet alle dagen zal men bij denzelfden persoon zulke verschillende gaven vereenigd aantreffen.

Studien over hedendaagsch zieleleven noemt Bourget zijne recensies; en die naam is eene getrouwe beschrijving van het nieuwe genre. Paul Bourget, *Essais de psychologie contemporaine*, 1883. - *Nouveaux Essais de psychologie contemporaine*, 1885. - Paris, Alphonse Lemerre. Want Bourget spreekt niet in de eerste

plaats over de boeken of de schrijvers zelf, maar over het opkomend geslacht hetwelk die boeken verslonden, de denkbeelden dier schrijvers in zich opgenomen, naar hunne inzichten zich gevormd heeft.

Bourget vraagt: gegeven zijnde het feit dat wij, mijne jonge tijdgenooten en ik, bovenal door deze auteurs ons aangetrokken gevoeld hebben, - tot welke verschillende orden van geesten moeten wij hen brengen, en wat leert dit verschijnsel omtrent onzen eigen zielstoestand? Hoe komt, en wat bewijst het, dat wij onder de denkers Renan en Taine, onder de dichters Baudelaire en Leconte de Lisle, onder de romanschrijvers Stendhal en Flauberten de De Goncourt's, als onze voorgangers beschouwen, onze geestelijke leidlieden? Waarom zien wij in Dumas Fils een moralist?

Ik erken dat het mij aanvankelijk moeite gekost heeft, met deze opvatting der litterarische kritiek mij te verzoenen; en misschien bewijs ik mijne lezers eene dienst door te verhalen op welke wijs ik van mijn vooroordeel genezen ben.

Als ophelderend voorbeeld diene de hollandsche letterkunde der 17de eeuw, wier geschiedenis nog onlangs omstandig verhaald werd door den te vroeg gestorven hoogleeraar Jonckbloet.

Een ieder die deze letterkunde kent zal het een onbegonnen werk achten, in het *Houwelick* of de *Zinnebeelden* van Cats, de *Historien* van Hooft, de *Treurspelen* of de *Geschiedzangen* van Vondel, de *Korenbloemen* van Huygens, te zoeken naar ik weet niet welk nieuw begin van hooger zieleleven, zedelijk, wijsgeerig, of artistiek.

Nog onmogelijker zou het zijn te bepalen welken invloed deze litteratuur heeft uitgeoefend op den gemoedstoestand van het toen opkomend geslacht, en te zeggen: zoo gij begeerig zijt naar bijzondere zielkundige gegevens omtrent de nederlandsche jongelingschap der 17de eeuw, bestudeer de nederlandsche letteren van het tijdvak.

De reden ligt voor de hand. De nederlandsche letterkunde van het tijdvak had, met uitzondering van deze of gene filosofische stoutigheid bij Hooft, deze of gene onafhankelijke kunstenaarsopwelling bij Vondel, geen anderen inhoud dan de beelden en gemeenplaatsen der bijbelsche geloofs- en der

bijbelsche zedeleer. Het zij het opkomend geslacht de nationale dichters las of niet las, de nationale historieschrijvers bestudeerde of niet bestudeerde, de algemeene denkwijs bleef dezelfde.

Bovendien kon van geestdrift voor deze soort van letteren geen spraak zijn, want hare verdiensten waren enkel van schoolschen of taalkundigen aard, en de dichters vertegenwoordigden niet de natie, maar vormden in den onschuldigen zin van het woord eene bent of kliek. Zij werden geacht zich bezig te houden met eene liefhebberij-studie. Men zag in hunne gedichten bovenal gelegenheidsdichten. Een dichter was een fabrikant van zegezangen, van inwijdingsliederen, van versregels tot verheerlijking van huiselijk en vaderlandsch lief, of ter herinnering van vaderlandsch en huiselijk leed.

Deze opmerking beperkt zeer de bruikbaarheid der methode van den heer Bourget. Wij gevoelen dat er litteraturen bestaan kunnen, overigens verdienstelijk in zichzelf, over welke het niet mogelijk zou zijn proeven van zielstudie te schrijven en den lezer te voldoen.

Doch er kunnen andere en bevredigender voorbeelden aangevoerd worden.

Wie Taine's *Histoire de la littérature anglaise* leest, begrijpt dat onder gunstige omstandigheden de letterkunde een er natie van eeuw tot eeuw zulk eene onverbroken schakeling van zielkundige verschijnselen aanbieden kan, dat het schrijven van de geschiedenis harer litteratuur gelijkstaat met de lotgevallen der natie-zelf te schetsen, uit een nieuw oogpunt.

Van Chaucer op Spenser, van Shakespeare op Milton, van Pope op Byron en Scott en Wordsworth, van Shelley op Tennyson en Browning en Swinburne, kunt gij voet voor voet bij het engelsche volk de wisseling der gevoelens en der denkbeelden volgen van het jaar 1400 tot gisteren. De overvloed der schrijvers en dichters van rang is zoo groot, dat ik mij moet bepalen tot eene gebrekkige keus van eigennamen. Verlangt gij verder terug te gaan dan Chaucer, de angelsaksische litteratuur wacht uw bezoek en zal u met open armen ontvangen. Vindt gij dat ik meer tijdgenooten had moeten noemen, laat ons drie geniale vrouwen herden-

ken: Charlotte Brontë, Elizabeth Browning, George Eliot.

De heer Taine zou, zoo hij in minder mate de eenvoudigheid liefhad of een minder groot vijand was van eigen lof, met het volste regt tot ons kunnen zeggen: Ik tart u, in den loop der eeuwen één voorname wending der engelsche lotgevallen te noemen, één beslissende wijziging der engelsche gedachte of van den engelschen gemoedstoestand, waarmede in mijne geschiedenis der engelsche letteren geen rekening gehouden is.

Dit nu is juist de theorie van Paul Bourget, maar toegepast op een klein getal schrijvers in Frankrijk, schrijvers en dichters van den tegenwoordigen tijd. Men behoeft niet te vragen of hij Taine gelezen heeft. Aan Taine heeft hij een zijner fraaiste opstellen gewijd. Bij Taine borgt hij zijne hoofdgedachte: dat het leven de stof der zielkunde, de zielkunde voor modern-wetenschappelijke behandeling vatbaar, en de litteratuur van een volk of een tijdvak een veld is waarop de wetenschappelijke zielkunde veel waar te nemen vindt. Het leven zijner tijdgenooten is voor Bourget psychologie, en hij noemt zijne litterarisch-kritische opstellen *essais de psychologie contemporaine*, omdat hij met Taine van oordeel is dat onze kennis van ons zelf en van onze medemenschen zeer bevorderd wordt door het bestuderen van het litterarische in merkwaardige schrijvers.

Het litterarische! Een waarnemer die zijn eigen horizon met opzet in die mate beperkt als de heer Bourget, kan voor zijn oogmerk maar een gedeelte der stof gebruiken welke sommige zijner schrijvers hem aanbieden. Alleen bij uitzondering zal hij den gevierden auteur regt kunnen doen. In den geleerde, den denker, den historicus, zal hij bij voorkeur den litterator zien. Zijne bevredigendste proeven zal hij nemen op bellettristen bij uitnemendheid of van beroep. Spreekt hij over schrijvers van wie men zeggen kan dat zij enkel bij tusschenpoozen of bij gelegenheid letterkundigen zijn, dan zal hij ons somtijds onvoldaan laten.

Bourget's opstellen over Baudelaire en over Leconte de Lisle, over Flaubert en over Stendhal, over Dumas en over Tourguénef, verrassen ons door hunne volkomenheid. Even-

zoo het opstel over Henri Frédéric Amiel. Binnen de grenzen van den goeden smaak, vinden wij, putten die studien het onderwerp uit; en zonder moeite geven wij onszelf rekenschap van het genoeg dat zij ons verschaffen.

Doch wat dunkt u van de bladzijden over Ernest Renan? Hier is het alsof de methode van den beoordeelaar hare zwakke zijde laat zijn.

Zeker, wanneer men, sprekend over den heer Renan, noch den orientalist medetelt noch den historicus; wanneer men enkel in hem den niet-schoolschen of niet-stelselmatigen wijsgeer ziet, die in bekoorlijke taal over afgetrokken denkbeelden fantaseert en niet wil dat de lezers aan die fantasien meer waarde zullen hechten dan op het oogenblik door den schrijver zelf gedaan wordt, dan is er geen reden Renan niet in één adem met Baudelaire te noemen; den dichter der *Fleurs du Mal* in één adem met den man die ons toeschijnt de wetenschap en het denken van het hedendaagsch Frankrijk eervolst van al te vertegenwoordigen en zuiverst van al uit te drukken.

Doch wij kunnen niet toestemmen dat de *psychologie contemporaine* op die wijs tot aanzien komt. Heeft werkelijk het opkomend geslacht in Frankrijk Ernest Renan niet vollediger bestudeerd dan aangeduid wordt door den heer Bourget, dan liet het althans één gelegenheid tot toenemen in zelfkennis en wetenschap ongebruikt.

Laat ons echter de eersten zijn te erkennen dat deze leemte, bij onzen schrijver, verband houdt met eene hoofdverdienste van zijn werk, en hij minder opregt geweest zou zijn indien hij omtrent sommige punten van bijzondere boekekennis, ten einde den lezer te verblinden of zichzelf een voorkomen van geleerdheid te geven, meer wijsheid uitgestald had.

Welk is, inderdaad, het doel geweest van den heer Bourget, en waarom legt hij er zooveel nadruk op dat zijne zielkunde h e d e n d a a g s c h e zielkunde is?

Al zegt de schrijver het niet met zoo vele woorden, hij bedoelt dat door den oorlog van 1870, in verband met de opkomst der stellige wetenschappen onder het Tweede Keizerrijk daarvóór, eene groote omkeering in het fransche zelf-

bewustzijn teweeg gebragt is. Verschillende zaken in Frankrijk, welke vroeger geacht werden overeind te staan, liggen thans voor den grond. Nationale bouwvallen, politieke, artistieke, wijsgeerige, litterarische; bouwvallen van allerlei soort bedekken den bodem. Een nieuw geslacht is opgestaan, en zoekt te midden daarvan zijn weg. Het droomt andere droomen, stelt andere vragen, zoekt andere steunsels, streeft naar het verwezenlijken van een ander ideaal, ook wanneer het beweert alle droomen en alle idealen vaarwel gezegd te hebben. Het heeft zich gevormd naar sommige schrijvers van meer leeftijd, die het als mannen van den nieuweren tijd heeft leeren beschouwen. Jongere schrijvers ziet het uit zijne eigen gelederen te voorschijn treden. Hoe gevoelt dit nieuwe geslacht? Welke is zijne denkwijze? Welke zijne stemming? Aangenomen dat denken en gevoelen in die stemming zich oplossen, op welke wijze is deze zamengesteld?

Het strekt den heer Bourget zeer tot eer, vind ik, dat hij van dit alles zich rekenschap heeft willen geven.

II

Paul Bourget denkt ongetwijfeld aan zich zelf wanneer hij den aankomenden franschen jongeling onzer dagen schildert, op een schoonen zomeravond in het studeervertrek gezeten met den elleboog op den lessenaar, boekworm verdiept in een boek: 'De bloemen beneden ontplooijen hare kelken. De verdwenen zon heeft eene fijne streep van zacht goud achtergelaten aan den gezigteinder. Uit den aangrenzenden tuin klinken de stemmen van jonge meisjes. Zijn het *les Fleurs du Mal* van Baudelaire die hem boeijen? Is het *la Vie de Jésus* van Renan, of Flaubert's *Salammbô*, of Taine's *Thomas Graindorge*, of *le Rouge et le Noir* van Beyle?... Het leven zou hem beter voegen dan die lektuur! zeggen de wijzen en verstandigen.... Helaas, niet alleen leeft hij op dit oogenblik, maar hij leeft inniger dan het geval zou zijn indien hij bloemen plukte, naar het Westen staarde, of van eene dier jonge meisjes de hand in de zijne hield. Met zijne geheele ziel behoort hij aan zijn lievelingsauteur, en ademt in diens volzinnen.

Zijn hart gaat tot hem uit, en hij onderhoudt zich met hem persoonlijk, van man tot man. Hij vangt zijne orakelspreuken op: hoe men behoort lief te hebben; welke de verleiding en de les der uitspattingen is; waar het geluk schuilt, en op welke wijs men den tegenspoed behoort te dragen; wat men te denken heeft van den dood en van de raadselachtige duisternis aan gene zijde van het graf. Voor hem zijn die woorden als zoo vele openbaringen. Zij ontsluiten hem eene wereld van gevoelens wier bestaan te voren naauwlijks door hem vermoed werd. Tusschen het ontvangen dier openbaring en het navolgen dier gevoelens ligt maar één schrede, en het duurt niet lang of de aankomende jongeling overschrijdt de grens.'

Dat er aangevangen wordt met Baudelaire is een dier verschijnselen van welke men buiten Frankrijk moeite heeft zich rekenschap te geven. Baudelaire overleed in 1869, zijn éénige dichtbundel zag in 1857 het licht. Bij gerucht weet men in den vreemde dat sommige stukken indertijd uit die verzameling zijn moeten geschrapt worden, als kwetsend voor het openbaar gevoel. De kritiek in Frankrijk liet over Baudelaire's verdiensten zich zeer ongelijk uit. Tegenover de blaam van Edmond Schérer stond de lof van Théophile Gautier, die Baudelaire's muze vergeleek bij het fantastisch meisje in eene vertelling van Hawthorne, - dochter van den gifplanten kweekenden natuuronderzoeker, wiens hartstogt zich wreekte aan zijn kind. Als prozaschrijver maakte Baudelaire zich een naam door zijne vertalingen van Edgar Poë. Veel verder reikt omtrent hem de wetenschap van het buitenland niet.

Bij den heer Bourget zien wij hem een levend wezen worden, type van hetgeen de schrijver *la décadence* noemt en toelicht door eene aan het leven der Staten ontleende vergelijking. Staten treden een vervaltijd in, wanneer de zamenleving een te groot aantal bijzondere personen voortbrengt die voor den arbeid der gemeenschap niet geschikt zijn. Met litteraturen en met talen gaat het niet anders. Er heerscht een vervaltijdstijl wanneer, zooals in onze dagen, de eenheid van het boek wordt opgeofferd aan de onafhankelijkheid der bladzijde, de eenheid der bladzijde aan de onafhankelijkheid der

zinsnede, de eenheid der zinsnede aan de onafhankelijkheid van het op zich zelf staand woord.

Ondanks den titel, die denken doet aan één onstichtelijke galerij van vrouwebeelden, komen *les Fleurs du Mal* zamenhang te kort. De dichter schijnt verfijnde ondeugd te beminnen, en toe te geven aan de opvattingen eener bedorven verbeelding. Maar de ongezonde lichtmis in hem heeft een kerkelijk vrome tot dubbelganger, wien van de roomsche mystiek zijner opvoeding allerlei herinneringen bijgebleven zijn. En die tegenstrijdigheid is de eenige niet. Lichtmis en mysticus worden in de kaart gezien door een rationalist wiens logische analyse in alles het mes zet. Tegen die ontleding is niets bestand. Van de uitspattingen brengt zij het walgelijke aan het licht, van de droomen der godsdienstige fantasie het bodemlooze. Hare slotsom luidt dat de genietingen de moeite van het leven niet loonen, en de dood de weldoener bij uitnemendheid is.

Ik kan niet beoordeelen of Paul Bourget de fransche jeugd van den tegenwoordigen tijd lastert, wanneer hij haar in eene poëzie als die van Baudelaire haar uitgangspunt laat nemen. Maar zijne kritiek is edelmoedig en juist, wanneer hij doet opmerken dat de vervalstijl, die Baudelaire voor het nu levend geslacht in Frankrijk aantrekkelijk maakt, een hoogen graad van persoonlijke beschaving geenzins uitsluit. Om niet te zeggen dat het een het ander onderstelt, en er van zelf mede zamengaat.

Een germaansch opperhoofd der 2de eeuw was meer mans om het romeinsche rijk te gronde te rigten, dan de romeinsche patricier om het te verdedigen. Niettemin was die uitgeputte patricier een fijner bewerktuigd exemplaar der menschelijke soort. Baudelaire overdreef de aristokratische fierheid welke in zulk een zelfgevoel ligt opgesloten. Moedwillig kwetste hij de eenvoudigen door het gestadig op den voorgrond brengen zijner ingenomenheid met hetgeen in de kunst en in het leven bij de schare voor onnatuur en gemaaktheid doorgaat. Hij poseerde voor bedorven, en wreekte zich op die wijs van de stompzinnigheid van den grooten hoop.

Echter maakt dit stelselmatige zijne meerderheid niet on-

zeker, en evenmin vinden wij het thans raadselachtig dat deze dichter van maar één bundel, weldra dertig jaren geleden verschenen, nog altijd zulk een invloed uitoefent.

Zekere mate van geblaseerdheid is eene onmiskenbare eigenschap der jeugd van den tegenwoordigen tijd. Oververzadiging en vroegtijdige ontgoocheling doen van zelf haken naar buitensporige genietingen. Uit weerzin tegen de alledaagsche verlichting gaat men smaak vinden in het fosforesceren van hetgeen in een staat van ontbinding verkeert. Al die gewaarwordingen, en niet het laatst de aan deze levensbeschouwing ten grondslag liggende droefgeestigheid welke voor een teeken van voornaamheid geldt, vindt in het vaderland van Baudelaire een opkomend geslacht bij hem terug.

Inzonderheid voor gymnasiasten, gedurende studiejaar op studiejaar vervolgd met het klassieke, heeft eene poëzie als de zijne, ongemeen, weelderig, diepklinkend, in alles verschillend van de overeengekomen modellen, een groot vermogen van bekooring. Aan haar zich over te geven en den omgang der blanke meisjes te schuwen, staat voor hen gelijk met bemind te worden door Baudelaire's negerin, donker en glanzig als ebbenhout, de haren gekroesd, de lippen vleezig, tanden van ivoor. Tusschen hun pessimisme en den onuitgedrukten weemoed in den oogopslag dier Ethiopische, wier blik hen aan het nachtelijk uitspannel denken doet, speuren zij eene geheimzinnige verwantschap. Zij is hun een zwijgend ideaal geworden; en met 's dichters woorden roepen zij in vervoering haar toe:

Je t'adore à l'égal de la voûte nocturne,
O vase de tristesse, ô grande taciturne!

III

Henri Beyle, die in de letteren zich Stendhal noemde, behoort, wat zijn leeftijd aangaat, tot een voorbijgegaan geslacht. Geboren in 1783, overleden in 1842, was hij ouder dan Guizot, dan Villemain, dan Cousin, dan Lamartine, dan Hugo. Velen dezer koryfeën ging hij vóór in het graf.

Daarbij komt dat Sainte-Beuve, van wien het schijnen kon dat hij in de wieg gelegd was om Beyle te waarden, integendeel hem bijna over het hoofd gezien, of althans getoond heeft hem niet op zijne volle waarde te schatten. En Sainte-Beuve, weten wij, is voor het buitenland gedurende eene reeks van jaren de wetgever der fransche letteren geweest.

In Frankrijk zelf vormde Beyle's geest zich onderwijl eene school, en die school drukte haar zegel op het trotsch gezegde van den meester: 'Je serai compris vers 1880.' De helden der drama's en der romans van Dumas en van Victor Hugo, - Didier, Ruy-Blas, Hernani, Anthony, - schijnen verouderd; Julien Sorel, de held van Beyle, is jong gebleven.

Beyle bekoort het hedendaagsche jonge Frankrijk, zegt de heer Bourget, omdat hij een geboren wereldburger was. Officier in fransche dienst, onder Napoleon I, doorkruiste hij Europa à l'a s u i t e der napoleontische legers. Op later leeftijd leerde hij bovendien Engeland kennen. Hij zag Duitschand, zag een gedeelte van Rusland, woonde in Brabant den slag van Waterloo bij, en dweept met Italie. Zelfs zwoer hij in zijne laatste levensjaren, uit verontwaardiging over de houding van het Frankrijk van Lodewijk Filips in de Oostersche kwestie, zijne fransche nationaliteit af, en vervaardigde zich een grafschrift waarin hij Lombardije voor zijn eigenlijk vaderland erkende: *Arri go Beyle, Milanese*.

Die overdrijving wordt thans niet goedgekeurd, maar voor het overige valt bij het opkomend geslacht Beyle's kosmopolitisme zeer in den smaak. De stoombooten, de spoorwegen, de telegraaf, hebben het hunne bijgedragen om in de tweede helft der 19de eeuw de volken tot elkander te brengen. Er bestaat geen specifiek-fransche beschaving meer. Er is een *European Club* ontstaan, - de uitdrukking is van Bourget, - die onder de welopgevoede vrouwen en de welopgevoede mannen in verschillende landen zijne leden telt.

Heeft het lidmaatschap dier vereeniging in onze dagen bij velen iets gezochts of kunstmatigs, bij Beyle was het bijna een natuurprodukt. Beyle was kosmopoliet omdat het leven

hem dit gemaakt had. ‘Wie geen ander land dan zijn vaderland kent,’ plagt hij te zeggen, ‘heeft van het boek der wereld enkel de eerste bladzijden gelezen.’ De onderscheiding tusschen landgenoot en vreemdeling liet hij toe, doch vergeestelijkte haar. Vreemdelingen noemde hij de onnoozelen en de slechten; landgenooten de lieden van gemoed en van geest.

In een tijd van geloovige wijsbegeerte en van reactie ten gunste des christendoms, mode-denkbeelden der Restauratie, was Beyle een filosoof uit de positivistische school der 18de eeuw. Met Helvetius en met Condillac hield hij het er voor dat al onze kennis voortspruit uit waarneming door de zintuigen, en dat een verborgen streven naar welbehagen de voornaamste drijfveer onzer handelingen is.

Dit is eene andere moderne zijde van Beyle's merkwaardigen geest. De wijsgeeren van onzen tijd zijn het sensualisme der 18de eeuw voorbij gestreefd, maar zonder het los te laten. Nieuwe en wetenschappelijke grondslagen zoeken zij, met handhaving der oude stellingen. De positivistische wetenschap marcheert nogmaals in de voorhoede.

Beyle, eindelijk, had het bijzondere dat de man van de wereld, de man die smaak vindt in den omgang der vrouwen, de man der galanterie en der avonturen, in zijn persoon met den wijsgeer en kosmopolitischen militair zamenging. Noch het slagveld was zijn eigenlijk tehuis, noch de studeerkamer, maar die afdeeling van het gezellig leven waar een man gelegenheid vindt verfijnde genoegens te smaken. In zijne boeken schilderde hij bij voorkeur buitengewone wezens, verheven boven de grove en alledaagsche hartstogten der schare; en zijne eerezucht was, zich waardig te toonen onder die uitverkorenen te worden medegeteld. Had hij kunnen weten welke miskening hem eenmaal te beurt zou vallen van den kant van Sainte-Beuve, welke epigrammen van den kant van Flaubert, het zou hem niet gedeerd hebben. Minder of meer te zijn was hem onverschillig, zich bewust dat hij anders was en dat anders te zijn niet in den smaak valt. Of, gelijk hij het uitdrukte met de woorden van zijn Julien Sorel, den held van *Rouge et Noir*: ‘Ma

présomption s'est si souvent applaudie de ce que j'étais différent des autres. Eh bien, j'ai assez vécu pour voir que différence engendre haine.'

De roman waarin dit gezegde voorkomt is Beyle's fraaiste niet. *La chartreuse de Parme* spant de kroon. Maar in zoo ver wint *Rouge et Noir* het, dat men in dit verhaal, geschreven in 1830, onwillekeurig eene vooruit geworpen schaduw der hedendaagsche fransche zamenleving ziet. Vandaar de ingenomenheid van het opkomend geslacht.

'Het natuurlijk regt,' zegt tot zichzelf Julien Sorel, daags vóór zijne executie, 'het natuurlijk regt bestaat niet. Het is eene frase van den advokaat-generaal, wiens overgrootvader door Lodewijk XIV verrijkt werd met gekonfiskeerde goederen. Zoolang er geen wet is die iets verbiedt en straf bedreigt, is er geen regt. Daarvóór is er geen andere natuur dan de kracht van den leeuw, geen andere dan de nood van het wezen dat honger lijdt, dat koude uitstaat. Geen andere natuur, in één woord, dan de nood.'

Teregt noemen wij den jongen moordenaar, die deze taal voert, een schelm. Maar worden alle schelmen geboren? Worden er niet vele gemaakt? Is het niet eene groote fout uwer zamenleving dat zij, in naam der gelijkheid, voor het kind des volks alle scholen openzet, op honderd wijzen zijne eierzucht prikkelt, en, wanneer de knaap een jongeling geworden is, hem overlevert aan eene maatschappij die slechts de zelfzucht kent? Die alle deuren voor hem dichtwerpt, hem uitsluit, hem tot levenslange middelmatigheid veroordeelt? Het kan zijn dat hij ter wereld is gekomen met den sluimerenden aard van een wild dier in den boezem, maar *gij* waart het die den slapenden wolf wakker maaktet en hem aan zijne tanden herinnerdet.

Zoo komen, in eene democratische maatschappij als de fransche, de sociale omwentelingen tot stand. Zoo verklaart het zich dat in Maart 1871, op de vestingwerken van Parijs, de roode vlag der Commune is kunnen geplant worden. De naar het heil der volken strevende democratie wekt, terwijl zij de verstandenen scherpt en de souvereiniteit der rede afkondigt, lusten op; en iedere lust haakt naar bevrediging.

Een nog scherper zwaard dan het zwaard van den slaanden vreemdeling is de honger - honger naar brood, naar rijkdom, naar aanzien, naar magt, naar alle voorregten vroeger verpand aan de geboorte of het toeval, heden verkrijgbaar gesteld voor het genie.

Beyle's bedoeling is geweest in den persoon van zijn held zulk een uit het spoor geworpen vernuft te schilderen, en aan te toonen hoe, door den strijd op leven en dood waarin de Sorel's zich eerlang tegen de bestaande orde van zaken gewikkeld zien, de magteloosheid der zich noemende beschaving aan het licht komt. Wie weet of uit Julien, zoo hij vijfentwintig jaren vroeger geboren was en onder Napoleon gediend had, niet een nuttig lid in de zamenleving gegroeid ware? Doch in dat geval zou de les van zijn leven verloren zijn gegaan. Julien was voorbestemd een beeld der toekomst te worden.

Het voltooit Beyle's denkwijz dat hij van Julien's wijsbegeerte zegt: 'Misschien was zij de ware; maar het was eene wijsbegeerte welke moest doen verlangen naar den dood.' Ook om dit begroeten der weldaad van het niet-zijn wordt Beyle thans, door Paul Bourget en de zijnen, als een voorlooper vereerd.

IV

Twintig jaren heeft het geduurd eer de broeders De Goncourt, die bij hun optreden in 1850 (althans wat betreft Edmond, den oudste der twee, geboren in 1822) reeds zoo heel jong niet meer waren, door het publiek onvoorwaardelijk aangenomen zijn. Eindelijk sloeg het uur hunner vermaardheid; en sedert 1870, Jules' sterfjaar, nam hun invloed nog gestadig toe. Op dit oogenblik behooren hunne werken tot die welke elk letterkundige in Frankrijk behoort gelezen te hebben en gelezen heeft.

Bourget noemt in één adem de letterkundigen - en het publiek, doch is verplicht van die gelijkstelling iets af te doen. De groote massa der welgestelden, erkent hij, roemt wel de De Goncourt's, en bewondert hen ook misschien om-

dat zij in de mode zijn, maar geniet niet van hen of gaat niet in hen op.

Voorts is er eene tusschenklasse van ernstige lezers en lezeressen die de De Goncourt's als schrijvers over de fransche kunst en de fransche zamenleving in de 18de eeuw, afzondert van de romanschrijvers. Hunne romans vindt deze groep van beoordeelaars meestal kwalijk zamengesteld, het verhaal dikwijls slepend, de naturalistische bijzonderheden somtijds stuitend, het geheel slechts bij uitzonderingen fraai. Als historici daarentegen, en inzonderheid als kunsthistorici, gelden de broeders De Goncourt in dezen kring voor onovertroffen. Men erkent volmondig dat vóór hen door niemand zoo voortreffelijk geschreven is over Watteau en Fragonard en Chardin; over de fransche vrouw uit den natijid van het a n c i e n r é g i m e ; over koningin Marie Antoinette, over de drie vrouwen die in het leven van Marie Antoinette's schoonvader eene zoo voorname en zoo onwaardige plaats vervuld hebben: mevrouw De Châteauroux, mevrouw De Pompadour, mevrouw Du Barry.

De reden van den geheimen tegenzin der fransche bourgeoisie, ten aanzien der romans van Edmond en Jules de Goncourt, schuilt volgens Bourget in een gebrek dezer schrijvers dat eigenlijk niets anders is dan de keer- of de schaduwzijde hunner voornaamste deugd.

De De Goncourt's zijn in het litterarische zoo uitsluitend kunstenaars, - kunstenaars wat betreft de keus der stof, wat betreft de inkleeding, wat betreft de karakterschildering, wat betreft den bouw der periode en de keus der woorden, - dat zij den gewonen romanlezer voortdurend in een kring verplaatsen waar hij zich niet op zijn gemak of niet tehuis gevoelt, terwijl zij alles natuurlijk vinden, alles juist, alles gelijk het behoort.

Zij schilderen een vertrek, en doen den lezer alles opmerken wat daarin zou worden opgemerkt door een schilder. Tevens bedienen zij zich voor het aanduiden der voorwerpen van een spraakgebruik hetwelk, om zijne technische naauwkeurigheid, verdient geprezen te worden door een taalgeleerde. Maar de gewone romanlezer is geen taalgeleerde, is geen schilder, zoomin van landschappen als van binnenhuizen. Hij

kan de moeite welke de schrijvers zich geven, tegelijk pittoresk en wetenschappelijk te zijn, niet waarden; en hetgeen hij op den duur niet waarden kan eindigt met hem te vervelen.

Een romanschrijver die slechts ontleedkundig psycholoog wil zijn, en niets belangrijker acht dan het vinden van het juiste woord ter beschrijving zijner fysiologische zielkunde, is in zijn regt. Al doet hij niets anders dan de zedelijke afdwalingen van een fransch dienstmeisje verhalen, en uitleggen hoe het kwam dat die overigens beminlijke jonge vrouw uit het volk *à son corps défendant* tot deze en gene onvoegzame misstappen verviel, hij blijft kunstenaar in den technischen zin van het woord.

Maar het publiek is óók in zijn regt wanneer het beweert: Uwe wetenschap, romanschrijver, speelt uwe kunst een trek. Gij spreekt zoo geleerd over het zenuwlijden dier dienstbode, dat ik hare zenuwen uit het oog verlies en al mijne aandacht noodig heb om uwe geleerdheid bij te houden. Ik kan uwe analyse niet volgen, uwe taal niet verstaan. In plaats der poëzie, welke ik in uw roman dacht te vinden, vind ik chirurgie. Het is geen roman. Het is een handboek voor de snijkamer.

Indien het waar is wat Théophile Gautier gezegd heeft: ‘Op vijftientig personen die een salon binnentreden zijn er misschien geen twee die letten op de kleur der overgordijnen of van het behangselpapier,’ dan heeft de romanschrijver (die immers niet schrijft met het doel ongelezen te blijven) het alleen zich zelf te wijten zoo hij onder het detailleren, het analyseren, het reden geven, zich voor zijn lezer in de plaats stelt en door zijne subtiliteit hem van het spoor brengt.

Maar - de ware vereerders der broeders De Goncourt zijn de letterkundigen, en al wat onder de jongelingschap smaak vindt in litteratuur. De De Goncourt's vereenigen in zich twee eigenschappen die hen door de kinderen hunner eeuw als opvoeders doen aannemen.

Toen Michelet op zijn ouden dag Taine's *Intelligence* gelezen had, riep hij uit: ‘Maar hij ontnemt mij mijn ik!’ Dit

verontrustte hem. Bij eene andere gelegenheid zeide hij, in denzelfden toon: ‘Onze groote en schoone eeuw heeft iets logs over zich; eene neiging tot fatalisme.’

Wanneer Michelet zoo sprak, dan dacht hij met weemoed aan de levenslustige eeuw welke achter hem lag, moeder der helden van Omwenteling en eerste Keizerrijk.

Het wetenschappelijk onderzoek heeft in de tweede helft ónzer eeuw dit levenslustige aanmerkelijk geknakt. De argumenten tegen den vrijen wil zijn onwederlegbaar; het determinisme heerscht oppermagtig. Waren alle jonge menschen even zoo vele Spinoza's, hunne energie zou onder het in de lucht zittend fatalisme niet lijden; mogelijk zelfs er door opgewekt worden. Maar men heeft dit niet in zijne magt. De metafysische koppen zijn zeldzaam.

Er is eene verzwakking van het persoonlijk wilsvermogen, en, in verband daarmede, eene neiging de karakterloosheid ook in anderen te verontschuldigen. Het onzedelijke, het dierlijke, het misdadige zelfs, wordt verklaard uit zeker lijden. Men gelooft aan het bestaan eener algemeene zenuwziekte. Men geeft toe aan de zelfbespiegeling welke voor het handelen in de plaats gekomen is.

In dit ontleden van het eigen ik zijn de De Goncourt's ware virtuozen. Edmond, de nog levende der twee broeders, is opregt wanneer hij zegt, doelend op sommige zielkundige analyses in de romans van Jules en van hem: ‘Die ziektebeschrijvingen, wij hebben ze gehaald uit ons eigen binnenste.’ De broeders waren door de nieuwe *maladie du siècle* reeds aangetast, toen van degenen die na hen kwamen velen zich nog gezond waanden. Vandaar onder meer de opgang dien hunne boeken thans maken. Men vereert er eene soort van profetien in.

Welke taak blijft er over voor den waarnemer, het determinisme eenmaal gegeven zijnde? Na de zelfontleding, geen andere taak dan het aantekenen van feiten en, zoo men een geboren kunstenaar is, bovenal van de artistieke daaronder. Dit is eene andere specialiteit der De Goncourt's.

Aan den eenen kant verwaarloozen zij in hunne romans, ter wille van de schildering der zeden, die der karakters. Nooit treedt uit hunne verhalen, in den romantischen zin

van het woord, een held of eene heldin naar voren, nooit een buitengewoon wezen.

Schrijven zij over de 18de eeuw in Frankrijk, hunne meeste aandacht wijden zij aan de fransche wereld van dien tijd in het algemeen, daarna aan de toen heerschende fransche vrouwewereld. Een hunner stelregels is dat men, voor de kennis van een tot het verleden behoorend tijdvak, noodig heeft het vrouwelijk toilet van dat tijdvak te kennen: 'Un temps dont on n'a pas un échantillon de robe, l'histoire ne le voit pas vivre.'

Wie zoo over het historieschrijven denkt is in de geschiedenis bij voorkeur zedebeschrijver; en indien hij daarbij van oordeel is dat romans behooren te zijn gebeurlijke geschiedenis ('Le roman, c'est de l'histoire qui aurait pu être,' luidt eene andere bepaling der De Goncourt's), dan zal hij in dit genre niet streven naar het scheppen van afwijkende typen, hetzij in het grootsche en edele, hetzij in het schuldige of buitensporige, maar hij zal de algemeene trekken bijeen verzamelen aan welke geheele klassen herkend worden. Teekent hij bijzondere personen, hij zal den meesten nadruk leggen op gewoonten, op hebbelijkheden, op hetgeen onbewust bij het individu het gevolg is van geboorte, stand opvoeding, omgeving, en verdere van zijn wil onafhankelijke invloeden.

Het is, herinnert Bourget, vrij algemeen bekend dat de De Goncourt's, zoolang de dood den eenen niet weggenomen had, hartstogtelijke kunstverzamelaars waren, en zij er niet weinig toe bijgedragen hebben om de liefhebberij van *le Bibelot* tot eene wetenschap te verheffen. Sedert den dag dat zij in 1849, met het ransel op den rug en den wandelstok in de hand, te zamen hunne eerste fransche kunst- en voetreis ondernamen, hebben zij niet opgehouden hunne verzameling vaderlandsche en uitheemsche oudheden uit te breiden. Ten laatste scheen hunne partikuliere parijische woning, toen met den roem ook de fortuin er binnengetreden was, een klein openbaar muzeum. In zijne *Maison d'un artiste* bewaarde Edmond er de herinnering van.

Welnu, de eigenschappen welke den degelijken verzamelaar maken, kenmerken ook, wanneer zij in hunne romans de

straks genoemde fatale gewoonten en fatale hebbelikheden als met kunstenaarsgeweten aanstippen, de werkwijzen en den stijl der De Goncourt's. Hun wetenschappelijken zin, hunne technische kunstkennis, brengen zij over in de letteren, en vragen niet of zij de letteren hierdoor welligt geweld aandoen, maar alleen of hun boek vervaardigd is naar een artistiek procédé.

Het geheel dat op die wijs ontstaat zal misschien door een volgend geslacht niet grif voor litteratuur erkend, maar ongetwijfeld als een merkwaardig teeken des tijds beschouwd worden. Moderne zederomans, gevolgd op en voortgekomen uit strenge historische studie, wetenschappelijk gedreven. Romans met eene fatalistische levensbeschouwing tot achtergrond, vaal als de schemering, vreugdeloos als eene gedwongen kostwinning, somber als de doffe trommelslag bij eene militaire begrafenis. En als éénig borduursel op dit donker stramien, een oneindig getal mistroostige kleine feiten, bijeen verzameld met eene zorg of het relieken der vaderlandsche geschiedenis gold; gegroepeerd met de kunst die de Delftsche Vermeer aan een stadsgezicht wijdde; opgeteekend met van die tegelijk preciese en teekenachtige woorden die zelf op hunne beurt nu aan eene lijn, dan aan eene kleur doen denken.

V

En tot welke klasse van geesten behoort de jonge schrijver zelf, die in het classificeren van anderen zich zulk een meester toont, en van wiens methode ik door een drietal overzigten een denkbeeld poogde te geven?

Het beste antwoord op die vraag wordt gevonden in Bourget's opstel over Alexandre Dumas Fils.

Steeds is Bourget het heimelijk eens met de auteurs die hij behandelt en prijst. Het niet-stelselmatige in de wijsbegeerte van den heer Ernest Renan, hetwelk hij dilettantisme noemt, bekoort hem. Evenzoo het getemperde in het pessimisme van Tourguénef, of het aristokratische in Baudelaire, den zelfbewusten *d é c a d e n t*. Hij bemint het artistieke in

de schrijfwijz der De Goncourt's, en niet minder het artistieke in de zielkunde van Stendhal. Ook hij zelf, men gevoelt dit aan alles, wil gehouden worden voor een schrijver en een denker van die soort. In zijn eigen persoon is ook hij min of meer een psycholoog, min of meer een kunstverzamelaar in de litteratuur, min of meer een pessimist, min of meer een wijsgeerig dilettant, min of meer een hooghartig vervaltijdsman.

De bijzondere ingenomenheid echter waarmede hij over Dumas Fils spreekt, bewijst dat Bourget eerst volkomen gekend wordt wanneer men bij de reeds aangeduide trekken van het beeld er nog twee of drie andere voegt.

Bourget doet opmerken dat Dumas vóór alles, in den vorm van een geboren tooneelschnjver, een geboren moralist is. De psycholoog, zegt Bourget, vraagt alleen naar merkwaardige zielkundige verschijnselen. Hij bekommert er zich niet om of de buitengewone veerkracht welke hij waarneemt, de zeldzame tederheid, de opmerkelijke hartstogtelijkheid, - of dit alles eene deugd is of niet, een weldadig of een noodlottig bestanddeel der zamenleving. De moralist daarentegen neemt onbewust zijn uitgangspunt in het geloof aan een volstrekt onderscheid tusschen goed en kwaad. Volgens hem behooren de menschen niet in de eerste plaats fraaije dieren, maar zedelijke wezens te zijn; en ook zichzelf houdt hij niet voor goed zoolang hij de talenten, waarmede hij toegerust mag zijn, niet gebruikt om de som van het goede in de maatschappij te helpen vermeerderen.

Dumas, verzekert Bourget, gelooft in den kategorischen inperativus van Kant. Voor zich beschouwt hij het moralist zijn als een bevel, afgekondigd door zijne hoogere natuur. Daarom hebben al zijne tooneelwerken eene zedelijke strekking, en zijn zij gewijd aan het verdedigen eener zedelijke stelling. Daarom ook is hij zoo populair, en wordt het verschijnen van elk nieuw drama of nieuw boek van Dumas als eene gebeurtenis aangemerkt. Telkens vindt Dumas het woord dat den sleutel geeft tot een of ander zedekundig vraagstuk van den dag. De schare gaat onder die problemen gebukt, maar kan ze niet oplossen. Dumas komt haar te hulp.

Louter toeval is het dat hij dit meestentijds door middel van tooneelstukken doet. Het dramatisch genie is eene gaaf als eene andere: men bezit haar, of men bezit haar niet. Dumas bragt haar met zich ter wereld, en om geen andere reden bezigt hij haar als werktuig of hefboom bij het uitoefenen van zijn apostolaat. Van zijn apostolaat ja, want hij vervult eene zending.

Dumas zelf, verhaalt Bourget, staat in de overtuiging dat de betrekking tusschen man en vrouw het gebied is hetwelk bij voorkeur de aandacht van den moralist behoort te boeijen. Uit de liefde komen het huisgezin en de Staat, maar óók komen uit haar allerlei valsche maatschappelijke toestanden voort, die voor de betrokkenen de bron van het geluk doen verkeeren in eene bron van naberouw, vervreemding, vijandschap, wanhoop. De volgeling van Kant houdt het tevens met Schopenhauer, die in de liefde een valstrik ziet, gespannen door de natuur aan den mensch, inzonderheid aan den man. Dumas is overvloedig in het afbeelden dier scheve verhoudingen. Het is alsof hij de jongelingschap gestadig toeroept: 'Zet den voet niet op dien weg; het is eene doodlopende straat!'

Van al Dumas' stukken bewondert Bourget het meest *l'Ami des Femmes*, en den daarin geschilderden persoon van De Ryons. Deze jonge man heeft den wijzen wenk, betreffende het mijden der doodlopende straat, in den wind geslagen niet alleen, maar er is door hem zoo druk aan de liefde gedaan, hij heeft zoo vaak bedrogen en is zoo vaak bedrogen uitgekomen, dat in zijn binnenste het vertrouwen, zonder hetwelk een man eene vrouw niet waarlijk beminnen kan, onherroepelijk verwoest is. Ondanks het bezit van alle denkbare maatschappelijke voorregten, jeugd, rijkdom, aanzien; ondanks de loffelijkste eigenschappen van geest en gemoed, is De Ryons ongelukkig.

Eindelijk: dezelfde Dumas van wien men verwacht zou hebben dat hij of met den eenen duitschen wijsgeer tot het pessimisme overgaan, of met den anderen in de kritiek van het menschelijk kenvermogen berusten zou, gelooft aan het bovennatuurlijke, is een mysticus op eigen hand, schrijft

het apokalyptisch visioen *l'Homme-Femme*, en doet aan een anderen apostel Johannes op Patmos denken. De moralist wordt stichter of gezant van eene door hemzelf gevonden godsdienst. 'Je veux parler de ce besoin de l'au-delà,' zegt Bourget, ten einde dit verschijnsel zoo niet te regtvaardigen, althans te verklaren of toe te lichten, 'de ce besoin de l'au-delà qui nous est arrivé à travers les âges, cultivé, amplifié par les générations successives des croyants de toutes les religions.'

Dit bedoelde ik daareven, toen ik zeide dat men Paul Bourget eerst goed kent wanneer men zijne studie over Dumas Fils gelezen heeft.

De fransche litterarische kritiek pleegt eene aan het engelsch ontleende uitdrukking te bezigen tot aanduiding eener bepaalde klasse van geniale dichters en schrijvers. Zij noemt hen *dandy's*, en de door hen aangekleefde denkwijs *dandy's me*. Slechts fijn bewerktuigde wezens kunnen in de letteren tot *dandy's me* overhellen. Het woord doelt op eene soort van oververzadiging van het vernuft, welke voert tot het spelen eener rol, evenals in de engelsche zamenleving een jonge lord, omdat hij geen raad weet met zijn tijd of zijn geld, gaat koketteren met het publiek en een bijzonderen stijl van leven aanneemt.

Wanneer ik den heer Paul Bourget een litterarischen dandy noem, dan sluit dit in dat aan zijne denk- niet minder dan aan zijne schrijfwijze, aan zijn toon niet minder dan aan zijne opvatting, elke gemeenheid volstrekt vreemd is. Onwillekeurig stelt men zich hem voor als een zoon van goeden huize, wiens middelen hem veroorloven beurtelings te Oxford en te Parijs te vertoeven. Hij heeft of nooit deel gevormd van de letterkundige zigeunerwereld te zijnent, of heeft er zich snel uit losgemaakt.

Dat hij zijne studiejaren goed besteed heeft, dit blijkt uit zijne belesenheid, uit zijn zelfstandig oordeel over zaken welke men alleen te weten kan komen uit inspanning eischende boeken. Aan zijne scherpzinnigheid kan niet getwijfeld worden. Hij ontdekt zamenhang tusschen verschijnselen wier verband in den regel aan de groote menigte ontsnapt, en zelfs aan

den engeren kring der meeste nadenkenden. Hij is een naauwkeurig waarnemer zijner persoonlijke gemoedsbewegingen, en auskulteert met groot talent, op zijne eigen borst, de hartkloppingen zijner jonge tijdgenooten.

Maar of die kloppingen zonder uitzondering de ernstige beteekenis hebben welke hij er aan toeschrijft? Of de schrijver overal gelooft hetgeen hij zegt? Of er in het geheel geen zelfbehagen schuilt achter de openhartigheid waarmede hij sommige gevallen van zielsziekte blootlegt? sommige verschijnselen nootlottig noemt? waarschuwend op sommige onvermijdelijke uitersten en buitensporigheden wijst? Ik ben zoo vrij daarvan het mijne te denken.

Dumas Fils moge voorwenden een apostel te zijn en zendelingswerk te verrigten; moge beweren bij de keus zijner onderwerpen slechts door eene hoogere noodzakelijkheid geleid te worden; moge schijnen op de bouwvallen van het christendom, of daarnevens, een nieuw geloof te willen stichten, - zelfs de heer Paul Bourget zal ons niet afbrengen van de meening dat deze buitengewone man en ongeëvenaarde tooneelstilist, wanneer hij zich als biechtvader en zedemeester aanmeldt, het vrijwillig of onvrijwillig slagtoffer eener hersenschim is. De heer Bourget, gelooven wij, spreekt met welgevallen over den bewonderenswaardigen Dumas, omdat hij daardoor gelegenheid vindt zijn eigen niet minder zeldzaam talent voor het aanroeren van kiesche onderwerpen ten toon te spreiden, - onderwerpen die, zoo hij ze kiesch weet te behandelen, de aandacht der mannen en vrouwen van de wereld zich op een jong schrijver doen vestigen.

Let ook op Bourget's beeldspraak, altijd ontleend aan eene elegante omgeving, waar men van natuurlijke en zelfs zéér natuurlijke gevoelens niet afkeerig is, maar ze voorgedragen wenscht naar de eischen eener verfijnde en ligtgeraakte beschaving. Let zelfs op sommige overgehaalde uitdrukkingen waarvan hij zich gaarne bedient. Iets wat u aantrekt zal hij *une attraction* noemen, sprekend van de schoone oogen eener jonge vrouw. *Outranciers* heeten bij hem sommige ruwe paradoxen. Wil hij zeggen dat sommige groote italiaansche schilders de kunst verstaan hebben,

bij het afbeelden van Christen-martelaren, ons te doen gevoelen dat het lijden voor die geloofsgetuigen eene bovennatuurlijke beking had, hij gewaagt van de *affres all'iciantes*.

En dan, wanneer Bourget den zedelijken nood der hedendaagsche fransche jeugd schildert, en hoe die jongelingschap, onder den invloed van het tot pessimisme vervoerend determinisme, aan een zenuwziekte lijdt welke genezing zoekt in vreugdelooze uitpattingen, - wie gevoelt niet, wanneer de schrijver het doet voorkomen alsof ook hij zelf patient in het groote hospitaal is, lijder onder medelijders, wie gevoelt niet dat zijn boek het tegendeel bewijst, en hij, om deze studien te kunnen schrijven, volle heerschappij over zijne zenuwen moet uitgeoefend hebben?

Byron, geloof ik, is in onze eeuw de prototype van den letterkundigen *dandy* geweest. Hij bezat in den hoogsten graad het talent u te doen vergeten dat zijn Zwarte tijd eene begoocheling was. Eerst lang nadat gij de lektuur van *Manfred* ten einde had gebragt viel het u in, dat Manfred's zielsziekte geweken moest zijn uit de ziel van den dichter, zou deze de kracht bezitten noodig voor het ontwerpen van Manfred's beeld.

Evenzoo geloof ik aan de zedelijke gezondheid van den heer Paul Bourget. Ontslagen uit de ziekeverpleging, heeft hij het koket gevonden zich belangwekkend te maken, en aan dien gelukkigen inval danken wij een der substantieelste boeken over nieuwere fransche litteratuur-geschiedenis.

Aan Bourget's romantische verhalen in proza is het niet mogelijk, hoewel zij tegen zijne *Essais de Psychologie* geenszins indruischen in zichzelf, regt te doen door een overzigt. Zij munten vooral uit door den stijl en de hoofdgedachte, meer dan door de handeling. Ik zou ze verminken door ze te willen analyseren.

Gemakkelijker valt het een denkbeeld te geven van Bourget's gedichten, en, door het aanhalen van een paar proeven, te doen zien hoe, bij dezen discipel van Sainte-Beuve, evenals bij den meester, zonder zich te kunnen verheffen tot dezelfde hoogte en onafhankelijkheid als de kritiek, de poëzie niettemin echte kleine kunstwerken voortbrengt.

Ook Sainte-Beuve heeft, ofschoon het groote publiek schier alleen zijne *Lundi's*, zijne *Portraits*, en zijne *Port-Royal* kent, één meesterlijken kleinen roman en een betrekkelijk groot aantal verzen van blijvende waarde geschreven.

Het eerste stukje dat ik laat volgen, dient Bourget's bundel *Les Aveux* (1882) tot proloog. Men zal er de bevestiging vinden van hetgeen ik zeide over het elegante in de beeldspraak van den auteur. Die tuin doet niet aan den theetuin van een klein-burgerlijk optrekje denken, maar aan het park eener aristokratische buitenplaats:

LE JARDIN.

Comme des marbres blancs parmi les vertes branches
 Les heures de ma vie, immobiles et blanches,
 Me regardent du fond verdoyant du passé;
 Ma mémoire est un frais jardin où les allées
 Se peuplent chaque soir de formes long voilées
 Qui frissonnent devant un ciel rose et glacé.

Dans ce jardin profond, j'erre aussi pour entendre
 Des femmes aux grands yeux noyés d'un regret tendre
 Me répéter des mots prononcés autrefois.
 Le croissant de la lune est si mince qu'il semble
 Un bracelet d'argent brisé, le taillis tremble,
 Un sourd sanglot se mêle à la douceur des voix.

Et les fleurs du jardin pendant le jour fermées
 S'entr'ouvrent à l'appel des voix jadis aimées;
 Le soupir caressant des anciens parfums
 Flotte comme un nuage autour des chers fantômes;
 Et plus tristes parmi ces fleurs et leurs arômes
 Les voix jurent que les Beaux Rêves sont défunts...

De andere proef is insgelijks ontleend aan *Les Aveux*. Hetgeen de dichter hier zegt van de liefde, wil verstaan worden van den levenslust in het algemeen; te vaak bij het opkomend geslacht onherroepelijk uitgedoofd, meent Bourget, door den wetenschappelijken geest der eeuw. De ziel der jeugd, Schoone Slaapster in het Bosch geworden, protesteert in deze fraaije verzen tegen haar schijnbaar noodlot:

ESPOIR D'AIMER.

Miranda, relève les rideaux frangés de tes
yeux, et dis-moi ce que tu vois là-bas...

SHAKESPEARE. - La Tempête.

Malgré notre ironie et la fièvre de voir,
Triste ou gai, laid ou beau, le vrai dessous du monde,
Nous n'avons pu tuer encore tout espoir
De quelque passion profonde.

Il n'est pas mort, l'espoir d'aimer et d'être aimé,
Cet espoir enfantin dont notre esprit se raille,
Et qui fleurit en nous, comme une fleur de Mai
Aux crevasses d'une muraille.

Notre Ame est le palais des légendes où dort
Une jeune princesse en robe nuptiale,
Immobile et si calme!... On dirait que la Mort
A touché son visage pâle.

Elle dort, elle rêve, et soupire en rêvant;
Une larme a roulé lentement sur sa joue.
Elle se rêve errante en barque au gré du vent
Sur l'Océan qui gronde et joue.

Elle ne le voit pas, le beau Prince Charmant,
Qui chevauche parmi les plaines éloignées,
Et s'en vient éveiller sa Belle au bois dormant
De son sommeil de cent années.

Un manteau de velours aux agrafes d'argent
Flotte sur le jeune homme, et son cheval qui fume
Hâte vers le château son pas intelligent
Sous le soleil et dans la brume.

Mais elle, oh! que ses yeux tendrement souriront,
Lorsque, se relevant sur sa couche embaumée,
Tout son sang virginal inondera son front
A s'entendre tout bas nommée!

Nous aussi, ce sera la fête dans nos coeurs,
Quand l'Amour, cavalier ailé que rien n'arrête,
Viendra nous réveiller du sommeil et des pleurs
En rouvrant la porte secrète.

Amour, Amour, le lierre enlace le château,
Les mousses ont rongé le blason qui s'efface,
Les cent ans vont finir ce soir; oh, viens bientôt,
Beau cavalier que rien ne lasse!

1886.

Graaf Tolstoï.

De volken van het Westen laten de nieuwere russische letteren slechts regt wedervaren wanneer zij te harer eer, en niet het minst tot lof van Graaf Tolstoï, een erkentelijk *Het daghet in den Oosten* aanheffen. Comte Léon Tolstoï, *Les Cosaques et Souvenirs de Sébastopol*, Paris, Hachette & Cie, 1886.

Geen andere europesche letterkunde spreidt op dit oogenblik bij zooveel kunst zooveel natuur ten toon, bij zooveel studie zooveel oorspronkelijkheid, of bij zooveel bevalligheid zooveel kracht. Een volgend geslacht zal erkennen dat met haar, - zoozeer doet zij de uitwerking van een verjongend bad, - voor de andere litteraturen van Europa een tijdperk van wedergeboorte aangebroken is.

De voorregten dezer russische romanschrijvers zijn groot en zeldzaam.

Wanneer bij den jeugdigen Tolstoï, het ontzenuwd leven van den Rijken Jongeling moede, het voornemen rijpt, zich aan Moskou's wufte hoogere kringen te ontscheuren, aan Moskou's nachtbraken, Moskou's bals en drinkgelagen en speeltafels, dan behoeft hij maar één woord te spreken.

Daarginds in het Zuiden, aan den voet van den Kaukasus, beweegt zich een onbekende wereld, onderdeel van het groote russische vaderland, en niettemin zoo verschillend door klimaat, landschap, bevolking, denkbeelden en levenswijs, dat

eene verplaatsing derwaarts met een louterend verblijf in den vreemde gelijk staat. De jongeling achtte zich slechts niet te vermogend of te hooggeboren voor eene bescheiden aanstelling als vaandrig bij een in dien uithoek op post gesteld regiment vaderlandsche infanterie en de eischen zelf van den militairen dienst zullen hem dwingen een nieuw leven te beginnen.

Zulke gelegenheden tot landverhuizingen binnen de grenzen van den geboortegrond, hoe verwijderd ook, zijn voor den aanstaanden verteller een kostelijke leerschool. Men vindt het thema uitgewerkt bij Ernest Dupuy, *Les grands maîtres de la littérature russe au dix-neuvième Siècle*. Paris. Lecène & Oudin. 1885. Indien hij althans van de romantische poëzie eene edele meening koestert, en hij het als hare roeping beschouwt de hoogste uitdrukking te vertegenwoordigen van het menschelijk zelfbewustzijn, gevormd door studie, nadenken, en ervaring.

Door het verblijf onder de kozakken van den Kaukasus is uit Graaf Tolstoi, reeds vóór hij met *Oorlog en Vrede* of met *Anna Karenine* zich dien grooten naam maakte, een Detaille of een Neuville met de pen gegroeid; en mogelijk had ik niet in de eerste plaats van zijne voorregten moeten gewagen, maar van zijne grootmoedige inborst, zijn scherp verstand, zijne gaaf van opmerken, zijne landschap- en menshekennis, en in het algemeen van de buitengewone inwendige kracht waarmede hij dit alles in zijne kunst weet op te nemen en aan zijne kunst dienstbaar te maken. Tenzij men het gevoelen mogt aankleven, dat ook Tolstoi's genie (en ik zal de laatste zijn dit te misprijzen, want wie heeft het in zijn magt een genie te zijn?) tot de afdeeling zijner voorregten behoort gebragt te worden.

Tolstoi's *Kozakken van den Kaukasus* bevinden zich te hunnent, en vormen eene eigen kleine maatschappij. Met hunne vrouwen, hunne kinderen, hunne grijsaards, hunne kudden, leven zij in dorpen, en alleen de jongelingen en de jonge huisvaders verrichten onder russisch opperbestuur soldatedienst. Zij hebben hun eigen godsdienstig geloof, hunne eigen voorvaderlijke zeden, hunne eigen wijs van liefhebben en van haten.

Aan den zeventigjarigen reus Jerochka in hun midden, den man met de zware basstem die den mond vol heeft van verhalen omtrent den goeden ouden tijd, toen doodslag en diefstal aan de orde van den dag waren, kon men hooren en zien dat de tucht sedert een halven menscheleeftijd vorderingen gemaakt heeft. Maar alleen in hun eigen kringen. Ten aanzien der naburige Abrekken en andere nomadische stammen, nog niet onderworpen aan het russisch gezag, zijn zij dezelfde vrijbuiters gebleven. Het paard van een Abrek te stelen, jagt te maken op een Abrek en hem een kogel in het hoofd te jagen, wegens het doden van een of meer Abrekken, eene russische medalje of de russische sergeants-strepen te verdienen, blijft voor den Kaukasus-Kozak de hoogste vorm van het levensgeluk. Onverminderd, dit spreekt, zijne ingenomenheid met de jonge meisjes van zijn stam, zijne vaardigheid in het ligten der brandewijnskelk, zijn smaak voor nationale liederen en nationale dansen, zijne minachting voor het tabakrooken, en zijne hartstogtelijke liefde voor zijn rijpaard.

Bewonderenswaardig is in Tolstoï's verhaal al hetgeen op de jagtavonturen van den Kozak Lukas of Loekachka betrekking heeft. Jagtavonturen noem ik ze, hoewel ik moordtooneelen zeggen moest, want Lukas' strijd tegen de Abrekken zou in eene geordende maatschappij voor het misdadig bestaan van een doodslager en struikroover gelden. Maar Loekachka is zulk een volmaakt beeld van den natuurmensch en halven wilde; zijn schik in het ombrengen van den mededingenden stamverwant gaat met zooveel persoonlijke dapperheid en levenslustige doodsverachting gepaard; zijne brasserijen, zijne minnarijen, zijne vriendschap, zijne kinderlijke ijdelheid, vormen met de wreedheid van den koelbloedigen menschejager zulk een goed geheel, dat de moordenaar ons toeschijnt tot eene normale zamenleving te behooren, wel is waar anders ingericht dan de onze, maar bogend en met reden bogend op een gelijk regt van bestaan.

Herhaaldelijk is de opmerking gemaakt dat de groote russische romanschrijvers onzer eeuw, Gogol, Tourguénef, Tolstoï, Dostoievski, denken doen aan litterarische bloei-

tijden welke bij andere volken, de heugenis eener oudere beschaving met zich omdragend, reeds sedert korter of langer tot een onherroepelijk verleden behooren.

Deze Russen zijn echte heldedichters, en zijn dit in een tijd dien wij gewaand zouden hebben geen heldedichten meer te kunnen voortbrengen. Tolstoi's kozakken zijn menschen van gelijke beweging als wij, en tevens is er aan hunne neigingen en driften iets primordiaals dat ons terugvoert naar eene dichterlijke fabelwereld. Al lezend gaan wij het geloofwaardig vinden dat in oude mythologiën ons geslacht gezegd wordt te zijn voortgekomen uit boomen, en bevoorregte mannen voor de helft uit paarden bestaan te hebben. Zulk een Loekachka is eigenlijk nog half een dier, geboren uit een plant en opgevoed door een stroom of een berg.

Op een schoonen nacht in Mei waakt hij aan den oever van den Terek, geweer op schouder. Het gerucht wil dat de Abrekken een overval in den zin hebben.

Alleen het snorken van twee ingedommelde kozakken nevens hem, alleen het klapwieken nu en dan van een nachtvogel, nederstrijkend in het geboomte, verbreekt de stilte. Van tijd tot tijd vonkelt tusschen de scheuren eener zware wolk - die over de rivier hangt en aan den horizont ineensmelt met de donkere bergen - een sterrebeeld, of vertoont zich de sikkel der afnemende maan.

Daar beweegt, overweld door een langen groenen tak, een boomstam zich over het water. Stam noch tak volgen de richting van den stroom, als afdrijvend houtwerk pleegt. Loekachka vermoedt eene besturende menschelijke hand. Werkelijk zwemt naast den stam een Abrek vooruit gezonden als *éclairéur*.

'In naam des Vaders, in naam des Zoons, in naam des' ... prevelt Loekachka uit gewoonte, met den vinger aan den trekker. Het schot gaat af, en de in het hoofd getroffen Abrek verdwijnt in den stroom die het doode ligchaam op eene zandbank werpt.

De kameraden, gewekt door den knal, wenschen Loekachka geluk met zijne jagt. Dadelijk wil hij te water, zelf zijne prooi gaan halen en vangt reeds aan zich te ontkleeden. De

anderen, minder dapper dan hij, eischen dat eerst de sergeant, eerst de luitenant gewaarschuwd, en uit het dorp de draagbare schuit ontboden worde.

‘Neem voor het minst uw ponjaard mede’, wordt hem geraden, ‘misschien leeft hij nog’.

‘Gekheid’, antwoordt Loekachka onder het wegzwemmen; en wanneer hij bij de bank aangekomen is dan roept hij overluid: ‘Hij is deugdelijk dood!’

Heeft het schuitje het lijk aan den wal gebragt: ‘Zoo vangt men karpers!’ zegt een kozak.

De anderen ontkleeden den Abrek, en veilen, wanneer zij uitgewrongen is, zijne plunje. Een koopt zijne kiel, een zijne broek, een zijn dolk. Zijn geweer komt van regtswege Loekachka toe, maar de sergeant maakt het hem voor een spotprijs afhandig, en Loekachka verkeert in eene te opgewekte stemming om deze daad van knevelarij zich voor ditmaal aan te trekken.

Triomferend, druipend, dampend van het zwemmen in de vroege ochtendkoelte, staart hij op het door hem geschoten stuk wild aan zijne voeten, of het een hert, een wolf, een everzwijn ware. Het schoone blanke ligchaam van den jongen kozak bloost van gezondheid en leven. Het ligchaam van den jongen Abrek, niet minder krachtig of minder blank, heeft de marmertint en het strakke van den dood.

‘Hij was een hachje,’ schertst Loekachka, ofschoon hij zijns ondanks hem bewondert. ‘Hij durfde.’

‘Brengt het lijk naar de wachthut,’ beveelt de sergeant zijne manschappen, ‘en legt het in het gras, maar omvlecht het met takken, dat de jakhalzen er niet aankomen. Misschien zullen de leden der familie een losgeld komen aanbieden. Het moet ongeschonden blijven.’

‘De familie zal hem gemakkelijk kunnen herkennen,’ zegt Loekachka's kameraad Nazarka, het hoofd van den doode oplichtend en wijzend op het ronde kogelgat aan den bloedenden slaap. ‘Hij is gemerkt.’

Werkelijk komt den volgenden dag een broeder en evenbeeld van den verslagene in eene boot de rivier over, vergezeld van dragers en van een tolk, - want de Kozakken ver-

staan slechts russisch, en de Abrekken spreken geen andere taal dan tartaarsch.

Ten overstaan van den luitenant en den sergeant wordt eene elementaire akte opgemaakt, en de losprijs van het lijk in hunne handen gesteld.

De broeder spreekt geen woord, laat geen traan, slaakt geen zucht. Slechts minachtende blikken werpt hij om zich heen, en rookt, neergehurkt bij den doode, uit eene korte pijp. Bij het heengaan doet hij door den tolk zich den persoon aanwijzen die het schot gelost heeft.

‘Voortaan moogt gij op uwe hoede zijn,’ zegt een kozak tot Loekachka, wanneer het lijk weggevoerd is. ‘Hebt gij verstaan wat hij den tolk vroeg?’

Loekachka ziet onvervaard om zich heen.

‘Welke hij? Mijn petekind?’ Hij bedoelt den Abrek dien hij gedood heeft.

‘Neen, uw petekind ligt voor goed op den rug. Ik spreek van zijn broeder.’

Loekachka lacht. ‘Laat hem bidden voor zijn eigen huid!’

‘Waarom lacht gij?’ vraagt Olemine hem. ‘Zoudt gij het aardig vinden indien men *uw* broeder doodde?’

Zonder zijne vrolijkheid te onderdrukken ziet Loekachka hem aan. Hij schijnt Olemine's bedoeling te vatten, maar gevoelt zich verheven boven elk vooroordeel.

‘Wel mogelijk. Wie weet? Onze beurt komt somtijds ook’, zegt hij.

Voor niets anders is heden plaats in Loekachka's gemoed dan voor het aangenaam besef zich een goed schutter getoond, een ervvijand neergelegd, en aanspraak verworven te hebben op het militair eereteken, waarvoor de luitenant belooft hem te zullen voordragen.

Graaf Tolstoï schijnt zich te naauwernood bewust te zijn dat het opmerken van zulke eigenaardigheden, - en het weergeven daarvan op zulke wijs dat eene buiten ons staande wereld van onbekende aandoeningen zich als een open boek voor ons ontsluit, - eene gaaf is welke de minste nieuwere romanschrijvers met hem gemeen hebben.

Het hoofddoel zijner vertellingen, zou men zeggen, is

niet een jongen kozak uit het gebergte, maar gelijk zij ook werkelijk doen, een jongen Rus uit Petersburg's of Moskou's groote wereld te schilderen, een kind der eeuw, verdeeld van gemoed, half sceptisch, half geloovig, eene fijnbewerkte zoekende ziel.

De lezer, intusschen, geniet van het een niet minder dan van het ander. Noch de achtergrond der schilderij wil in de eerste plaats zijne aandacht trekken, noch de voorgrond. Hetgeen hem bekoort is de schilderij zelve, als geheel; en ongetwijfeld bepaalt dit buitengewone, dit harmonische, of hoe zal men het noemen, de waarde die wij aan de inkleeding van Tolstoï's verhaal te hechten hebben.

Aanvankelijk boeit ons het prijzenswaardig pogen van den jongen edelman Olemine, die naar den Kaukasus vertrekt (en voor eene poos in den Kaukasus zich gaat begraven) alsof de Kaukasus een zedelijk Kissingen ware, een ethisch Carlsbad of Spa, waar de geblaseerde jeugd van russische zonen van goeden huize de aangetaste longen van gemoed of geest weder gezond kan gaan drinken.

Van die kuur komt niets terecht. Al spoedig bemerkt Olemine, dat tusschen deze kozakkewereld en de russische wereld zijner voorname en beschaafde opvoeding sommige onmisbare punten van aanraking ontbreken. Te vergeefs luistert hij naar de verhalen van den ouden Jerochka, en doet hij zijn best in Jerochka's levensbeschouwing zich thuis te vinden. Vruchteloos ook beproeft hij uit Marianne's hart het beeld van Loekachka te verdrijven, en het zijne in de plaats te doen rijzen. Eén oogenblik ja leent het kozakkemeisje het oor aan zijne welgemeende huwelijksvoorstellen, maar dit duurt slechts zoolang het Loekachka voor den wind gaat, en de ingebeeldde knaap haar schijnt te kunnen missen. Krijgt, in den strijd tegen de Abrekken, Loekachka een kogel in den nek, en verneemt Marianne dat hij in levensgevaar verkeert, dan komt hare vroegere liefde voor hem dadelijk weder boven. De geniale Olemine loopt een beslissend blaauwtje. Kozakkemeisjes zijn te zeer Kaukasusproducten om een jongen Rus van dat gehalte op zijne regte

waarde te kunnen schatten, of uit den grond des harten hem te kunnen beminnen.

Bij het beoordeelen van al Tolstoi's romantische werken moet men ditzelfde onderscheid wel in het oog houden.

Hij zelf is een andere Olemine, altijd voortgedreven door de zucht aan zijn bijzonder leven eene hoogere wijding te geven; altijd vervuld met de vraag naar het waarom en het waartoe van het menschelijk bestaan. Zich te vergenoegen met te zijn die hij is, en voort te brengen wat hij kan, het is hem niet mogelijk. Zijne onsterfelijke romans, hij strooit ze om zich heen en deelt ze uit als afgedragen kleederen aan een publiek van behoeftigen.

Vandaar bij hem, onder aangenomen namen, Olemine, Levine, Bezockhof, die meesterlijke zelfschilderingen waar wij een dichterlijk psycholoog gestadig zien afdalen in zijn eigen hart; hem pogingen zien aanwenden zich rekenschap te geven van de geheimste drijfveeren zijner handelingen; hem van dit onderzoek in eigen binnenste als huiswaarts zien keeren met dien fijnen toetssteen, waarop hij de handelingen en de drijfveeren van anderen beproeft.

In de wederhelft zijner schoone verhalen ziet men juist het tegenovergestelde plaats grijpen.

Is het dat hij hetgeen buiten hem is zoo juist ziet en zoo juist schildert, omdat hij zoo goed den weg in zijn eigen binnenste kent? Of hebben wij aan eene dier buitengewone kunstenaarsgaven te denken, van welke niemand rekenschap geven kan en welke met het inwendig leven van den bezitter naauwelijks zamen hangen?

Zeker is het dat dezelfde Tolstoi die, wanneer het er op aankomt zijn eigen bestaan in te rigten, nooit zich voldoen en nooit met zichzelf gereed komen kan, ons toeschijnt over het bestaan van anderen de heerschappij van een scheppend Prometheus te voeren. Gaat hij aan het opteekenen, dan is het alsof onder zijne pen de menschelevens zich vermenigvuldigen. Al zijn het maar kozakkemeisjes of kozakken, zij bewegen zich naar de wetten der natuur zelf; de ademhalingswerktuigen hunner ziel, of van hetgeen bij hen de plaats der ziel vervangt, verrigten denzelfden arbeid als

in de werkelijkheid; hun bloedsomloop in de litteratuur is de bloedsomloop van het leven. Ook dan wanneer wij niet in staat zijn te beoordeelen in hoever wij met kinderen der verbeelding te doen hebben, zouden wij er een eed op doen dat zij onveranderd zijn overgegaan uit het gebergte in het boek.

Graaf Tolstoi's voorbeeld is nogmaals een bewijs dat de kracht eener litteratuur (de *Kozakken* verschenen omstreeks 1860, en de persoonlijke herinneringen waaruit zij geput werden gaan ongeveer terug tot 1850) enkel afhangt van haar beeldend vermogen. Te vergeefs zal men beproeven de letteren te vernieuwen door het op den voorgrond stellen van begrippen. De kunst is, den reeds bestaanden voorraad van het schoone te verrijken door nieuwe bijdragen, of, door het aanhechten van nieuwe provinciën, het oude schoonheidsgebied uit te breiden. Vaak zal, indien één volk dit onderneemt, het vierde eener eeuw voorbijgaan eer andere volken het gewaar worden. Is echter de overwinning eenmaal behaald, dan blijft zij behaald, en vroeger of later verkeert de nationale verovering in een internationaal en gemeenschappelijk bezit.

1886.

Emile Zola.

De maatschappelijke en natuurlijke historie van het nieuwere Frankrijk zou de maatschappelijke en natuurlijke historie van het nieuwere Frankrijk niet zijn, zoo in de reeks *Les Rougon-Macquart* dit 14de Hoofdstuk ontbrak. Emile Zola, *Les Rougon Macquart*: XIV. L'Oeuvre.

Het land dat, in de letteren en in de kunst, den algemeenen toon aangeeft, wordt onvolledig vertegenwoordigd door eene op zijn eigen bodem gewassen familie, indien onder de leden van dit geslacht er niet ook een kunstenaar gevonden wordt, een in wiens omgeving en wiens persoon de nieuwere fransche kunstbeweging zich afspiegelt, letteren, bouwkunst, beeldhouwkunst, schilderkunst.

Eene der volgende afleveringen van Emile Zola's veelomvattend werk, verbeeld ik mij, zal er de tooneelspeelkunst bijvoegen. Er moet uit de Rougon-Macquart's ook een akteur of eene aktrice opgroeijen. Het onderwerp gebiedt dit, schijnt het. In geen ander land schieten de geboren dramatische artisten van beide seksen in zulke mate als uit den grond.

Is daarenboven ook niet de schrijver-zelf lid van het gilde, medelid en eerelid? Eerelid naar de zamenstelling van het woord, in zoover geen der anderen rusteloozer gearbeid, grooter naam gemaakt, of aan de rigting een vaster bestaan verzekerd heeft.

Want laat ons één ding niet vergeten. De naturalistische

litteratuur in Frankrijk, van welke Emile Zola het hoofd is, is voortgekomen uit de naturalistische kunst; even goed als uit de romantische kunst indertijd de romantische letteren ontstaan zijn, tegen welke Zola in verzet komt. Beide malen hebben de komponisten, hebben de beeldhouwers, hebben de schilders het voorbeeld gegeven. De romanticus Théophile Gautier werd door het schilderen aan het schrijven gebragt. De naturalistische pen van Edmond en Jules de Goncourt was aanvankelijk een penseel of eene teekenstift. Niet Zola heeft Courbet en Manet in het leven geroepen, maar Courbet en Manet hebben het aanzijn gegeven aan Zola.

Dit is zoo waar en wordt door den heer Zola zelf, onafhankelijk van de bescheiden plaats welke in den nieuwen roman de vertegenwoordiger der letteren inneemt, regstreeks en zijdelings zoo volmondig erkend, dat zijn eigen litterarische arbeid altijd in de eerste plaats op ons den indruk maakt eene in de letteren overgebragt niet-litterarisch kunstprocédé te zijn.

Emile Zola's studeerkamer is geen studeerkamer: zij is een atelier, waar geposeerd wordt voor het naakt model. Zijn inktkoker is eene palet. Zijne landschappen en zijne stadsgezigten zijn bladen uit het album van een schilder. Zijne litterarische theorie is de theorie van iemand die voor de letteren geen afzonderlijke roeping erkent. Zijne taal ontleent hare beste eigenschappen aan krachten welke buiten het taal-gebied liggen. Zijne geschreven woorden zijn het eene oogenblik geluiden, het andere oogenblik een reuk of een smaak. Nu zijn het licht-effecten, dan schaduwen, dan kleuren, dan een wasem of een damp. De schrijver spreekt ook wel tot onzen geest of ons gemoed, maar vóór alles tot onze zintuigen.

Steeds zullen er een betrekkelijk groot aantal lezers en lezeressen gevonden worden welke deze soort van letteren niet verdragen kunnen en haar als eene persoonlijke belediging aanmerken. Vinden zij haar niet indecent of aanstootelijk, zij beweren dat zij dingen vertoont welke het niet op den weg der letteren ligt te doen zien of te doen uitkomen. Het is geen litteratuur, zeggen zij.

Zoo ook weder *l'Oeuvre*.

Medegevoelende recensenten die, overweldigd door de vele en groote schoonheden van het verhaal, de aandacht der lezers vestigen op een klein getal keurige bladzijden, - als hopen dat men ter wille daarvan het overige in den koop zal willen toenemen, - misleiden te goeder trouw het publiek of zichzelf, en maken den schrijver een dubbelzinnig compliment.

Het moet onaangenaam zijn voor den heer Zola, te vernemen dat men zich zooveel moeite geeft om hem voor te stellen als een leesbaar auteur. Hij verkiest niet leesbaarder te zijn dan 's nachts de sterrebeelden op zee bij eene bewolkte lucht, niet zindelijker dan eene morsige straat of eene vunzige kamer, niet bevalliger dan de stijve paden van een pas aangelegd kerkhof voor den gemeenen man, niet kiescher dan de menschelijkheid in hare door de natuur voorgeschreven verrigtingen. Zijne eerezucht is integendeel al dit natuurlijke in de plaats te stellen voor het overeengekomene waardoor het onzichtbaar pleegt gemaakt te worden. Hij houdt vol dat in die rigting, en in die rigting alleen, voor de in het naauw gebragte kunst en de in het naauw gebragte letteren op eene uitkomst te rekenen valt.

L'Oeuvre is gewijd aan het beschrijven van zulk eene poging; en in den verrassenden toon waarop dit geschiedt (geen zegezing maar een wanhoopskreet) schuilt de tragische bekoring van het boek.

Verwacht niet dat de schrijver uit de geschiedenis der kunst in Europa toelichtende voorbeelden zal bijbrengen waaruit blijken zou dat ook in vroeger eeuwen en bij andere volken de kunst haar strijd gehad heeft, en er vaak heldhaftige pogingen zijn moeten aangewend worden om een nieuw gebied voor haar te veroveren.

De heer Zola is òf geen historicus, òf hij denkt stelselmatig zijne historische kundigheden weg. Toen hij zich tot het schrijven van *l'Oeuvre* zette, bestond er voor hem in Europa maar één land Frankrijk, één tijd, de zijne, één strijd om de kunst, de worsteling van het naturalisme.

Zeg ook niet tot uzelf: allen hadden wij, toen wij jong

waren, onze blijde verwachtingen voor de toekomst; allen verbeeldden wij ons dat die eenmaal vervuld zoude worden; allen hebben wij gestreden, geleden, en zijn ontgoocheld. Op iedere honderd onzer idealen vielen er negen en negentig in het water. Zoo is 's werelds loop.

Met dergelijke filosofie houdt de heer Zola zich evenmin op als met geschiedenis. Omstreeks 1860 laat hij, radikaal weg, een nieuwe wereld beginnen, zamengesteld uit twee menschelijke groepen van zeer ongelijken omvang.

Aan den eenen kant het groote Parijs met zijne twee millioen inwoners - zijne twee millioen botterikken moest ik zeggen. Eene digte vijandige massa lieden die van alles verstand hebben, behalve van kunst; zwerend bij verouderde academische begrippen; te dom om hun eigen onverstand te kunnen beseffen; tot boosaardigheid geneigd wanneer men hen gaat storen in hunne gemakkelijke vooroordeelen. En daarbij spotziek. Kom hen niet aan boord met uwe nieuwigheden. Rukt gij hunne afgoden van het aangenomen voetstuk, zij zullen u willen steenigen. Stelt gij uw eigen afgod in de plaats, zij sissen, fluiten, en barsten het uit, de handen in de zijden.

Daar tegenover, vijf of zes jongelui uit het Zuiden, met Claude Lantier tot aanvoerder; zes arme drommels en edelmoedige jonge droomers, die het stoute stuk ondernemen deze wederspannige maatschappij tot de orde te roepen, haars ondanks eene kunstomwenteling te volbrengen, en, op de puinhoopen van het Instituut, van het Salon, en der École des Beaux-Arts, den standaard van het zegevierend naturalisme te planten.

Er is Dubuche, de architect; Mahoudeau, de beeldhouwer; Jory, de kunstrecensent. Er is Gagnière, dien de muziek ontrouw maakt aan de schilderkunst. Er is de romanschrijver Pierre Sandoz. Er is de schilder Fagerolles, die eenmaal Claude Lantier verdringen zal. Er is Claude Lantier zelf, aller meester en de held van het verhaal.

Bewonderenswaardig moeten wij den moed noemen waarmede dit talentvol troepje tegen de armoede worstelt, en de broederlijke gezindheid welke zij, bij het van wal sturen, elkander toedragen. Met aanstekelijke geestdrift gorden zij

zich ten strijde. Ook ontbreekt de vrouwelijke toewijding niet. Christine Hallegain, die Claude's echtgenoot worden zal, vervult Claude's atelier met den lichtglans harer schoonheid, en harer onschuld.

Maar de gebeurtenissen nemen eene geheel andere wending dan zooveel levenslust had doen vermoeden. Of liever: reeds bij de eerste kennismaking met Claude Lantier worden wij getroffen door zeker gebrek aan evenwigt in de gaven van dezen jongen schilder. Wij zien hem worstelen met een onderwerp dat van buitengewoon oorspronkelijke vindingskracht getuigt, maar welks eenheid hij moedwillig verbreekt door het aanbrenge en handhaven van singulariteiten. Een voorgevoel zegt ons dat dit zoo blijven, neen, dat het kwaad hoe langer hoe erger worden zal en wij met een bijzonderen vorm van krankzinnigheid te doen hebben.

Onnoodig en ondoenlijk dit somber tafereel hier verder uit te werken. Eene vluchtige aankondiging heeft daar geen ruimte voor. De schrijver, gevoelt men, heeft nogmaals eene dier vervaarlijke generalisatiën ondernomen welke, al dan niet in strijd met zijn streven naar wetenschappelijke nauwkeurigheid, het wezen van zijn talent uitmaken. Had hij dit verhaal twintig jaren vroeger geschreven, misschien ware het ontaard in een naar het hoofd der maatschappij geslingerden vloekpsalm. Claude Lantier zou dan *het* genie vertegenwoordigd hebben, en de imbeciliteit der schare zou voorgesteld zijn als de ervijandin van al wat uitmunt. Thans is het anders. Claude wordt ons niet gegeven voor een martelaar der botheid buiten hem, maar voor het slagtoffer zijner eigen onvolledige kunstenaarsbewerking.

Daarom ook zou het eene impertinentie zijn te vragen, afgaand op den titel: Welke waarde heeft dit geschrift voor de nieuwere kunst- en literatuurgeschiedenis in Frankrijk? Aan eene handleiding bij het bestuderen of het onderwijzen van een bijzonder vak stelt men zulke eischen, niet aan een roman.

L'Oeuvre is de aangrijpende roman van het halfgenie in het algemeen, botsend op eene wereld welke met geen andere gaaf zoo weinig weet aan te vangen als met deze. Wees als de breedgeschouderde sjouwerlieden met welke

Claude Lantier, in oogenblikken van ontmoediging somtijds aan dezelfde tafel zijn soberen maaltijd ging nuttigen in eene gaarkeuken van den Quai de Bourbon, Ile Saint-Louis, waar hij zijne schilderskamer had; heb knuisten, - en de maatschappij, al schat zij uwe diensten welligt niet hooger dan die van een trekos of een omnibuspaard, - zal u kunnen gebruiken.

Wees Pierre Sandoz, de romanschrijver, pseudoniem van Emile Zola, en, indien de Hemel u gezegend heeft met het talent buiten uzelf te kunnen treden, - zoodat gij, onvervaard voortarbeidend aan het uitwerken uwer gedachte, aan den bijval der eenen genoeg hebt en aan de tegenspraak der anderen u niet behoeft te storen, - gij zult komen waar gij wezen wildet. Zelfs onvoldaan over uzelf zult gij vrede vinden bij het wachtwoord: *Allons travailler*.

Maar wee u zoo, ten gevolge van eene vergissing of eene tijdelijke verstrooiheid der natuur, onder uwe hersenpan het genie veronzijdigd wordt door het onvermogen of de onvruchtbaarheid. En dubbel wee, indien dan onder zoo vele andere vormen der kunst waarin gij zoudt kunnen beproeven uw denkbeeld te beligchamen, uwe hardnekkige keus zich vestigt op de door alle menschen aangegaapte, door alle menschen beoordeelde schilderkunst.

Verbeelden wij ons dat het geschonden chirurgijnsgildestuk in het Rijksmuseum te Amsterdam, waar men Dokter Deyman eene andere anatomische les van Professor Tulp ziet houden, Rembrand's eersteling geweest en hij daarna gestorven ware, geen andere herinnering zijner kunst nalatend dan die ééne en verminkte.

Verbeelden wij ons tevens dat men honderd jaren later, toen het kunstgevoel der Nederlanders tusschentijds in eene volle verduistering schuilgegaan was, uit de eene of andere donkere stadhuiskamer dit doek te voorschijn gebragt en men het onderworpen had aan het oordeel eener jury uit de nadagen der 18de eeuw.

Uit de menigte der gaande en komende toeschouwers zou een schaterlach opgegaan zijn, een schrill geluid, en daaronder zouden de zich noemende kenners de basstem hunner

verwenschingen gemengd hebben. Eene weldenkende jonge moeder van goeden huize had uitgeroepen, verontwaardigd en geschokt: ‘ Oh! l'horreur! est-ce que la police devrait permettre une horreur pareille!’

Een ontbloot manslijk, ruggelings uitgestrekt op eene tafel met het achterhoofd naar den toeschouwer, en zoo potsierlijk verkort dat de voeten de kin schijnen te raken. Eene gespouwen schedelhuid, aan bloedige lappen ahangend over de slapen regts en links. Het walgelijke en het belagchelijke zaamgedrongen in een voorstelling. Eene verlichting welke naar nacht noch dag gelijk. Een slag in het aangezigt der esthetiek. Eene beleediging aller vormen van den goeden smaak. De akelige droom van een hoogmoedigen nar, die zijne aanmatiging wil doen doorgaan voor kunst. Weg er mede! En dat men tot zijne straf, in de jaarboeken der noord-nederlandsche kunstgeschiedenis, dien Rembrand het vel over de ooren hale, gelijk hij in zijn snijkamertafereel het den afzigtelijken doode deed!

Dit, ongeveer, waren de lauweren van den armen Claude Lantier, den vriend van Pierre Sandoz.

Niet dat het zijn droom aan grootschheid haperde. ‘ Ah! que ce serait beau, si l'on donnait son existence entière à une oeuvre où l'on tâcherait de mettre les choses, les bêtes, les hommes, l'arche immense!’ Evenmin komt hij, wanneer in het Salon des Refusés één zijner groote onderwerpen schipbreuk geleden heeft, een tweede te kort, nog grooter dan het vorige.

Parijs zal hij ditmaal schilderen, het Parijs der Cité. Parijs, gezien van den Pont des Saints-Pères, waar op den achtergrond, wanneer men de heuvelen van Sèvres en Saint-Cloud in den rug heeft, zich de torens van Notre Dame en de spits der Sainte Chapelle verheffen; waar, onder den Pont Neuf, de twee armen der Seine, welke l'Ile omvatten, één breede stroom worden; waar, aan de kaden regts en links, de arbeid der schippers zwoegt, en, over de bogen der bruggen, het leven der groote stad zich voortbeweegt in drommen menschen en drommen vervoermiddelen.

Maar wat zal ik zeggen? Jaren en jaren werkte Claude

aan dit doek; een reusachtig doek, alleen genaakbaar door middel eener stelling op rollen, wier plat den kunstenaar als werkplaats diende. Het verslond zijn nederig fortuin. Verslond de krachten van zijn ligchaam, tegelijk met die zijner ziel. Verslond de liefde voor zijn kind, de liefde voor zijne vrouw, de vriendschap der kameraden. En nooit kwam het gereed. Altijd bleef het ontsierd worden door eene fantastische groep beelden in het midden der rivier, verheven bedoeld, gedrochtelijk uitgevoerd. Hij kon van zijn werk noch de oogen afhouden, noch het voltooijen.

Het einde was dat hij op een vreugdeloozen Novembermorgen, bij het aanlichten van den valen dag, in de armoedige schuur die ten laatste te gelijk zijn atelier en zijne woning vormde, nog éénmaal de hooge stelling beklom en, aan een der koorden zijner eigen schilderij, uit wanhoop zich verhing.

Tevens, door ik weet niet welke solidariteit van het lijden, - alsof uit het ongeluk van één persoon, naar eene vaste wet, de rampzaligheid van andere personen voorbestemd is zich te ontspinnen - tevens zien wij gedurende al die jaren Christine zich afmatten in een wanhopig tweegevecht met Claude's kunstenaarswaan. Het *idée fixe* van den schilder heeft zich beligchaamd in eene denkbeeldige gestalte, en deze pop, deze schaduw, is allengs eene medeminnares geworden. Te vergeefs leeft Christine slechts voor hém: hij, hij leeft alleen voor die andere, de onbereikbare, de onstoffelijke, de aan alle lijnen en alle kleuren weerstand biedende, wier beeld hij zou willen malen, en niet malen *kan*.

Welk een bestaan! Welk een marteling!

Ontneem Claude Lantier het edelste wat aan of in hem is, - datgene waardoor hij van de groote menigte zich zegevierend onderscheidt, - en er groeit uit hem een liefhebbend echtgenoot, een teerhartig vader, een onopgemerkt maar nuttig lid der samenleving. Laat hem zijne noodlottige gaaf, en hij wordt een vloek voor de zijnen, een vloek voor zichzelf.

Als daad beschouwd komt Zola's *Oeuvre* mij voor, een edel boek te zijn. Geen zelfverheffing, geen roemen in eigen wijsheid of eigen voorspoed. Slechts trouw aan de idealen

eener kortzigtige maar edelmoedige jeugd. Slechts deernis en eerbied voor de nagedachtenis der Claude's, die tegelijk met hem aanvingen voor eene gedachte te leven, doch, eer zij de helft hunner dagen bereikt hadden, aamechtig nederzonken, gedrenkt met bitterheid, verguizend en verguisd, vertreden, vergeten, vernietigd.

1886.

**Joseph Victor von Scheffel.
1826-1886.**

I

Ik heb ergens gelezen dat Freiligrath's laatste versregels, geschreven met bevende hand, bestaan hebben in een dichterlijken groet aan Von Scheffel, bij gelegenheid dat deze in Februarij 1876, te Karlsruhe, zijn vijftigsten verjaardag vierde; verjaardag die aanleiding gaf tot zulk eene hartelijke hulde uit alle oorden van Duitschland. Vermeld door den heer Wolff in zijn uitmuntend artikel over Von Scheffel, *Gids* van Juni 1877.

‘Die poetischen Dioskuren’, verzekerde Freiligrath, in één adem Scheffel en Hebel herdenkend:

Die poetischen Dioskuren
Für immer werden sie sein
Der Wälder, der Berge, der Fluren,
Des Laubes oben am Rhein, enz.

Er is veel kans dat deze voorspelling, niet minder wat Scheffel dan Hebel betreft, vervuld zal worden, en ook de dichter van den *Trompeter von Säckingen*, de schrijver van *Ekkehard*, blijken zal zich voor goed eene plaats in het hart zijner zuid-duitsche landslieden veroverd te hebben. Van *Ekkehard* bezit ik een exemplaar van den 17^{den} druk, en die druk is tien jaren oud. Van den *Trompeter* verscheen in

1881 de 90ste uitgaaf. Zulke cijfers (de genoemde blijven beneden de werkelijkheid) wijzen op een populariteit welke voor de toekomst alles goeds belooft. Van Ekkehard zag in 1883 de 61ste druk het licht. Van den *Trompeteer* bestaan er thans meer dan honderd, ongerekend het tekstboekje der onlangs ook te Amsterdam uitgevoerde opera.

Wij vreemdelingen zijn te zeer geneigd Heinrich Heine als den grootsten deutschen dichter van den nieuwsten tijd na Goethe te beschouwen; zoodat, wanneer wij Von Scheffel aan Heine meten, hij ons tegenvalt.

Tot onze verontschuldiging kunnen wij aanvoeren dat Heine inderdaad, in den antieken zin van het woord, het daemonische heeft bezeten, waaraan, naar zijne eigene uitdrukking, de dichters bij de gratie Gods herkend worden. En nog onlangs trof mij de gegrondheid dezer voorstelling toen ik, in de *Gids* van 1 April dezes jaars, het fraaije opstel van den heer Bijvanck over Heine en Carlyle las. Door tal van feiten regtvaardigt de schrijver het schijnbaar willekeurige zijner parallel. Tevens gevoelen wij dat, zelfs al moest deze komen te vervallen, Heine er geen schade bij lijden zou. *Atta Troll* is en blijft de beste aanbeveling der deutsche poëzie in den ons onmiddellijk voorafgeganen tijd.

Doch dit vasthouden aan onze opvatting omtrent de beteekenis van Heine is het middel niet om tot eene volle waardering van het buitengewone in Von Scheffel te geraken. Scheffel's grootheid wordt het best gekend wanneer wij Heine buiten rekening laten, en wij bij voorkeur letten op het nationale van Scheffel's poëzie; op het specifiek-duitsche in de strooming van welke hij de vertegenwoordiger was; op het zamentreffen van het nieuwe in hem met de nieuwste deutsche toestanden.

Freiligrath, hoewel slechts zestien jaren ouder dan Scheffel, kan als bewijs dienen hoe snel, in den loop onzer eeuw, de afwisseling der gebeurtenissen en der dichterlijke stemmingen in Deutschland geweest is.

Indien mijne lezers zich Freiligrath's bewonderenswaardige *Geuzewacht* herinneren, - geschreven in 1840 of daaromtrent, - dan zullen zij erkennen dat er dichters kunnen gevonden

worden die aan den staatkundigen hartstogt somtijds gelukkige ingevingen danken. Freiligrath's opvattingen van den strijd der hollandsche watergeuzen in de laatste jaren der 16de eeuw, is doorgloeid van modern revolutionnair vuur; en die gloed komt uit hemzelf. Al kan de dichter, ten gevolge van zijn verblijf als jongeling te Amsterdam, aanleiding gevonden hebben zich te verdiepen in de geschiedenis van den nederlandschen vrijheidsoorlog; al heeft hij welligt kennis gemaakt met de verheerlijking van den strijd tegen Spanje door de hollandsche dichters uit de eerste helft onzer eeuw, - noch bij de navolgers van Tollens, noch bij Tollens zelf, heeft hij dien historischen, dien sociaal-democratischen toon aangetroffen.

Ook Freiligrath's dichterlijke kunst is zijn eigendom. Zuiverder dan onze dichters van den nieuweren tijd heeft hij het tegelijk wanhopige en levenslustige in het bestaan der oude watergeuzen gevoeld, en met grooter dichterlijk talent is dit tweevoudig karakter door hem in beeld gebracht. Terwijl hij voeten schonk aan de trage rederijkers-refereinen in het voorvaderlijk *Geuzeliedboek*, deed hij tevens regt wedervaren aan het onnavolgbaar poëtische daarin.

Men ziet dat mijn toelig niet is Freiligrath te verkleinen, opdat Von Scheffel des te meer moge uitkomen. Ik zoek alleen in de nieuwe duitsche litteratuurgeschiedenis, naar een geschikt punt van vergelijking en van tegenstelling.

Wanneer de eene dichter in 1844 met zijn *Glaubensbekenntniss* optreedt, dan schijnt het duitsche volk aan den vooravond eener staatkundige en maatschappelijke omwenteling te staan, gewelddadig en verterend als eene vulkanische uitbarsting. In Frankrijk breekt de revolutie van Februari 1848 los, en Freiligrath heet haar welkom in een gloeiend vers:

Die Thräne springt ins Auge mir;
In meinem Herzen singt's: *Mourir*,
Mourir pour la patrie!

Bij Scheffel is van dit revolutionnaire niets te bespeuren. Hoewel er, bij het verschijnen van zijn eerste dichtwerk in Mei 1853, sedert de gebeurtenissen waarin Freiligrath zulk

eene rol vervulde, slechts vijf jaren verlopen zijn, men bemerkt aanstonds aan Scheffel's kunst dat Duitschland tusschentijds tot rust gekomen en op nieuw het gemoedelijke oude Duitschland geworden is.

‘Ik ben niet in de wieg gelegd,’ antwoordde Freiligrath, toen men te Londen in Maart 1848 hem aanspoorde daarginds een vrijkorps van duitsche republikeinen te vormen en aan het hoofd dier schaar de republiek in Duitschland te gaan uitroepen, ‘niet in de wieg gelegd voor generaal; ik wil niets anders dan hoornblazer der omwenteling zijn.’

Geen hoornblazer vertoonde ooit minder overeenkomst met zulk een trompetter der revolutie van 1848, dan Scheffel's trompetter van Säkkingen. De jongere dichter leeft met zijne gedachten in eene geheel andere wereld dan de oudere. In het weder vreedzaam geworden Duitschland van 1853, gevoelt hij, is met omwentelingen vooreerst niets aan te vangen. De stof van zijn komisch en romantisch heldedicht, hij ontleent haar aan de geschiedenis of de legende van den dertigjarigen oorlog, twee eeuwen her. Genoeg hebbend van het praktiseren als advocaat, onderneemt hij voor zijn genoegen een reis naar Italië. Thuis gekomen verwisselt hij de juridische studien zijner jongelingsjaren voor de vaderlandsche oudheidkunde, en wordt schier een archivaris van beroep. De duitsche middeneeuwen bekoren hem meer en meer. Reeds teruggegaan tot de 17de eeuw, gaat hij nogmaals terug tot de 10de. Ten einde van zijn snuffelen in de kloosterkronijken van Sint-Gallus zich te verpoozen, schrijft hij heidelbergsche studenteliederden. Hij wint het hart der akademische jongelingschap, het hart der dichterlijk gestemde meisjes en jonge vrouwen, het hart van het groote publiek in alle duitsche landen. De politiek is aan zijne poëzie volstrekt vreemd.

Zoo goed als Freiligrath van zijne nederlandsche, trekt Von Scheffel van zijne italiaansche reisherinneringen partij; en even dichterlijk. Doch gelijk naderhand, bij het toenemen in leeftijd en het zich verdiepen in middeneeuwsche toestanden, bovenal de intieme zijde van het menschelijk leven hem boeijen zal, evenzoo wekt, wanneer hij nog jongeling is en voor het eerst zich in den vreemde bevindt, meest van al

de goedhartigheid der tijdgenooten onder alle hemelstreken zijn medegevoel.

Zijne levendigste italiaansche reisheugenis is niet eene bladzijde uit de geschiedenis der italiaansche burgeroorlogen van midden-eeuwen of renaissance. Evenmin een indruk van modern-italiaansch heimwee naar nationale eenheid en onafhankelijkheid. Ook geen afgietsel van marmerwerk te Rome, geen fotografie naar eene schilderij te Florence. Zij is de herinnering van een in de Golf van Napels over boord gewaaiden duitschen studentehoed, en op welke wijs de duitsche toerist, door de aangeboren beleefdheid van een italiaansch meisje uit het volk, getroost werd van het verlies van zijn hoofddekseel.

Dit gedichtje teekent in weinig woorden één zijde van Scheffel's gemoed en talent zóó getrouw, dat ik verlof moet vragen het af te schrijven. Er wordt van onze verbeelding geen andere inspanning gevergd dan zich een open Italiaansch zeilscheepje te denken, verrast door een rukwind bij het oversteken van Sorrente naar Capri of naar Napels:

DER HUT IM MEER.

Das Sorrentiner Marktschiff trug
Orangen über Meer,
Und flog mit leichtem Möwenflug
Als wenn's ein Dampfer wär'.
Viel Volk fuhr mit; die Luft war lind
Und alles frohgemut,
Dann blies von Capri starker Wind. -
- Fahr wohl, mein grauer Hut!

Bis eingerefft das Segel war
Lag Kiel und Mastbaum schief,
Der Bootsman schalt, der Weiber Schaar
Zum Sant Antonio rief.
Noch einmal mir der Freund erschien
Im Kampf mit Schaum und Flut,
Dann trieb's ihn gen Pompeji hin -
Fahr wohl, mein grauer Hut!

Hoch am Vesuviusgipfel stand
 Ein Wölklein licht gekranst
 Als ich den letzten Gruss ihm sandt'
 Das Haar vom Wind zerzaust:
 'Sohn Irion's Irion heette de fabrikant te Heidelberg, door wien de hoed geleverd was..... im
 Auge quillt's...
 Du warst mir weich und gut,
 Einst Filz und jetzt Salzwasserpilz
 - Fahr wohl, mein grauer Hut!'

...Graziella fuhr im Schiff wie ich,
 Mein Unglück nahm sie war,
 Und bot als Schutz vor Sonnenstich
 Ihr Busenfürtuch dar.
 Und als mein Haupt, derweil sie's knüpft',
 In ihrem Schoos geruht,
 Hat mir das Herz vor Freud gehüpft
 ...Fahr wohl, mein grauer Hut!

Ziedaar eene poëzie welke, meer dan éénige andere, welwillendheid en vrede ademt; en dit doen, kan men zeggen, al Von Scheffel's geschriften, hetzij proza, hetzij verzen. Het is alsof hij van het begin af een voorgevoel heeft gehad dat, na één geweldige binnenlandsche schudding (1866 en de gevolgen van Sadowa), na één vervaarlijke krachtsinspanning naar buiten (1870 en Sédan), er voor Duitschland een tijdperk van onderlinge verbroedering ging aanbreken, en de duitsche wereld, voor het eerst sedert 1830, weder ooren hebben zou voor het liefelijk fluisteren eener muze als de zijne. Aan het slot zijner van 1866 gedagteekende voorrede bij Juniperus, Geschichte eines Kreuzfahrers, zegt de zuid-duitsche Von Scheffel van den noord-duitschen teekenaar Anton von Werner, die het boek meesterlijk illustreerde: 'Möge nun die freundlich gemeinte Doppelarbeit des Dichters und des Malers unbefangen ihren Weg suchen durch die von ernsten Stimmungen bewegte Zeit. Möge sie zugleich Zeugnis ablegen, dass ehrliche deutsche Herzen Nichts wissen und Nichts wissen wollen von Hass, Trennung und Bruderzwist; und das hier *ein Mann vom Oberrhein* und *ein Mann von der Oder* in guter Kameradschaft zusammengearbeitet haben an einem Werke deutscher Kunst.'

Gelijk, aan boord van den Sorrenter beurtman, in den schoot van Graziella, zoo heeft, dertig jaren lang, Von Schef-

fel's hoofd in dien van Germania gerust; en Germania heeft hem toegestaan, in die vertrouwelijke houding, haar al zijne liederen voor te zingen en al zijne sprookjes te vertellen.

II

Het andere voorname kenmerk van Scheffel's poëzie is de geleerdheid waarin zij wortelt en die haar aankleeft; bestoven boekekennis in den ouderwetschen en eigenlijken zin van het woord.

Walter Scott was betrekkelijk een geleerd schrijver. Zette hij zich tot het zamenstellen van een historischen roman als *Quentin Durward*, die hem terugvoerde naar de tweede helft der 15de eeuw in Europa, toen Lodewijk XI koning van Frankrijk gewikkeld was in een strijd op leven en dood met Karel van Bourgondië, dan aarzelde hij geen oogenblik Philippe de Commines als zegsman te kiezen. Commines (die in de dagen van Scott om zoo te zeggen door niemand gelezen werd, en wiens inlichtingen voor de overgrootste meerderheid van Scott's tijdgenooten de volle bekoring der nieuwhed bezaten); de edelman Commines had Karel den Stoute gediend, had daarna Lodewijk XI gediend, had buitengewoon merkwaardige gedenkschriften nagelaten, was een man geweest die, ervaren in de kennis van zichzelf, ook de kunst verstond in het hart van anderen te lezen en de ware drijfveren hunner handelingen te doorgronden. Met den hem aangeboren historischen takt begreep Sir Walter dat dit de persoon was bij wien hij in de eerste plaats had aan te kloppen ten einde echte gegevens en menschkundige opmerkingen omtrent het karakter van Lodewijk XI te bekomen. *Quentin Durward* is nog heden beroemd wegens de meesterlijke schilderingen der inborst van dien koning. De graftombe van Philippe de Commines, heer van Argenton, bevindt zich te Parijs in het Louvre-museum.

Een nog veel geleerder man dan Scott, en tegelijk een van Scott's eerbiedigste discipelen en bewonderaars, was Augustin Thierry. De nieuwere letterkunde van Europa heeft

tot heden geen volmaakter proef der historische romantiek of der romantische historiographie voortgebracht dan Thierry's *Merovingische Verhalen*. Thierry neemt de latijnsche geschiedenissen van Gregorius van Tours, de latijnsche verzen van Venantius Fortunatus, de verzen en de kronijken van nog een groot aantal andere oud-middeneeuwsche fransche auteurs, en luistert dit proza en deze poëzie hun historischen harteklop af. Wildet gij hun gelooven, en u houden aan de letter der aanteekeningen welke de helft zijner bladzijden vullen, dan doet hij niets anders dan met de eigen woorden dier schrijvers u mededeelen op welke wijs, onder het bestuur der merovingische koningen, de menschen en de dingen in Frankrijk er uitgezien en in elkander gezeten hebben. Doch dit is zinsbegoogcheling. Alleen Thierry's historische zienersgaaf, Thierry's litterarisch genie, zijn oorzaak dat wij ons verbeelden er nu alles van te weten. Onder de nieuwere fransche prachttuitgaven munt uit een herdruk der *Récits Mérovingiens* in groot formaat, geïllustreerd door J.P. Laurens.

Vóór Scheffel had nog niemand in Duitschland dit Thierry met goed gevolg nagedaan. *Ekkehard* is een historische roman uit de duitsche midden-eeuwen met driehonderd geleerde aanteekeningen, allen geput uit echte oud-duitsche kloosterkronijken in het latijn. De schrijver zelf verhaalt ons, in eene merkwaardige voorafpraak, dat zijn boek geboren is uit weezin tegen het altoos enkel opstapelen, nooit concludeeren, nooit aan het eigenlijk historisch leven raken, der meeste duitsche bibliotheek- en kamerstudiën, studiën aan wier degelijke voortbrengselen, met de *Monumenta Germaniae Historica* van Pertz aan de spits, hij overigens volle regt laat wedervaren. Hij wilde beproeven, zegt hij, in deze schijnbare ledepoppen uit lang verleden tijd, eene ziel te blazen; of zoo men liever wil, weder beweging te brengen in de gemoedsaandoeningen welke hen eigenlijk nooit geheel verlaten hebben. En deze toeleg is hem zoo wel gelukt dat wij, om van het verhaal te genieten, geen enkele maal de oudheidkundige noten behoeven te raadplegen. De schrijver deed, aan het slot van zijn boek, die aanteekeningen achter elkander afdrukken, opdat wij, zonder gewetensknaging ze

gezamenlijk zouden kunnen overslaan. ‘Wer Vertrauen auf eine gewisse Echtheit des Inhalt setzt,’ zegt hij met zijne gewone humaniteit, ‘der wird ersucht sich in die Noten nicht weiter zu vertiefen.’

Nog eene andere onderneming durfde hij aan. Hetgeen hij in *Ekkehard* en in *Juniperus* voor het proza deed, ditzelfde bestond hij in de *Bergpsalmen*, in *Gaudeamus*, in *Frau Aventiure*, bijna even zegevierend voor de verzen. Geschreven in zuiver duitsch der 19de eeuw, ademen deze gedichten niet-alleen voor het meerendeel echt middeneeuwsche gevoelens, maar ook hun vorm is sommige middeneeuwsche modellen afgezien. Het is moderne poëzie, overgezet uit het middeneeuwsch in de taal onzer dagen.

Uit *Ekkehard* is het bekend dat Von Scheffel bijzondere waarde hechtte aan zijne historisch-litterarische hypothese omtrent de herkomst van den latijnschen tekst van het *Walthariuslied*; den eenigen staat waarin, voor zoover men tot heden weet, dit middeneeuwsch heldedicht voor de nakomelingschap bewaard gebleven is. De geheele roman, kan men zeggen, is daarop aangelegd en loopt daarop uit. Personen worden voor personen, karakters voor karakters, jaartallen met dichterlijke vrijheid voor jaartallen in de plaats geschoven, ten einde aannemelijk te maken dat niemand anders dan de held van het verhaal als de auteur van het ons bekende epos beschouwd moet worden.

Omtrent den waren schrijver van het naamloos *Nevelingelied* was Von Scheffel eene soortgelijke gissing toegedaan. Volgens hem stond het bijna vast dat het *Nevelingelied*, in den vorm dien wij als de definitieve redaktie hebben aan te merken, geschreven is door den oostenrijkschen zanger Heinrich von Ofterdingen. Wel geeft hij toe dat de wolken, die den beroemden dichter zonder lied en het beroemde lied zonder dichter omhullen, door de wetenschap nog verdreven moeten worden, maar in zijne verbeelding heeft hij alvast de hand gelegd op den waren man. Soweit auch A von Spaun (Heinrich von Ofterdingen und das Nibelungenlied, Linz 1840) an den wissenschaftlich erreichbaren Zielen vorüberstreift, so liegt seinen Ansichten doch ein gewisser feinfühligler Zug zu Grunde... aber, wie gesagt, die Nebel wallen über den berühmten Dichter ohne Lied und das berühmte Lied ohne Dichter noch immer unzertheilt hin und her.’ *Frau Aventiure*, Aanteekeningen, bladz. 240.

Voorbeelden genoeg ten bewijze dat Von Scheffel het beoefenen der poëzie als een afzonderlijk studievak opvatte. Hij is zulk een geboren dichter dat het ons niet verwondert hem de vleugelen der fantasie te zien uitslaan, en den krachtigen levenslust, die hem bezielt, onder woorden te hooren brengen. Doch evenmin staan wij verbaasd dat zijne verzen somtijds eene academische opleiding onderstellen, en alleen personen, die ook zelf zulk eene opleiding ontvingen, er den regten smaak in vinden kunnen. Daarom maakte ik daareven, wat een deel der gedichten aangaat, eenig voorbehoud.

De geheele bundel *Frau Aventiure* biedt zich aan als eene verzameling liederen uit Heinrich van Ofterdingen's tijd, en wortelt inderdaad zoo diep in het middeneeuwsch zelfbewustzijn, dat wij er nummers in aantreffen die de eenen voor de helft, de anderen van het begin tot het einde, geschreven zijn in het latijn der middeneeuwsche reizende studenten of Vaganten. De afdeelingen 'Fahrender Schüler Psalterium' en 'Einer aus Schwaben,' bladz. 109 vgg. van *Frau Aventiure*. Het daarin opgenomen gedichtje *Laetitia Sylvestris* komt ook in de kruisvaardersgeschiedenis Juniperus voor. In Wilhelm Scherer's *Geschichte der Deutschen Litteratur*, 4de Hoofdstuk, wordt aan de Vaganten een afzonderlijke paragraaf gewijd. *Frau Aventiure* in persoon is eene schepping der middeneeuwsche fantasie. Deels muze, deels godin der fortuin, heerscht *Aventiure* over de lotgevallen der menschen in het gemeen, en der dichters in het bijzonder. Het beeld van *Frau Aventiure* is door Von Scheffel o.a. aangetroffen bij Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, aanhef van het 9de Boek, in de uitgaaf van Karl Bartsch.

En wat zal ik van *Gaudeamus!* zeggen? Reeds de titel verplaatst ons te midden der studerende jongelingschap aan eene hoogeschool van den tegenwoordigen tijd wel is waar, doch met middeneeuwsche overleveringen; in een kring waar der Vaganten: *Gaudeamus igitur, juvenes dum sumus!* schier niet van de lucht is. Eén afdeeling heet schertsenderwijs *Naturwissenschaftlich*, eene andere *Kulturhistorisch*. Men zou wanen met pedanterie te doen te hebben, knetterden niet de

parodiën, de paradoxen, de lachwekkende deftigheden, de schaterende kwinkslagen, als een snelvuur om ons heen.

Dit is één der geheimen van Scheffel's kracht. Weinig duitsche dichters van den nieuweren tijd schreven zulke innemende minnezangen als men er in den *Trompeteer von Säkkingen* aantreft; zoo teeder gevoeld, zoo muzikaal van toon. Doch niemand buiten hem wist tegelijk, in dezelfde mate als hij, het schoolsche aan de poëzie dienstbaar te maken. In *Gaudeamas*, in *Frau Aventure*, komen gedichtjes voor die, uit dit oogpunt gezien, de waarde eener wezenlijke aanwinst bezitten; sommige ernstige in den laatstgenoemden bundel, sommige vrolijke in den anderen.

Het studentikoze, in den gunstigen zin van het woord, zat Von Scheffel van jongs af in het bloed, en nog als volwassen man beschouwde hij het als de levensopvatting bij uitnemendheid. Tegenover zijne vriendelijke en van schranderheid getuigende beeldtenis, in Robert König's geïllustreerde *Deutsche Litteraturgeschichte*, kan men een facsimile van zijn handschrift vinden waaruit die neiging nogmaals duidelijk spreekt. Dit half dozijn versregels is gedagteekend van 1876, toen de dichter vijftig jaren telde; en niets geeft regt te vermoeden dat hij, aldus de opgeruimdheid en den wijn, den schoonheidszin en de studie bezingend, enkel bedoelde eene rol te spelen en voor altoosdurend akademieburger te poseren. Men gevoelt integendeel dat hij met zijn levenslang student-zijn het even ernstig meende als hij het luimig uitdrukte; luimig en met dien zweem eener droefgeestige en diepgevoelde verzuchting welke bij hem nooit te eenemaal ontbreekt:

Nicht rasten und nicht rosten,
Weisheit und Schönheit kosten,
Durst löschen, wenn er brennt....
Die Sorgen versingen mit Scherzen:
Wer 's kann, der bleibt im Herzen
Zeitlebens ein Student!

III

Het kan niet in mij opkomen een parallel te trekken tusschen Von Scheffel's studentepoëzie in Duitschland en de

gelijktijdige van Haverschmidt in Nederland, wier herinneringen dezer dagen, in het werk *Onze Hedendaagsche Letterkundigen*, gelukkig verlevendigd werd door Dr. Jan Ten Brink. Slechts één aanduiding.

Haverschmidt's onvergankelijke kleine gedichten, waarvan men zeggen kan dat zij misschien meer *cachet* hebben dan enig ander voortbrengsel der nederlandsche dichtkunst in de 19de eeuw, ontleenen hare komische kracht aan eene tegenstelling welke bij Scheffel niet aangetroffen wordt.

Haverschmidt's studenten zijn bij de algemeene wetenschappelijke beschaving hunner eeuw in Europa ten achter. Het studentikoos leidsch gemoedsbestaan van 1853, tegen hetwelk de dichter de pijlen zijner satire rigt, is een gemoedsbestaan van gisteren. De vrienden van Piet Paaltjens, en Piet Paaltjens zelf, hebben de ernstige nooden, waaruit in Europa de omwentelingen van 1830 en 1848 voortgekomen zijn, persoonlijk niet gekend. Nooit hebben zij voor de zaak der vrijheid één druppel bloed gestort, één penning geofferd; nooit om harentwil de geringste schade of de geringste miskennis verduurd. De staatkundige en letterkundige idealen, met welke hun dichter den draak steekt, zij hebben, in hunne afzondering, er eerst van gehoord toen zij opgehouden hadden idealen te zijn; toen deze, verbrijzeld en vertreden, ter aarde lagen; toen zij eene bespotting der groote menigte geworden waren; toen eene welvarende jongelingschap, in den vreemde, regt had aan dit rampzalig overschot der droombeelden van een vroeger geslacht, sollend en glimlagchend zich te goed te doen.

De onbetaalbare ironie van Haverschmidt's *Drie Studentjes* zou ons met minachting vervullen, en aan de toekomst der nederlandsche jeugd ons doen wanhopen, gevoelden wij niet dat zij enkel de gevolgen schildert van een onbewogen leven en een beperkten gezigteinder. Gelijk, door zijne karikaturen der poëzie en zijne karikaturen der liefde, de dichter ons dwingt slechts de waarheid en de gezonde kern van beiden te vereeren, noodzaakt hij ons ook te gelooven dat zijne studenten evenzoo in het andere eigenlijk nooit iets wezenlijk groots of verhevens bemind hebben, en de hooge laarzen,

waarin wij hen zien voortschrijden, slechts de afgedragen schoenen van anderen zijn:

En van elven tot vieren bezochten
Ze eendrachtig de societeit.

Daar spraken ze dan zoo diepzinnig
Over Hegelsche filosofie,
En dronken drieëenig uit één flesch,
En elk van de drie dronk voor drie.

Eén sprak dan zoo dof en zoo hoonend
Van het lijden dezer eeuw.
De gansche wereldhistorie,
Zei hij, was hem één schreeuw,

Eén rauwe schreeuw om wrake
Over hen, wier vuig belang
Het mensdome vertrapte en verknoeid had,
Al zestig jaarhonderden lang!

Maar de dag des gericht's was niet ver meer!
Reeds kleurde 't morgenrood
De toppen der bergen, en spelde
Den nacht der leugen den dood!

Reeds hoorde hij 't lied van de valbijl,
Die den kop der dwinglandij
Van haar rotten romp zou scheiden:
'De verjongde volken zijn vrij!'

En dan schoten er bliksemstralen
Uit zijn zielvol donker oog,
En dan hief hij de twee voorste vingers
Van zijn rechterhand statig omhoog.

En dan zwoer hij zoo vreeselijk ernstig,
Dat ook *zijn* zwaard in de eerste rij
Op het slagveld des geestes zou kampen
Tegen domheid en tirannij.

Dan zwoeren ook de andren, en riepen
 Om Plooi, en alle drie
 Bezegelden zij hun gelofte
 Met een glas of vier Oeil de Perdrix.

Dit zou men de hoogere, de zedelijke strekking van Haverschmidt's academische poëzie kunnen noemen. De dichter is zich bewust te verkeerren onder een geslacht van muzezones dat in het letterkundige, het ideale, het onstoffelijke, zich tooit met staatsiekleeders waar de beschaving van den dag reeds uitgegroeid is; en nu doet hij, om dien intusschen maskeradepak geworden dos, ons lagchen.

Von Scheffel daarentegen neemt zijn uitgangspunt in het zuiver studentikoze; het studentikoze, niet van één land of één tijd, maar van alle tijden en alle landen te zamen, inzonderheid van alle duitsche. Scheffel's student heeft vóór alles dorst, loopt vóór alles de meisjes uit het volk na, en steekt vóór alles in schulden. Vóór alles is hij een wetenschappelijk schooijer, moest ik zeggen, en troost zich van zijne berooidheid met wetenschappelijke jokkernijen.

Wanneer, in zijne *Teutoburger Schlacht*, Scheffel de zware nederlaag der Romeinen komisch en parodieerend herdenkt, dan verzint hij, ten einde de geoorloofde wraakzucht der Germanen te kenschetsen, eene bijzonderheid welke alleen kon opkomen bij een duitsch student, slagtoffer van zijn vak:

In dem armen römischen Heere
 Diente auch als Volontaire
 Scävola, ein Rechtscandidat,
 Den man schnöd gefangen hat
 Wie die Andren Alle.

Diesem ist es schlimm ergangen;
 Eh dass man ihn aufgehangen
 Stach man ihn durch Zung' und Herz,
 Nagelte ihn hinterwärts
 Auf sein Corpus Juris.

De barbaarsche scherts wordt te vrolijker wanneer men bedenkt dat de dichter-zelf weleer zijns ondanks in de regten

studeerde, en geen andere marteling hem toen vergelijkbaar scheen bij die van zich in de romeinsche wetboeken te moeten verdiepen Scheffel over zichzelf, waar hij in den *Trompeter von Säkkingen* optreedt in het karakter van den jongen Werner:

Römisch Recht, gedenk ich deiner,
Liegt's wie Alpdruck auf den Herzen,
Liegt's wie Mühlstein mir im Magen,
Ist der Kopf wie brettvernagelt, enz.

In hetzelfde kleine lied (een van Scheffel's populairste) hoort men keizer Augustus, wanneer het berigt der slagting doorgedrongen is tot Rome en het hof, de historische weeklagt slaken: 'Varus, geef mij mijne legioenen terug!' Waarna de zanger voortgaat te verhalen:

Sein deutscher Sclave, Schmidt geheissen,
Dacht': 'Ihn soll das Mäusle beissen,
Wenn er sie je wieder kriegt,
Denn wer einmal todt da liegt,
Wird nicht mehr lebendig.'

Zoo in deze leuke opmerking van den germaanschen slaaf weinig deernis met de keizerlijke droefheid doorstraalt, des te gemakkelijker herkent men in het 'wenn er sie je wieder kriegt' de kiem der onafhankelijkheid in de historische kritiek, door welke in volgende eeuwen de duitsche geleerden zoo beroemd geworden zijn.

Den aflegger onder de duitsche studenten, van wien de armoede een lofredenaar van den goeden ouden tijd gemaakt heeft, toen de germaansche vagant, al stond hij bij alle leveranciers in het krijt, het hoofd desnoods nog boven water houden kon, - onder welk beeld zal men hem voorstellen?

Scheffel maakt van hem een dier uit de paleontologie, een Ichthyosaurus der geologische liasformatie, en laat hem zinspelen op het naderend ontstaan der krijtgebergten:

Ihm jammert der Zeiten Verderbniss,
Denn ein sehr bedenklicher Ton
War neuerlich eingerissen
In der Liasformation.

Der Plesiosaurus, der Alte,
Er jubelt in Saus und Braus,
Der Pterodactylus selber
Flog neulich betrunken nach Haus.

Der Iguanodon der Lümmel
Wird frecher zu jeglicher Frist,
Schon hat er am hellen Tage
Die Ichthyosaura geküsst.

De dichter verplaatst zich met zijne volle aandacht in de ziel van het zwemmend voorwereldlijk monster; en, heeft de Ichthyosaurus uitgejammerd, dan besluit hij:

Es starb zu derselbigen Stunde
Die ganze Saurierei,
Sie kamen zu lief in die Kreide,
Da war es natürlich vorbei.

Dit spelen met duitsche studentewoorden (*in die Kreide kommen, Pech haben, anpumpen, Riesenbrand, Katzenjammer*, enz.) is als eene der grondstoffen van Von Scheffel's akademische poëzie; en hare meerderheid wordt herkend aan het gemak, waarmede de dichter, puttend uit de handboeken der moderne wetenschap, door het aanwenden van nieuwe beelden, deze oude onderwerpen weet te verjongen.

Pumpus von Perugia verhaalt, in fraaigebouwde, koddigdeftige versregels, de geschiedenis van den eersten romeinschen jongeling en held, door wien, in een oogenblik van volstreckte en noodlottige geldverlegenheid, een ander romeinsch jongeling, wat minder welgeboren en heldhaftig, over het sluiten eener leening onderhouden werd. Aanpompen komt van dezen Pumpus.

De filosofische kater *Hiddigeigei*, eigendom van den vrijheer van Säkkingen, is welbezien een studentekater. Hij verwijt den zonen van Minerva de uitvinding van het woord katterig, en houdt vol dat geen hunner ooit den weemoed eener eigenlijke katterziel behoorlijk doorgrond heeft.

Het lied *Guano* schildert de voorregten eener goede studen-

tikoze spijsvertering. Met welnemen van den zwabischen wijsgeer Hegel, prijst de dichter bij monde van den zwabischen boer, Hegel's landsman, de volharding der vogels in het verre Westen, die eeuw in eeuw uit zorg dragen dat Europa geen meststof te kort kome.

Altassyrisch herinnert den student, door een sprekend voorbeeld, aan de verplichting tot betalen van het gedronkene. Hij moge zich verontschuldigen door aan te voeren dat hij in *Het Lam* te Niniveh zijn laatsten penning verteerde, de waard in den *Zwartten Walvisch* te Askalon, wien dit koel laat, doet in spijkerschrift op zes assyrische steenen tafelen hem de rekening aanbieden. Een nubisch kellner komt, en werpt den wanbetaler uit.

Asphalt rigt zich waarschuwend aan het adres van onvoorzigtigen, die de vrije liefde in praktijk brengen. De klompen naphtha aan den oever der Doode Zee, op een waarvan in een onbewaakt oogenblik hij en zij zich minnekozend nedergezet hebben, verstaan geen scherts. De klevende stof houdt hen gevangen *im gediegensten Pech*, en doemt de gelieven tot versteen.

In het *Hildebrandlied* komen wij weder bij de drinkgelagen terecht. Blijft men aan de letter hangen, dan kan deze parodie van een eerwaardig en tragisch overblijfsel der oude duitsche letterkunde naar heiligschennis schijnen te zweemen. Doch zoo is het niet bedoeld. Dit zoeken en niet kunnen vinden der wereldstad Venetië, door den vader en den zoon, is, onder de vele treffende beelden der duitsche dronkenschap bij Scheffel, een der treffendste en zeker het kolossaalste. Het razen, het afdrinken, het onder tafel rollen, wordt meesterlijk voorgesteld. Hebben wij eenmaal erkend dat hier geen overgegeven en afzigtelijke dronkaards geschilderd worden, maar enkel de somtijds potsierlijke overmagt van een gemoedelijken roes, dan vinden wij dat het metrum zelf er toe bijdraagt een denkbeeld te geven van het onwederstaanbare der bedwelming. Misschien moeten wij deze vier strofen als de volmaaktste proef van Scheffel's heerschappij over het genre beschouwen.

Hildebrand und sein Sohn Hadubrand,
 Hadubrand,
 Ritten selbander in Wuth entbrannt,
 Wuth entbrannt,
 Gegen die Seestadt Venedig.

Hildebrand und sein Sohn Hadubrand,
 Hadubrand,
 Keiner die Seestadt Venedig fand,
 Venedig fand,
 Da schimpften die beiden unflätig.

Hildebrand und sein Sohn Hadubrand,
 Hadubrand,
 Ritten bis da wo ein Wirthshaus stand,
 Wirthshaus stand,
 Wirthshaus mit kühlen Bieren.

Hildebrand und sein Sohn Hadubrand,
 Hadubrand,
 Tranken sich beid' einen Riesenbrand,
 Riesenbrand,
 Krochen heim auf allen Vieren.

IV

Ik zeg niet dat wij toonen zouden geen verstand te hebben van litteratuur, zoo wij deze verzen niet fraai vonden. Er behoort maat gehouden te worden.

Geenzins ben ik de eerste die tracht te doen uitkomen, dat Scheffel's akademische poëzie sommige eigenschappen met het volkslied gemeen heeft. Reeds eenige jaren geleden werd door een duitsch taalgeleerde van naam dezelfde opmerking gemaakt. Karl Bartsch in den jaargang 1878 van het maandwerk Nord und Süd, nummer van 1 Julij. Opstel over Von Scheffel. Wij moeten niet vergeten, dat Scheffel's studentelieder en wezenlijk liederen zijn, en deze gezangen aan de duitsche hoogeschole werken hebben, langen tijd vóór men wist wie de maker was. Eerst naderhand heeft het openbaar gerucht den heidelbergschen theoloog Schmetzer als den

vermoedelijken vinder der melodien, den toen insgelijks te Heidelberg vertoevend den jurist Scheffel als den schrijver der woorden aangeduid. *Gaudeamus* moest nog een bundeltje worden, toen de geheele duitsche akademiewereld, in Noord en Zuid, West en Oost, den inhoud reeds van buiten kende.

In de hedendaagsche letterkunde van Europa, welke door niets zoozeer gekenmerkt wordt als door de afwezigheid van het anonieme, het onpersoonlijke, het schijnbaar door de schare zelf onbewust voortgebrachte, is dit geen gemeen verschijnsel. Kan men Von Scheffel, wiens geleerde toerusting een onoverkomelijken dam tusschen hem en het eigenlijk gezegde volk opwerpt, niet in den gewonen zin van het woord een volksdichter noemen, hij was er een in zoover hij, zonder zich zelf te zoeken, of zijn persoon op den voorgrond te dringen, de juiste uitdrukking vond voor hetgeen omging in het gemoed zijner medestudenten aan alle akademiën van Duitschland en stamverwante landen.

Aan hem denkend leeren wij het verklaarbaar vinden, dat er in alle europesche litteraturen eene volkspoëzie uit den ouden tijd bestaat, een zamenstel van liederen bij voorkeur, naar de namen van wier makers wij te vergeefs een onderzoek instellen. Of, is de herinnering van levensbijzonderheden tot ons doorgedrongen, die biografiën laten in den regel onbevredigd. Nederland, Duitschland, Engeland, Frankrijk, Italië, Spanje, Rusland, al deze volken bezitten eene ruimer of kariger hoeveelheid nationale gezangen, wier oorsprong meestentijds in de middeleeuwen gezocht moet worden. Woorden, melodiën, alles leeft nog heden voort. Alleen de auteurs zijn vergeten. Het is of wij met werken te doen hebben, die minder aan een persoon behooren, dan aan geheel een medegevoelend en medearbeidend geslacht. G. Kalff's uitstekende monografie: *Het Lied in de Middeleeuwen*, (1884), behandelt dit onderwerp voor zoover Noord-Nederland betreft. Bladz. 755 wordt herinnerd welken verrassenden indruk de belgische hoogleeraar Paul Fredericq te Leiden maakte door het zingen van verschillende oudnederlandsche volksliederen. In den Cercle Saint-Simon te Parijs, eene stichting der Société Historique, worden van tijd tot tijd muzikale avonden gegeven, enkel aan het voordragen dezer soort van liederen gewijd. Soms brengt men geen andere dan oudfransche ten gehore, soms ook keltische, russische, grieksche, italiaansche, duitsche of spaansche. Uit de verzameling van De Coussemaeker zou eene ruime keus van oudvlaamsche kunnen gedaan worden. De Latijnsche studente-poëzie

der Vaganten, welke Von Scheffel beproefd heeft te vernieuwen, is volstrekt naamloos.

Doch aan den anderen kant erken ik dat Scheffel beneden zich zelf zou gebleven zijn, en niet alles zou voortgebragt hebben wat er in hem stak, zoo hij, naar de zegswijs van een wijsgeer onder zijne land- en tijdgenooten, ons slechts de poëzie van het onbewuste gegeven had.

Guano is, met verlof, een vies gedichtje. Het komische in *Asphalt*, in *Altassyrisch*, in *Ichthyosaurus*, in het *Hildebrandlied*, verzoent ons maar half met de zeden, die in deze liederen geschilderd worden. Welke megatheriums moeten de Duitschers zijn, roepen wij uit, indien de hoop van het duitsche vaderland, ondanks en nevens haar wetenschappelijken zin en haar idealisme, aan zulke voorstellingen haar hart ophaalt! Welke plompheid in de opvattingen der liefde! Welke ruwheid in de gezelligheid! Het verloren paradijs een bier- of wijnhuis, Adam een waard, Eva eene tapster, God een Gambrinus. En er bestaan van *Gaudeamus* vierendertig uitgaven! Von Scheffel derhalve is nog iets meer, is in elk geval nog iets anders geweest dan dit; en wij leeren hem eerst in zijne veelzijdigheid waarden wanneer wij ook zijne zelfkennis in rekening brengen, zijn wijsgeerigen blik op het kunstenaarsleven, het droefgeestige dat den achtergrond van zijn gemoedsbestaan vormde, zijn maathouden in het vrolijke zoo vaak hij dit wilde, en zijn in geen dichtsoort hem verlatend meesterschap over de uitdrukking en den vorm.

Reeds herinnerde ik dat in den *Trompeteer von Säkkingen* sommige teregt beroemde minnezangen voorkomen. Het referein van het eene:

Jung Werner ist der glücklichste Mann
Im römischen Reich geworden,
Doch Wer sein Glück ihm angethan
Das sagt er nicht mit Worten -

is een model van ridderlijke galanterie en ademt de volle vreugde van het verzekerd jawoord. Het referein van het andere:

Behüet dich Gott! es wär' zu schön gewesen,
Behüet dich Gott, es hat nicht sollen sein!

vormt een echten zielekreet. Alleen dichters vinden er zoo. Men kan in het leven zich honderd toestanden denken die, nu in de eene dan in de andere beteekenis, deze woorden ons op de lippen doen komen. Vatbaar voor eene oneindige verscheidenheid van toepassingen, voegen zij tegelijk zoo goed in het bijzonder geval van den jongen Werner en zijne Margaretha, dat zij voor deze gelegenheid opzettelijk vervaardigd schijnen.

Het gedicht *Daheim!* in den herhaaldelijk genoemden bundel *Frau Aventure*, is eene opmerkelijke proef van Von Scheffel's aanleg voor het verhevene, en van de wilskracht door welke hij zijne verbeelding wist te dwingen zich te beligchamen in een derden persoon.

Schijnbaar treedt hij in *Daheim!* geheel buiten zichzelf, en heeft hij opgehouden Scheffel te zijn. Hij is de Heinrich von Ofterdingen van 1207 geworden, die den zangerstrijd van dat jaar op den Wartburg bijgewoond en onverdiend eene jammerlijke nederlaag geleden heeft; wiens genie tot heden slechts eene bron van ramspoeden voor hem was; wiens vertrouwen in de lokstem van Frau Aventure nog nooit beloond, steeds beschaamd werd, en die evenwel niet nalaten kan, wanneer hij daarbuiten den zilveren hoorn der godin hoort klinken, telkens weder zich aan te gorden tot hare dienst.

Van een zijner vele en moeilijke zwerftogten is de ridderlijke reizende zanger op een laten en stormachtigen voorjaarsavond teruggekomen in zijn voorvaderlijk kasteel. Voorvaderlijke bouwval, helaas, ware eene juister benaming! Uit eene aanteekening van Von Scheffel vernemen wij dat hij bij hetgeen volgt gedacht heeft aan het verhaal van den ridder Tannhäuser omtrent het bouwen van zijn huis, v.d. Hagen, Minnesinger, II 94:

Ich denke, erbuwe ich mir ein hus nach tumber liute rate.
die mir des helfen wellent nu, die sint also genennet:
Unrat unt her Schaffeniht die komen mir vil drate,
und einer heizet Seltenrîch, der mich vil wol erkennt;
der Zadel und der Zwivel sint min stetez ingesinde;
her Schade und ouch her Unbereit ich dikke bi mir vinde.
unt wird min hus also volbraht vou dirre massenê,
so wisset, das mir von dem buwe her in den buosen snê.

Men hoort er den keukenchef Raspkorst aankondigen dat er

opgedaan is. Stalmeester Krepel gaat er over de rijpaarden. De eerewijn wordt er u aangeboden door den bottelier Regenbak, bet staatsiekleed door den rentmeester Kaalenknap. De kamerdienaar Geldintwater, en zijn zoon Schuldbezwaard, vragen er uwe bevelen. Met de herstelling van het gebouw is belast de architect Nooitgedaan. De torenwachter blaast eene treurmarsch, ten teeken van naderend bezoek. Daar komt de hardhoorige vrijheer en bijziende buurman Tijdverzuim aangereden: zijn rok heeft de gele kleur van afgevallen herfstbladeren. In donkerverwig kloostergewaad vergezelt hem zijne dochter, zijn liefste kind, jonkvrouw Naberouw. Twee tantes sluiten den trein: de geeuwende moei Verveling, en de aschgrauwgelokte Naargeestigheid.

Dit is meer dan de levenslang teleurgestelde goedsmoeds verdragen kan. Eén oogenblik overmeestert hem de verbittering der wanhoop, en met honenden spot gelast hij de denkbeeldige speellieden het sein te geven tot den dans. Bazuinen, schalt! Violen, strijkt! Fluitisten, doet uw pligt! Laat de rei der gasten het welkom vernemen!

Das Fest zu krönen mangelt nur die Herrin,
Die uns solch Glück geruhte zu verleih'n,
Ein Narr wie ich verdient auch seine Närrin:
Frau Aventure komm, wir harren Dein!

Er is schijnbaar niets personeels in deze uitboezemingen, ik herhaal het. Geen twee andere lotsbestemmingen liepen in de werkelijkheid ooit verder uiteen, of vormden eene scherper tegenstelling, dan die van den populaireren, door

geheel Deutschland toegejuichten, in den adelstand verheven Von Scheffel, en den uitgeworpen middeneeuwschen Wart-burgzanger.

Verstaat men echter het gedicht als ingegeven door het verborgen lijden van den kunstenaar, die een verheven ideaal najaagt maar zich nooit voldoen, nooit met volle teugen zijn dorst lesschen kan, - altijd zich vleierend dat hij nu eindelijk zijn Te Huis gevonden en het beeld zijner droomen ontmoet heeft, altijd ontgoocheld, altijd ontwapend met eene hersenschim in de armen, altijd door zijne muze op nieuwe en even doellooze ontdekkingsreizen uitgezonden, - dan leert men van hetgeen Von Scheffel onder kunst verstond eene hooge gedachte koesteren en verwondert zich niet dat hij vergelijkenderwijs zoo weinig voortgebracht heeft. Hem kwelde het heimwee naar het volmaakte. Het geluid van den zilveren horen liet hem rust noch duur.

Dörpeltanzweise, in denzelfden bundel, zou een minder droefgeestigen, zou een ongemengd verzoenenden indruk maken, zoo niet in de twee laatste strofen op een dier hartsgeheimen gezinspeeld werd, welke het overigens zonnigste leven als in een nevel hullen; nevel dien geen ingenomenheid van eenvoudige medemenschen, geen openbare hulde zelfs aan den kunstenaar, geheel verdrijven kunnen.

Naar zijne afkomst uit Stiermarken wordt Heinrich von Ofterdingen hier in gemeenzame boeretaal Heini von Steier genoemd. Zijn naam leeft in den mond der buitenlieden. Alle dorpelingen vereeren hem als den liereman bij uitnemendheid, den onwederstaanbaren. Na langdurige afwezigheid verspreidt zich eensklaps het gerucht zijner komst. De geheele kleine wereld is er vol van. *Der Heini von Steier ist wieder im Land!*

Dit gedichtje is als een kort begrip van al het bekoorlijkste in de verschillende zijden van Scheffel's talent. Te zamen vormen de zes of zeven vierregelige strofen, met het nooit ontbrekend onveranderd slotvers, een zangerig geheel, eene echte danswijs. Tevens is elke strofe afzonderlijk eene op zichzelf staande kleine schilderij: nu een binnenhuis, dan eene kloostercel, dan een dorpsplein, dan een akker of eene

weide, dan het hoekje van een bosch waar vogels fluiten. En eenzaam komt, van al dit liefelijke zich naauwlijks bewust, de vermaarde meistreel aangetreden.

De nachtegale herkennen de vioolstreek van hun meester, en leggen de ongeleerde vinken het stilzwijgen op:

Den Finken des Waldes die Nachtigall ruft:
 'Von Geichenstrich schallt es goldrein durch die Luft,
 Ihr Zwitschrer, ihr Schreier, nun spart den Diskant,
 Der Heini von Steier ist wieder im Land!'

De dorpschoenmaker is in zijn knolletuin. Nu zal er gedanst gaan worden. Er zal vraag naar halve zolen en achterlappen zijn. Het leder gaat opgeld doen. Hij wrijft zich de handen en zwaait zijne muts:

Flickschuster im Gaden schwingts Käpplein und spricht:
 'Der Himmel in Gnaden vergisst Unser nicht,
 Sohlleder wird theuer, Bundschuh platzt am Rand,
 Der Heini von Steier ist wieder im Land!'

De jonge meisjes beginnen al ongeduldig te worden. Zij zouden wenschen dat men haar bij voorbaat ten dans kwam vragen. Reeds hebben zij zich het haar met bloemen getooid:

Schon schwirren zur Linde, berückt und entzückt,
 Die lieblichen Kinde, mit Kränzen geschmückt:
 'Wo säumen die Freier? Manch Herz steht in Brand...
 Der Heini von Steier ist wieder im Land.'

Geen oude vrouw blijft aan het spinnewiel. Als reigers op één been springen zij mede:

Und Wer schürzt mit Schmunzeln den Rock sich zum Sprung?
 Grossmutter in Runzeln, auch sie wird heut jung...
 Sie stelzt wie ein Reier dürrbeinig im Sand...
 Der Heini von Steier ist wieder im Land!

De rentmeester, de pachter, de knecht, de herder, de waard, allen laten alles in den steek:

Der Hirt lässt die Heerde, der Wirth lässt den Krug,
 Der Knecht lässt die Pferde, der Bauer den Pflug,
 Der Vogt und der Maier komt scheltend gerant:
 'Der Heini von Steier ist wieder im Land!'

Arme Heinrich! uit gewoonte, meer dan uit lust, beweegt hij den strijkstok over de snaren en ontlokt hij het speeltuig opwekkende wijzen. Hoe digter hij het dorp nadert, des te levendiger rijst voor zijne herinnering een liefelijk beeld uit het onherstelbaar verleden:

Der aber hebt schweigend die Fiedel zur Brust...
 Halb brütend, halb geigend - des Volks unbewusst.
 Leis knisternd stömt Feuer um Saiten und Hand...
 Der Heini von Steier ist wieder im Land!

Im Gärtlein der Nonnen auf blumiger Höh
 Lehnt Eine am Brunnen und weint in den Klee:
 'O Gürtel und Schleier... o schwarzes Gewand...
 Der Heini von Steier ist wieder im Land!'

Dit bedoelde ik, sprekend van dichterlijke voortbrengselen die, hoe onaanzienlijk schijnbaar, de letterkunde van een land wezenlijk verrijken. Zeker heeft Von Scheffel zich over de nukken van Frau Aventure meermalen te beklagen gehad. Te onpas somtijds is de wispelturige en veeleischende van zijne zijde geweken of hem in de rede gevallen. Maar ook hielp zij hem in andere oogenblikken het uitgezochte bereiken. Lag er op den bodem van zijn in schijn onafgebroken vrolijk leven een of ander groot verdriet, - wij zijn geneigd het te gelooven, doch kunnen het niet beoordeelen. In elk geval verstond hij in hooge mate de kunst zijn leed van zich af te zetten door het te boek te stellen en te idealiseeren.

V

Gesteld dat wij regt hebben te spreken van eene gemiddelde dichterlijke stemming in al Scheffel's werken te zamen, dan schijnt het mij toe dat deze *moyenne*, vrolijkheid en

weemoed dooreen gerekend, best van al door *Ekkehard* vertegenwoordigd wordt.

In geen geval leggen wij op die wijs een onbillijken maatstaf aan. De populariteit van den *Trompeter von Säkkingen* zal misschien met de jaren verminderen; de populariteit van *Ekkehard* niet. Naar waarheid heeft de schrijver aan het zamenstellen van dit boek de beste krachten van zijn leven besteed. Het is niet alleen het omvangrijkste, maar ook het bestgeslaagde zijner werken; de gelukkigste proef van zijn verbinden der kamergeleerdheid met de menschekennis en de fantasie.

Een fransch beoordeelaar van *Ekkehard* heeft de opmerking gemaakt dat de held van het verhaal, in zijne verhoudingen tot hertogin Hadwig, te weinig het *resolut zu leben* betracht, door Goethe in zijne *Generalbeichte* aanbevolen. J. Bourdeau in de *Revue des Deux-Mondes* van 15 Augustus 1883. Opstel over Von Scheffel.

Tweemalen komt zich den jongen Ekkehard de gelegenheid aanbieden het verliefd hertoginnetje voor altijd aan zich te verbinden. Tweemalen verzuimt hij die. En wanneer hij de derde maal, als het te laat is en Hadwig hem reeds heeft uitgeschraapt, iets onderneemt, dan gedraagt hij zich niet als een man. Zijne geschiedenis is te zeer de *Geschichte eines ehrlichen Jungen* van Johanna Kinkel.

De juistheid dezer kritiek moet toegestemd worden. Von Scheffel was in zijn regt toen hij van de gegevens zijner latijnsche kronijken met geniale vrijpostigheid het gebruik maakte dat hem goeddacht. Hij was niet gehouden aan zijne hertogin het heerschzuchtig en volstrekt onaangenaam karakter te leenen waaronder zij optreedt in de geschiedenis. Uit de verschillende Ekkeharden, die sieraden der abdij van Sint Gallus geweest zijn, mocht hij naar welgevallen eene keus doen. Doch, zich eenmaal eene hertogin Hadwig met een trefbaar hart, een Ekkehard met jong bloed gedacht hebbende, had hij de wetten der menschelijke natuur vrijer moeten laten spelen. Het verhaal had op die wijs tot dezelfde tragische spanning kunnen stijgen als de legendaire lotgevallen van Abélard

en Héloïse. Zelfs had Von Scheffel iets buitengewoon belangwekkends te zijner beschikking. Hertogin Hadwig was een gekroond hoofd, een soevereine jonge weduwe en vorstin; Héloïse slechts een fatsoenlijk burgermeisje.

Gelijk *Ekkehard* daar staat en gaat, gevoelt men te zeer dat één ding Von Scheffel nóg nader aan het hart gelegen heeft dan een bekoorlijken en hartstogtelijken roman te schrijven: het verklaren der herkomst van het *Walthariuslied*. Zijn jonge held en kloosterling is niet bestemd de ridder eener vrouwelijk teedere hertogin van Zwabenland, maar de dichter van een latijnsch epos te worden. Vandaar bij hem die halfheid, die aarzelingen, dat herhaald verwaarloozen der door Goethe bedoelde *Schäferstunde*. Uit Goethe's Generalbeichte, afdeeling Gesellige Lieder:

Ja, wir haben, sey's bekannt,
 Wachend oft geträumet,
 Nicht geleert das frische Glas,
 Wenn der Wein geschäumt:
 Manche rasche Schäferstunde,
 Flücht'gen Kuss vom lieben Munde,
 Haben wir versäumet...

Willst du Absolution
 Deinen Treuen geben,
 Wollen wir nach deinem Wink
 Unablässig streben,
 Uns vom Halben zu entwöhnen,
 Und im Ganzen, Guten, Schönen,
 Resolut zu leben.

In deze laatste strofe wordt het woord gerigt tot den als persoon of onzichtbare godheid gedachten Levenslust. Het heldhaftige is door Von Scheffel opgeofferd aan het litterarische en antiquarische. Zelfs de tweestrijd van Jocelyn ontbreekt bij Ekkehard. Ekkehard's bezwijken draagt geen andere vrucht, dan het overbrengen in virgiliaansche verzen eener oudduitsche heldesage uit den Attilacyclus.

Met dat al nemen wij, om de schoonheid van een groot

aantal bijzonderheden, met gestadig vernieuwd welgevallen het boek telkens weder ter hand. Het vloeit over van keurige natuurbeschrijvingen, menschkundige opmerkingen, fijne waarnemingen op de karakters en hunne schakeringen. Het verheft den historischen roman tot eene hooge letterkundige orde, en verliest zich nogthans niet met hem in het ongenaakbare. Jokkernijen van goeden huize blijven er steeds aan de aarde herinneren. Er komt veel beproefd vernuft in voor.

Zelfs in die gedichten waar de held ons toeschijnt de heldin niet genoeg aan te durven, ontbreken de voortreffelijke bladzijden niet. Vooral in het begin, als onze goede meening omtrent Ekkehard's karakter nog ongerept is en wij in onze onwetendheid al het beste van hem hopen, vermenigvuldigen zij zich. Niets is bevalliger, niets geestiger, dan het verhaal in Hoofdstuk II, hoe hertogin Hadwig, die in haar burgt zich koninklijk verveelde, tot tijdverdrijf een bezoek aan de abdij ging brengen, en hoe verlegen de broeders zaten met dit geval: eene vrouw den drempel van Sint Gallus overschrijdend!

Wij zien den grimmigen torenwachter Romeias, die in de verte hoefgetrappel vernomen heeft, zich langzaam gereed maken den horen aan den mond te brengen. In deze geestelijke afzondering wordt het instrument zoo zelden gebruikt, dat het vol spinragen zit. Romeias verwijdert dit ontuig en zal gaan blazen, - wanneer tot zijne ontsteltenis een blik over de verschansing hem gewaar doet worden dat het naderend gezelschap grootendeels uit amazonen bestaat. De trompet ontzinkt zijne handen. Hij stamelt: 'Weibervölker!'

Wij wonen de vergaderingen in de kapittelzaal bij, waar de heilige broeders, voorgezeten door abt Cralo, onder biddend opzien het netelig vraagstuk overwegen. Zij kunnen hertogin Hadwig den toegang niet ontzeggen, zonder den eerbied te kort te doen dien zij hunne vorstelijke beschermvrouw en hoogste wereldlijke overheid schuldig zijn. Haar binnenlaten kunnen zij evenmin. Het verbod van den Heiligen Benedictus, tot wiens orde hun klooster behoort, is stellig.

Wij hooren Ekkehard het woord vragen; den blondgelokten Ekkehard, dien men, wegens zijne voorbeeldige zeden, ondanks

zijne jonge jaren tot portier heeft aangesteld, en naar wiens wijze taal, uiting van een buitengewoon en vroegrijp verstand, de oudere broeders gaarne luisteren.

Over hunne gerimpelde voorhoofden zien wij een glans van kasuistisch vergenoegen komen wanneer Ekkehard zinrijk adviseert: 'Die Herzogin in Schwaben ist des Klosters Schirmvogt und gilt in solcher Eigenschaft als wie ein Mann. Und wenn in unserer Satzung streng geboten ist, dass kein Weib den Fuss über des Klosters Schwelle *setze*: man kann sie ja darüber *tragen*.'

Wij hooren, wanneer zij in de sterke armen van den bekoorlijken Ekkehard naar binnen gewiegd is en hij met kloppend hart haar in den kloosterhof heeft nedergezet, de hertogin met zachte stem de kokette vraag tot hem rigten: 'Ich bin euch wohl schwer gefallen?'

Wij hooren Ekkehard met evangelische gevatheid en hoffelijkheid antwoorden: 'Hohe Herrin, Ihr mögt kecklich sagen, wie da geschrieben steht: mein Joch ist sanft und meine Bürde ist leicht.'

Dit alles is onovertroffen van teekening. Vergeten wij ook het snedige invoegsel niet, waar de verteller één oogenblik opmerker en bespiegelaar wordt: 'Es war ein wundersam Bild, wie es vor- und nachmals in des Klosters Geschichte nicht wieder vorkam; und liessen sich von Freunden unnützer Worte an den Mönch, der die Herzogin trug, erspriessliche Bemerkungen anknüpfen über das Verhältniss der Kirche zum Staat in damaligen Zeiten und dessen Aenderung in der Gegenwart.'

VI

De berlijnsche hoogleeraar Wilhelm Scherer voert in zijne doorwrochte geschiedenis der duitsche letterkunde aannemelijke gronden aan voor zijn afbreken bij *Faust*.

'Mijn hoofddoel is geweest,' zegt hij aan het slot, 'de lotgevallen van het duitsche dichten te verhalen. Eerst daarna kwamen, vond ik, die der wetenschap en van het proza in aanmerking. Hoe meer een werk aan de eischen der kunst

voldoet, des te meer regten kan het mijns inziens op eene uitvoerige behandeling doen gelden: daarom was ik breeder over *Werther* dan over *Wilhelm Meister*. Alleen ten aanzien van Goethe's *Faust* meende ik eene uitzondering te moeten maken, ofschoon het werk strikt genomen onvoltooid gebleven is. Mijn boek eindigt met het verschijnen van *Faust's* tweede gedeelte. Enkel op die wijs kon ik een waardig slot bekomen; en ik wilde dit niet bederven door vervolgens nog een blik te slaan op de laatste vijftig jaren onzer letterkunde. Dergelijk aanhangsel zou fragmentarisch gebleven zijn en de opmerkzaamheid afgeleid hebben (*würde sich wie ein zerstreuter und zerstreuer Anhang ausgenommen haben*). Misschien biedt later, ten einde een mogelijken wensch van het publiek te gemoet te komen, de gelegenheid tot het treffen van een vergelijk zich aan. Werkelijk zou men kunnen beproeven, binnen de grenzen van een aanhangsel, de hoofdfeiten onzer litteratuurgeschiedenis sedert 1832 bij elkander te stellen, gepaard met eene korte objectieve karakteristiek der voornaamste auteurs'. Bladz. 723 van den 3den druk, 1885.

Niemand die dit leest, en zijne menschen kent, zal gelooven dat de heer Scherer bij zichzelf eene buitengewone opgewektheid waarneemt om met het schrijven van dergelijk aanhangsel vooreerst een begin te maken. De hoogleeraar weigert niet volstrekt, wel is waar, doch schijnt een onbepaald uitstel te vragen en betere tijden te willen afwachten.

Wie echter zal hem dit kwalijk nemen? De duitsche letterkunde der laatste halve eeuw is niet overrijk aan voortbrengselen van den eersten rang. Soms zelfs staat men verbaasd dat een volk van veertig millioen zielen, in andere opzigten zoo begaafd en ontwikkeld, in meer dan vijftig jaren aan zoo weinig litterarische kunstwerken het aanzijn schonk. De nieuwe duitsche letteren gelijken een arabische woestijn. Aan doortrekkende karavanen, beladen met geleerde pakgoederen, geen gebrek; de oasen alleen kan men tellen.

Indien de heer Scherer te eeniger tijd zijne belofte nakomt, dan stel ik mij voor dat hij onder de loffelijke uitzonderingen ook

Von Scheffel mederekenen zal. Weinig duitsche auteurs van den nieuweren tijd hebben met zooveel zelfbeheersching de letteren om de letteren beoefend. Weinig slaagden er in, door het leveren eener geringe hoeveelheid degelijk werk, zich zulk een naam te maken. Von Scheffel's kompleete geschriften, eerlang herdrukt in één oktavo boekdeel, zullen in de bibliotheken niet veel plaats beslaan, maar des te ijveriger gelezen worden. Voor het groote publiek bezitten zij de waarde van *householdwords*, voor de kenners die van toetssteenen.

1886.